

**Ужгородський національний університет
Кафедра політології**

В.БАСАРАБ, М.ВЕГЕШ, В.СЕРГІЙЧУК

АВГУСТИН ВОЛОШИН

**НОВІ ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ
ПРО ЖИТТЯ І СМЕРТЬ
ПРЕЗИДЕНТА КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ**

**Ужгород
Видавництво УжНУ «Говерла»
2006**

УДК 94(477)1938
ББК ТЗ(49Укр-4Зак)6

Рецензенти:

Задорожний Володимир Євгенович – доктор історичних наук, професор кафедри історії України Ужгородського національного університету;

Олашин Микола Васильович – кандидат історичних наук, доцент кафедри нової і новітньої історії та історіографії Ужгородського національного університету;

Остапечь Юрій Олександрович – в. о. декана факультету суспільних наук Ужгородського національного університету, кандидат політичних наук, доцент кафедри політології.

Відповідальний за випуск:

Токар Маріан Юрійович – керівник пресслужби Ужгородського національного університету, кандидат історичних наук, доцент кафедри політології.

*Рекомендовано
до друку Вченою радою Ужгородського національного
університету*

До книги українських істориків, які упродовж багатьох років досліджують життєвий шлях і багатогранну діяльність президента Карпатської України, ввійшли історико-біографічний нарис, нові документи й матеріали про Августина Волошина. Завершує видання доповнена бібліографія творів А.Волошина та розширений список літератури про нього.

Видання розраховане на широкий читацький загал.

© В.БАСАРАБ, М.ВЕГЕШ, В.СЕРГІЙЧУК.
АВГУСТИН ВОЛОШИН. НОВІ ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ
ПРО ЖИТТЯ І СМЕРТЬ ПРЕЗИДЕНТА КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ, 2006
© ВИДАВНИЦТВО УЖНУ «ГОВЕРЛА», 2006

АВГУСТИН ВОЛОШИН: СТОРІНКИ БІОГРАФІЇ (1874-1945)

Волошинський рід бере свій початок від лібертинів, тобто чогось середнього між селянами-кметями і шляхтою. Дід Августина Іван Волошин у 1830 р. служив священиком у селі Великі Лучки (тепер Мукачівський район Закарпатської області). У 1867 р. священиком стає батько Августина Іван. Одержавши цей сан, Іван, разом з своєю дружиною Емілією Зомборі, переїжджає до села Келечин, що на Мараморошині (тепер Міжгірський район), де до останніх днів свого життя служив справі Бога. Його не стало в 1892 р. Емілія Андріївна Зомборі теж народилася в сім'ї греко-католицького священика. Її життя обірвалося в 1928 р. Таким чином, батьки майбутнього президента були виховані у дусі християнської моралі, яку пізніше намагались прищепити своїм дітям. Виховання в селянському оточенні, у національно-свідомій родині, де панували добрі народні звичаї і традиції, багатющій закарпатський фольклор, сформувало в талановитого хлопчика глибоко патріотичний світогляд.

17 березня 1874 р. у подружжя Івана і Емілії Волошинів народився хлопчик, якому щасливі батьки дали ім'я Августин. Його сестри Ольга, Олена і Елеонора називали брата більш спрощено – Густі. Дитячі роки Августина пройшли у мальовничому гірському селі Келечин. Ось як він описав рідне село у невеличкій замітці «Моя родина»: «Я уродився в селі Келечин. Келечин – моя родина. Це село оточують високі гори з густими лісами. Через село тече невелика ріка, при котрій проходить дорога... В селі є около сто хат. Хати побудовані із смерекових дерев і покриті по більшій часті соломомою. Но суть і побивані хижі. В середині села є красна мурована церковь, а недалеко од неї фара, де биває духовний отець, моя солодка мати, там я родився, там одержав першу науку. За то я все мило і благодарно згадую сесе святое для мене місце, цілоє родное село, всіх жителів його».

24 травня 1945 р., відповідаючи на запитання слідчого МДБ СРСР майора Вайндорфа про свою діяльність до 15 березня 1939 р., А.Волошин навів деякі бібліографічні дані, а також розказав про членів своєї родини: «Народився в 1874 р. в сім'ї священика. Батько до дня смерті, тобто до 1892 р., був священиком греко-католицької церкви в селі Келечин Закарпатської України. В 1892 р. закінчив в м.Ужгороді 8-класну класичну гімназію. По закінченні гімназії поїхав до Будапешту, де поступив на богословський факультет Пазманського університету, а потім, в 1893 р. переїхав до Ужгороду і поступив у богословську академію, яку закінчив у 1896 р. В 1896 р. знову приїхав в м.Будапешт, де поступив на фізико-математичний факультет Вищої педагогічної школи, яку закінчив у 1900 році. По закінченні Вищої педагогічної школи в Будапешті повернувся в м.Ужгород, де поступив в учительську семінарію на посаду професора фізико-математичних наук... В 1896 р., тобто після закінчення в Ужгороді

богословської академії, одружився на дочці професора Ужгородської гімназії – дівоче прізвище дружини Петрик Ірина Іванівна, яка в 1936 р. померла. Дітей не було».

Августин Волошин розповідав, що в нього були три сестри: Олена Іванівна, яка проживає в Празі, вул.Подліпки, 16; Ольга Іванівна – м.Ужгород, вул.Ракоці, 26; Елеонора Іванівна – с.Сімерки Перечинського округу Закарпатської України. Про дочку сестри – Дутку Емілію-Терезу Михайлівну А.Волошин писав, що вона мешкала в його празькій квартирі і навчалася в Празькій консерваторії. Тоді (в 1945 р.) їй було 24 роки. Такі короткі відомості про Волошина-людину та про членів його родини пояснюються тим, що ця сторона питання не дуже цікавила співробітників МДБ.

Сім'я відіграла важливу роль у вихованні Августина. Неабияке значення мало і те, що його батько був високо інтелігентною людиною свого часу і розмовляв з сином тільки рідною мовою. Взагалі складається враження, що Мараморощина була відгороджена горами від мадяризації, яка особливо посилилася в 60-х роках ХІХ століття. На особливість цього регіону звернув увагу Василь Гренджа-Донський, коли писав: «Верховина наша говорить чистісінькою літературною мовою й донині». Необхідно погодитися з Василем Степановичем у тому, що «це на молодого хлопця мало вплив». Батько Августина Волошина з дитячих років привив сину любов до рідної мови, українського народу, виховував його в дусі християнської моралі. Тому не випадково, що багато педагогічних праць А.Волошина проникнуті глибокою релігійністю, любов'ю до Бога. А щодо мови, то «з рідного дому А.Волошин виніс знання говірки рідного села, якою потім користувався в своїй науково-практичній роботі».

Незважаючи на те, що діти священика в ті часи вважалися привілейованими, Августин залюбки допомагав старшим односельчанам працювати на землі, не цурався ніякої фізичної роботи. Іван Волошин дотримувався постулату, що його діти не повинні бути дармоїдами. Та найкраще описав свої дитячі роки сам Августин Волошин у поезії «Родное село», в якій відчутний вплив творчості Олександра Духновича. Справедливо відзначив один із біографів А.Волошина, що він «вже виніс з дому... знання руської мови і любов до родного слова», проте, це мало і свої мінуси, бо хлопчина «по-мадярськи мало знав, так, що коли прийшов до Ужгородської гімназії, з мадярською мовою мав труднощі». Малий Густі на вступному іспиті до гімназії «не хотів відповідати по-мадярськи й тому його прийняли лише до приготовної класи». Необхідно було «підучити» угорську мову.

З 1883 до 1892 рр. Августин Волошин навчається в ужгородській гімназії. Незважаючи на посилення мадяризації, яка полонила ужгородську гімназію, А.Волошин, все-таки, не вважав ці роки втраченими. Перш за все тому, що в ній викладали відомі на Закарпатті вчені і педагоги: Євмен

Сабов, Іван Медвідь, Вікентій Займус. Що стосується останнього, то його лекції з латині мали особливо значний вплив на молодого Волошина. Професор В.Займус вчив, що слов'яни є древнім народом, а слов'янські мови стоять набагато вище за угорську. Пізніше ідея єдності всіх слов'ян буде проходити червоною ниткою через праці А.Волошина. Юнак «в гімназії вчився дуже добре і матуральний іспит склав з відзначенням» – писав Августин Штефан.

Ще під час навчання в гімназії талановитого юнака запримітив єпископ Ю.Фірцак і запропонував йому продовжити навчання на теологічному факультеті Пазманського університету в Будапешті. У 1892 р. А.Волошин дав згоду. Цей престижний вищий навчальний заклад Угорщини був укомплектований на досить високому рівні і незважаючи на те, що Волошин провчився в ньому тільки рік (завадила хвороба), однак почув багато цікавого і корисного для себе. Додамо, що Будапешт славився своїми бібліотеками, які містили в собі рідкісні книги з різних галузей знань. Волошин зібрав велику кількість матеріалів про давні часи краю, які згодом використав у своїх працях.

У 1893 р. А.Волошин переїхав до Ужгорода і тут закінчив навчання. Серед викладачів богословської академії виділявся хорватський поет Спиридон Петранович, який у своїх лекціях закликав до спільних дій румун, хорватів і русинів у боротьбі проти мадяризації, проти винищення слов'янських народів. Саме під впливом цих ідей Августин Волошин пізніше писав: «Познавати історію народу і людства так, аби в дітях розвивалася любов народ і межнародна і аби... присвоїли собі на правду людське почуття (чужство) в напрямі тривалого поліпшення себе і людства». Ці слова не втратили своєї актуальності по цей день.

Після закінчення теологічного факультету в 1896 р. А.Волошин 24 листопада одружується на дочці професора ужгородської гімназії Ірині Іванівні Петрик. На все життя вона стане надійним його помічником. Ірина Іванівна Петрик народилася 1878 р. в Ужгороді і в деякій мірі була нащадком славного роду Олександра Духновича, бо дружина її прадіда була сестрою Будителя. Хоча Ірина не вважала себе професійним педагогом вона все ж зробила свій внесок у розвиток освіти краю. В 1909 р. Ірина разом із сестрою Волошина Ольгою відкрила «Маріанську конгрегацію греко-католицьких дівчат». Ця школа виконувала благородну місію: навчити читати-писати, ручних праць, катехізму, церковних співів, варити, пекти, основи гігієни в хаті для немовлят і хворих.

Заслугою Ірини Волошиної є і те, що в 1921 р. вона виступила ініціатором створення «Жіночого Союзу», який у міжвоєнний період провів цілий ряд просвітницьких і політичних заходів у краї. Ірина Волошин вписала своє ім'я до головних благодійників карпатського краю. В 1933 р. Ірина і Августин передали свій власний будинок на вулиці Ракоці під сиротинець. Вартість його становила близько 300 тисяч чеських крон.

Вона була ініціатором створення «Народної кухні Жіночого Союзу», яка протягом 1932–1933 рр. організувала понад 300 тисяч безкоштовних обідів для дітей бідняків. Ця мужня і енергійна жінка залишила після себе найкращі спогади. Августин Штефан з великою любов'ю писав про неї: «Ця середнього росту, повної круглової постаті, каштанового волосся і бурих очей, лагідної і скромної вдачі, добра і ошадна господиня була гостинна і толерантна...».

Її передчасна смерть 13 березня 1938 р. від злякисної пухлини вуха була великою трагедією для Августина Волошина. Президент Чехословацької республіки Т.Масарик надіслав Августину Волошину лист, в якому висловлював щире і глибоке співчуття з приводу важкої втрати. Документи з цього приводу опублікувала в своїй монографії відома чеська дослідниця життя і діяльності А.Волошина Тетяна Беднаржова. Наведемо їх: «Лани, 31 березня 1936. Шановний пане директоре, Пан президент Т.Г.Масарик згадав Вас, коли довідався про смерть Вашої дружини і прохав мене, аби я передав Вам його глибоке співчуття. З пошаною секретар». Того ж дня А.Волошин подякував за співчуття: «Шановний пане президенте! За висловлене співчуття до мого горя, викликаного смертю моєї дорогої дружини, прошу прийняти мою сердечну подяку. Вам відданий і вдячний Монс. Августин Волошин, директор». Некрологи про смерть дружини А.Волошина надрукували всі тогочасні газети Чехословаччини. Він теж повідомляв про це від свого імені: «Переїнятий глибоким жалем та здаючись на св. волю Божу повідомляю, що найдорожча моя Дружина Ірина Волошинова рожд. Петрик в 59-ім році життя 40-ім супружжя, заосмотрена св. Тайнами по півночі дня 13-го березня 1936 р. упокоїлася в Господі. Похорон тлінних останків Дорогої мені Дружини відбудеться дня 15. березня по полудні о 16 год. в ужгородській греко-католицькій кафедральній церкві. Заупокійна Служба Божа відправиться дня 14. березня о 8 год. в тій же кафедральній церкві. Найбільшу приязнь і любов до Покійної окажемо молитвами за її душу. Ужгород, дня 13. березня 1936. Монс. Августин Волошин, управитель учительської семінарії».

У той час А.Волошин мав не тільки вищу теологічну освіту, але й добився значних успіхів у світській діяльності. В 1900 р. він одержав диплом професора математики і фізики після успішного закінчення Вищої педагогічної школи в Будапешті. Це дало йому можливість і право викладати дані предмети в Ужгородській вчительській семінарії. Спочатку А.Волошин працював викладачем, а з 1917 до 1938 рр. директором цього престижного в Закарпатті навчального закладу. На кінець XIX століття припадає вихід у світ двох книг А.Волошина. «Методична граматики» для народних шкіл, написана в 1899 р, витримала три видання. Це стосується і його «Читанки». Пройде 10 років і за його підручниками будуть навчатися всі закарпатські діти: як учні шкіл, так і студенти вчительських семінарій.

Врахуймо і те, що на час виходу першої книги А.Волошина її автору сповнилося 25 років.

Говорячи про формування світогляду А.Волошина, слід сказати ще про один важливий фактор. Наприкінці XIX століття А.Волошин кілька разів побував у Львові. Зав'язалися стосунки з диригентом львівського мистецького товариства «Боян» Губчаком. Як вважає В.Бірчак, саме Губчак запросив молодого педагога і священника до Львова. Перша поїздка до цього старовинного українського міста зробила справжній переворот у душі Волошина. Він побачив, яка велика різниця в рівні свідомості галичан і його земляків. Волошина шокувала та величезна маса українських газет і журналів, що видавалися в Галичині. Користуючись нагодою, він підписався на цілий ряд видань, не дивлячись на їх політичну спрямованість («Галичанин», «Діло», «Свобода» та ін.). Зав'язуються дружні стосунки між А.Волошином і Гіядором Стрипським, який навчався у Львівському університеті. Можна без перебільшення сказати, що саме тоді в нього з'явилося бажання створити на Закарпатті організацію, яка була б подібною до галицької «Просвіти». Однак, для цього виникнуть умови тільки в 1920 р. Це стосується і преси. Вихід першої в Закарпатті газети, яка видавалася рідною мовою, став можливий тільки завдяки старанням Августина Волошина.

Період 1900–1938 рр. був найбільш плідним в житті Августина Волошина. Саме в ці роки він зарекомендував себе як видатний педагог, активний просвітянин, видавець книг, газет і журналів, чудовий господарник. Саме в цей час А.Волошин активно займається політичною діяльністю, утворюючи власну партію і представляючи інтереси виборців у Чехословацькому парламенті. Вся його різнобічна діяльність була спрямована на благо свого народу і завдяки їй А.Волошин здобув величезний авторитет в народі, з яким не могли не рахуватися навіть його недруги. Всенародна любов закарпатців до Августина Волошина проявилася в тому, що його називали Батьком. До цього такої пошани удостоївся тільки Олександр Духнович – Будитель карпатських русинів.

В 1902 р. виникло акціонерне товариство «УНЮ», а при ньому друкарня і книгарня. Власниками «УНЮ» були Віктор Каміньський і Августин Волошин. Однак, «за два роки тягнулася справа зареєстрування «УНЮ». Сіє товариство, добувшє з акціовим капіталом мало грошей, еше хосенніше могло працювати для народної просвіти, як колись Общєство Св. Вас. Великого, котрое із членських вносів лєдва знало видавати свій калєндар. Товариство видавало газету «Наука», а також різноманітну релігійну літературу, зокрема в 1911–1919 рр. виходило «Сєло» – додаток до «Науки». Починаючи з 1904 р. почали видаватися маленькі книжечки із серії «Поучительное чтение», які могли придбати навіть незаможні люди. Ці та деякі інші видання відігравали значну роль у поширенні освіти серед краян. «Наука», зокрема, закликала до створення кооперативів, читалень,

вела постійну і цілеспрямовану боротьбу проти алкоголізму і розпутства. Без сумніву, завдяки саме «Науці» і А.Волошину, ще напередодні першої світової війни діяли близько 420 кооперативів та близьких їм за напрямками роботи товариств.

Крім редагування і співпраці з газетами «Наука», «Свобода» і «Нова свобода» Августин Волошин був також одним із засновників і співпрацівників тижневика «Русин» (1920–1921) і щоденної газети «Русин» (1923), які виходили в Ужгороді етимологічним правописом, входив до редакційних комітетів і дописував до газети «Українське слово» (1923–1938), журналів «Підкарпатська Русь» (1923–1938), «Кооператива» (1921–1924), «Учительський голос» (1929–1939), «Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді» (1922–1938). За його редакцією в Ужгороді виходив щомісячний популярно-релігійний щорічний календар «Місяцеслов», який виконував роль літературного альманаху та журнал «Благовісник».

Та найбільша заслуга А.Волошина полягає в тому, що він пише і видає книги, шкільні підручники. І робить це, як правило, за власні кошти. Сьогодні відомо, що А.Волошин є автором 42 книг. Назвемо лише окремі видання підручників: 1.Методическая грамматика русского языка для народных школ (1899). 2.Читанка для угро-русской молодежи, часть I, II (1900). 3.Азбука (1904). 4.Азбука і перва читанка для I кл. народных школ на русскомъ язъци (1905, 1913). 5.Малая библия для низших кл. народных школь (1904). 6.Наука о числахъ для I і 2 кл. нар. школь (1919). 7.Наука о числахъ для 3 кл. нар. школь (1919). 8.Наука о числахъ для IV кл. народныхъ школь (1919). 9.Физика (1923). 10.Наука стилізацій (1920). 11.О письменномъ язъци Подкарпатськихъ русинов (1920). 12. Педагогика и дидактика для учительнихъ семинарій (1923). 13.Исторія педагогики для учительнихъ семинарій (1923). 14.О соціяльнім вихованю (1924). 15.Мала читанка для II и III кл. народныхъ школ (1930). 16.Коротка історія педагогики для учительськихъ семинарій (1931). 17.Педагогична психологія (1932). 18.Методика народно-шкільного навчання (1935). 19.Логіка (1935). 20.Коротка історія психології (1937).

Августин Волошин – автор цілого ряду популярних і політичних праць. Серед них виділимо тільки окремі: 1.Що хоче угро-руський нарід (1918). 2.Дві політичні розмови (1923). 3.Релігійна ситуація в Підкарпатській Русі (1930). 4.Вступ до організації народного шкільництва в республіці Чехословацкой (1932). 5.Про брехливість дітей (1935). 6.Оборона кирилки (1936). 7.Про шкільне право будучої Української держави (1942). Перу А. Волошина належать біографії Євгена Фенцика та Івана Сільвая. Августин Волошин писав вірші, оповідання, п'єси, повісті. Деякі з художніх творів надрукувала «Свобода», інші вийшли окремими виданнями. Як письменник, А.Волошин видавав окремі свої твори під псевдонімами. Найбільш поширені з них: Іванович і Андрій

Верховинський. До найкращих художніх творів і популярних книжечок А.Волошина відноситься «Робінзон», «Сорок казок», «Ілько-Яцько», «Празники», «Наш страшний ворог», «Разговор о вексельях», «Фабіола», драма «Марійка-Верховинка» і драма на моральну тематику «Без Бога ні до порога». Необхідно відзначити, що А.Волошин в 20–30-х роках вважався заслуженим авторитетом в драматургії. Не випадково В.Гренджа-Донський, представляючи різні літературні жанри краю того часу, відносив до провідних драматургів одного А.Волошина. І він мав рацію. Історична драма «Фабіола» ставилася не тільки на закарпатській сцені, але і в Празі. А.Штефан писав, що драма «Марійка-Верховинка» – найкраща дотеперішня карпато-українська драма.

З іменем Августина Волошина пов'язано утворення товариства «Просвіта», яке відіграло чи не вирішальну роль в процесі формування національної свідомості закарпатських українців. Як виникла «Просвіта»? Августин Волошин пригадував, як «нарід, що зібрався на перші загальні збори 29 квітня 1920 р. на 8-му годину рана в кафедральній церкві на Службі Божій, потім рушив до жупанату, де мали відбуватися установчі збори. Але тоді не вдалося їх провести, бо около 20 напоених людей, які під час Служби Божої зайняли перші місця в залі жупанату і коли зачав говорити д-р. Ю.Брацшайко, скоро накинулися на нього насмішки, перебували бесіду, кричали, свистіли, ще й крісла поламали. Комендант військової управи наказав розпустити збори».

Друга спроба принесла успіх. 9 травня 1920 р. товариство було засноване. Його головою було обрано Юлія Брацшайка. Сам факт заснування «Просвіти» ще не свідчив про вирішення всіх проблем. Потрібна була посилені і систематична робота. Августин Волошин закликав: «В народі є сильна наклонність до науки, до освіти. Понесім в кожне село світло народної культури, подпоруйме школи, організуїме читальні, хори, театральні кружки, кооперативи. Все то потребує од нас много праці, повної самопосягати. Вже виходить із шкіл молодіж, повна ідеями й любов'ю до свого народу. Втягаїме її до народної праці, най розносить своє знання й свою одушевленість во всі кути нашого краю».

Цікаві думки висловив А.Волошин про те, що повинна являти собою читальня «Просвіти». 30 червня 1922 р. він прочитав реферат на черговому з'їзді товариства «Яка праця чекає нас для поднесення освіти серед населення?» А.Волошин просив так поставити роботу читальень, щоб з них прості люди могли взяти якнайбільше користі. «Не доста, чтобы лиш для читання газет й книжок сходилися там члени. Головноє є то, чтобы читальня была центром громадського життя і чтобы подавала ініціативу для кожного потребного народного, культурного чи економічного руху». Борець проти алкоголізму і розпущенства, А.Волошин вважав, що «читальня повинна заступити торговлицю і корчму, чтобы не мав тот селянин потреби ходити в «товариство нечестивих». Досвідчений педагог, яким був

А.Волошин, не підмінював школу читальнею, але був переконаний, що вона має доповнювати роботу церкви і школи. Важливою була його порада, щоб читальня була «безпартійним містом обговорення громадських, господарських і всяких інших справ». Численні документи, з якими доводилося зустрічатися, свідчили про те, що читальні засновували переважно представники вчительства. І це закономірно. Але було чимало випадків, коли самі селяни були засновниками читалень. Саме цього бажав А.Волошин. «Як основати читальню?... Найліпше если читальню сотворять самі селяни, а ми середньо чи безпосередньо маємо їх лиш заохотити у тому. Не обіцяйте много, лиш то, что можеме дійсно ісповнити. Указувати на потребу и хосен самовиховання...».

Виступаючи на відкритті Народного Дому «Просвіти» в Ужгороді у 1928 р. Августин Волошин сказав, що «сеї народний дом має быти сердцем дальшої культурної еволюції нашої, котра своїми органами розсилає кров народного життя, знане самого себе, свого язика, своєї літератури, знане народного генія, знань красот краю, знане і любов до всего, что є наше, народне».

Августин Волошин високо цинив участь жінок у культурно-освітньому житті краю. Виступаючи на жіночому конгресі 28 травня 1934 р., А.Волошин говорив, що «всегда, де жінки впливали на громадську думку, прийнято найкращі закони для оборони, проти п'янства, лихви, безморальності, проти розводів, для оборони молодших і слабших».

Цікавими є публікації і виступ Августина Волошина на захист українського національного прапора. В 30-х роках, коли почалися численні нападки на синьо-жовтий прапор, Волошин написав статтю «Наш прапор», в якій роз'яснив, що він має давню історію. Ці його думки, в яких відчувається сильний виховний ефект, не втратили актуальності і тепер. «Наш синьо-жовтий прапор є символом наших найсвятіших ідей, наших найглубших засад і почувань, є нашою програмою. Барва синя, підносить нашу думку к ясному небу, в той Божий світ, де буває Отець всіх народів і пригадає нам вічний ідеал царства божого. А жовта барва розносить наші взори по нашим золотим нивам, по нашій рідній землі, де жили наші предки і де жиємо днесь ми самі... Синя барва спрямовує наші серця і уми до ідеалу людського життя, а жовта фарба наминає нас на наслідування ідеалів народних». Августин Волошин закликав: «Підносьть високо наш прапор... не позволіть ніколи щоби вороги зневажали його! Не забудьте, що вороги прапору суть ворогами самого народу».

Августин Волошин добре усвідомлював, що поширення в народі освіти і культури неможливе без участі вчителя. Закарпатські вчителі в 1921 р. були об'єднані в «Учительське Товарищество Подкарпатской Руси», яке поступово підпадало під вплив русофілів і наприкінці 20-х років було центром антиукраїнства. Переконавшись у тому, що подальше співробітництво з товариством стає неможливим, А.Волошин засновує

«Учительську Громаду». А.Штефан яскраво описав виникнення нової організації: «У травні 1929 р. «Учительське Товарищество» мало свій «С'езд» у залах Мадярського Касина (цікава обставина) в Ужгороді. Було там около 300 учителів – «карпаторосів» понад 200 і коло 100 «народовців». По кількох промовах забрав слово й А.Волошин. Він говорив про завдання учителя і звернув увагу на те, що за мадярських часів український народ не мав і не міг мати належного рівня освіти, бо в школах його вчили мовою, якої він не розумів. «Чому вимагають тепер деякі особи, щоб в школах завести знову таку мову, яку дитина не розуміє. Навіщо робити нам експерименти з т.зв. «общерусским языком?» Його в нас знають лише московські та декотрі українські емігранти, а з наших ніхто не говорить, ані не розуміє по-московськи».

Тут настав крик: «Ми не москалі, ми рускі!» Інші кричали: «Ми українці!» Коли втихло, з президії хтось заговорив: «Господин директор, благодарим за Вашу річ, но ми стоим за общерусский язык!» Ці слова викликали бурю крику і численні учителі повставали, щоб залишити залю. Волошин так само встав і при дверях крикнув: «Народовці! За мною! До «Просвіти»! Коло 50 учителів вийшли за Волошином, а за ними постійно ще виходили. В будинку «Просвіти», у великім залі Волошин сказав: «Продовжую свою промову. Видно, що з нашими «карпаторосами» співпраця ще неможлива. Ми мусимо їм показати, що народ з нами, и тоді вони прийдуть до нас. Ми мусимо створити свою народницьку організацію, в якій без «язикових вопросів» в користь народу будемо працювати. Прошу підрахувати присутніх». Відповідь – 78. – «Прошу вибрати організаційний комітет, який приготує основуючі загальні збори і статут». Так виникла «Учительська Громада», почесним головою якої був А.Волошин (1930–1938). Кількість її членів постійно збільшувалась. Так, якщо в 1930 р. вона нараховувала всього 220 членів, то в 1938 р. – 1631. Останній Конгрес «Учительської Громади» відбувся в липні 1938 р. А.Волошин закликав учителів до самоосвіти і самовідданості: «...Хоча наша організація є найбільшим товариством рідної інтелігенції, у нашій боротьбі більше значення має якість, ніж кількість, – тому закликаємо всіх до праці над собою». Августин Волошин – один з організаторів і керівників «Педагогічного Товариства Підкарпатської Русі».

Із наведеного вище фактичного матеріалу чітко видно, що Августин Волошин був визначним педагогом, вченим, видавцем. Проблеми навчання і виховання посідали центральне місце в його багатогранній діяльності. Разом з тим, необхідно констатувати, що А.Волошин також відносився до впливових політиків краю того часу, який протягом всього міжвоєнного періоду притримувався прочехословацької орієнтації. Варто погодитись з висловлюванням сучасних вчених О.Мишанича і П.Чучки, що А.Волошин чистою політикою займався мало.⁹⁸ Однак, якби там не було, але він був

причетний до всіх головних політичних віх в історії Закарпаття з 1918 до березня 1939 рр.

Ще задовго до розвалу монархії Габсбургів, в 1915 р. Августин Штефан за дорученням А.Волошина поїхав до Відня і мав розмови з відомими українськими політичними діячами Є.Петрушевичем, К.Трильовським, Л.Бачинським, С.Смаль-Стоцьким. У своїх спогадах А.Штефан так передав розмову з К.Трильовським: «Ми хочемо обновити Галицько-Волинську державу під назвою Західно-Українська Республіка. До неї мають належати Галичина, Волинь, Буковина та Угорська Україна.

– А що з Києвом?

– Само собою, ми хочемо з'єднання всіх українських земель, до матері, до Київської Русі в одну державу. Але в Київській Україні ситуація є непевна, і тому злуку треба відсунути на пізніше.

– Не думаю, що в Мараморощі будуть любити Україну без Києва.

– Соборну Україну проголосимо, коли на те прийде час. А Ви в Угорській Україні говорите про Соборну країну, тобто відразу про Київ...».

Цей факт ми навели тільки тому, щоб підтвердити тезу про контакти між політичними діячами краю і Великої України ще задовго до 1918–1919 рр. Робимо це ще з однієї причини: окремі вчені твердять про раптову зміну орієнтації А.Волошина з 1919 р. Як видно, він вже в 1915 р., ще до розпаду Австро-Угорської монархії, дотримувався орієнтації на Україну. 21 січня 1919 р. в Хусті відбулося засідання Всенародного конгресу українського населення Закарпаття, на якому було прийнято рішення про возз'єднання краю з Україною. Газета «Руська Крайна», головним редактором якої тоді був Августин Волошин, детально описала роботу конгресу.

8 травня 1919 р. в Ужгороді відбулося об'єднання Пряшівської, Ужгородської (голова – А.Волошин) і Хустської Народних Рад, на основі яких виникла Центральна Руська Народна Рада. На її засіданні було прийнято рішення про приєднання Закарпаття до Чехословаччини на правах автономії. Виступаючи на засіданні Ради, М.Брацайко недвозначно заявив, що 420 делегатів із всіх частин Карпатської України вирішили приєднати Угорську Русь до України. Цю злуку неможливо здійснити внаслідок несприятливих воєнних подій. Але це серце і душу народу не змінить. Більшість політичних діячів Закарпаття, як і весь народ, розцінювали включення краю до Чехословаччини, як тимчасове явище. Таким чином, тільки неможливість возз'єднання Закарпаття з Україною привела до того, що стало можливим включення його до складу щойно утвореної ЧСР.

Після того, як 8 травня ЦНР прийняла рішення про входження Закарпаття до складу ЧСР, «100 членова депутація дня 20 мая 1919 року понесла рішення общего собрания всіх руських рад до Праги і передала президенту Масарику». Серед членів делегації був і Августин Волошин.

Як оцінював майбутній президент Карпатської України цю подію? Даючи інтерв'ю американській газеті «День» в 1923 р., А.Волошин зробив вичерпну відповідь на питання: «Чи могла Підкарпатська Русь і Американські русини при даних обставинах зділати кращий вибір, як поєдинитися в образі автономного штата з Чехословацькою Республікою?». «Мій коротенький відповідь такий: Не могла!» – однозначно заявив А.Волошин. Проаналізувавши всі можливі на той час варіанти вирішення «закарпатської проблеми», А.Волошин, зокрема, сказав: «Пристаєли на се (входження Закарпаття до складу ЧСР – М.В.) всі Ради прото, ібо тоді вже стало ясним, що поєднання наших земель з західними русинами – неможливо. Географічні, економічні і культурні інтереси наші тягли нас до Чехословачії, де наділисься знайти братської підпори для вільного розвитку наших народних сил. Дотеперішній наш поступ доводить, що мимо всіх перепон, вибір сей був для нас єдиним добрим». Августин Волошин на цій позиції залишався постійно. У розмові з Вікентієм Шандором, яка відбулася в Празі у 1939 р., він відзначив: «Ми мусіли шукати якусь реальну розв'язку, притому не хотіли бути довше зв'язані з Мадярщиною, а наше з'єднання з Україною не було можливості здійснити, головну роллю тоді повсюди грала військова сила, якої у нас не було. Про чехів як народ ми дуже мало знали, але в той час це був єдиний правильний вихід із положення – зв'язати нашу долю із слов'янським народом».

У 1918–1921 рр. А.Волошин взяв участь у об'єднанні Народних рад, про що вже йшлося, і був членом Директорії – тимчасового уряду Підкарпатської Русі на чолі з губернатором Григорієм Жатковичем (з 12 серпня 1919 р. до 17 березня 1921 р.), у 1925–1929 рр. був послом до Празького парламенту від Християнської Народної партії. Як посол до Празького парламенту, – відзначають О.Мішанич і П.Чучка, – А.Волошин відстоював інтереси Закарпаття, провів кілька помітних акцій. У 1926 р. він домогся введення в Закарпатті кооперативних законів, які захистили девальвовані після приєднання краю до Чехословацької республіки вклади закарпатських кооперативних спілок у будапештських банках. А.Волошин у парламенті розкрив наміри і зупинив агітацію деяких словацьких послів за перенесення столиці Підкарпатської Русі з Ужгорода до Мукачеве, вигідну тим антизакарпатським силам, які хотіли приєднати Ужгород до Словаччини. Цю агітацію підтримали і закарпатські русофіли. У 1928 р. А.Волошин як посол домогся поширення на Закарпаття закону про конгруу – державну допомогу священикам».

У 1919–1938 рр. А.Волошин входив до складу Першої Центральної Руської Народної Ради Підкарпатської Русі. У 1936 р. її зусиллями підготовлено й випущено (українською і російською мовами) «Проект закону Центральної Руської народної ради про конституцію Автономної

Підкарпатської Русі» (1937), якому так і судилось стати законом. Необхідно погодитись з сучасними дослідниками, що «авторитет А.Волошина у цій Руській Народній Раді був дуже високий, бо він об'єднав навколо себе сили різних орієнтацій, оскільки Рада не мала реальної влади і була дуже неоднорідною, вона не відігравала тієї політичної ролі в житті закарпатців, яка на неї спершу покладалась».

Неабияку роль відігравав Августин Волошин і в економічному відродженні Закарпаття, для добробуту народу якого він працював усе життя. Він розумів, що самостійність кожного народу залежить від економічно-господарської самостійності. Сприяв створенню численних кооперативів, відокремлював існуючі від колишнього угорського кооперативного союзу, заснував «Крайовий Кооперативний Союз», був його головою. Велика заслуга А.Волошина полягає також і в тому, що він заснував Підкарпатський банк, першу всенародну кредитну установу, яку очолював, а також багато інших економічних установ і між ними асеккураційне товариство «Бескид» в Ужгороді.

Незважаючи на демократизм, притаманний Чехословацькій політичній системі, празький уряд постійно зволікав з виконанням своїх обіцянок, взятих на себе на Паризькій мирній конференції 1919р., мотивуючи тим, що закарпатці, мовляв, ще не «дозріли» до самостійного життя. Перший етап автономії був реалізований тільки 8 жовтня 1938 р. Це була перемога всіх політичних сил краю, зокрема і особисто Августина Волошина.

11 жовтня 1938 р. було сформовано перший автономний уряд Підкарпатської Русі, який очолив А.Бродій – представник русофільського напрямку в краї. Августин Волошин посів крісло державного секретаря. 26 жовтня 1938 р. Андрія Бродія заарештувала чехословацька служба безпеки. Новим прем'єр-міністром Прага призначила А.Волошина – лідера українського напрямку в краї. Він в присутності міністра Е.Бачинського, чеського генерала О.Сватека і віце-губернатора краю О.Бескида склав присягу на вірність Чехословацькій республіці. У виголошеній 26 жовтня 1938 р. промові А.Волошин заявив, що забезпечить «народом Підкарпатської Русі їх культурні, національні та господарські здобутки... без різниці національної та релігійної». Т.Беднаржова в своїй монографії опублікувала текст протоколу, відшуканого в Архіві канцелярії Президента ЧСР, складеного 12 грудня 1938 р. В ньому зафіксовано: «Монсеньйор Августин Волошин, прем'єр-міністр уряду Підкарпатської Русі, склав сьогодні до рук президента республіки присягу на конституції згідно з законом від 26 лютого 1920 №121 Збірки законів та розпоряджень українською мовою такими словами: «Обіцяю на свою честь і своє сумління, що буду совісно та несторонно виконувати свої обов'язки і буду додержувати конституційні та інші закони. Закінчено і підписано. Августин Волошин».

Як сприйняли закарпатські українці звістку про призначення А.Волошина прем'єр-міністром уряду Підкарпатської Русі? Василь Гренджа-Донський пригадував: «Десять біля чотирнадцятої години входить Федір Ревай і як гукне на цілу залу: – Директор Волошин іменованій прем'єром! Ми одразу подумали, що він жартує, але бачимо, що підходить до телефону, кличе директора о.Волошина і gratулює йому. Ми з утіхою, з невимовною радістю підходимо до нього і майже вириваємо трубку з рук, щоб довідатися більше. – Якраз прилетів до мене кур'єр з Праги і приніс цю вістку, – сказав Федір Ревай. – Прем'єр-міністром іменовано директора Августина Волошина. З цією вісткою зараз вдерлися ми до великої залі, де відбувалася проба і Федір Ревай гукнув грімко: – Маємо свій уряд! Головою уряду директор Волошин!

Члени хору раптом перестали співати і як тільки почули цю потішну вістку, обнімались, почали один одному gratулювати, цілуватись. Радість, утіха невимовна. Зараз розбіглись по цілому місті, сповіщаючи про те всіх наших. Люди з великої радости на вулицях обнімались, підкидували шапки вгору і плакали з великої втіхи. Я ще в житті не бачив такого захоплення, такого ентузіазму. Вістка ця кулею рознеслась по цілому місті. По вулицях наші люди не стояли групами як інколи, щоб обговорювати, тільки підбігали один до одного, щоб сповістити про велику новину».

27 жовтня 1938 р. Августин Волошин опублікував звернення, яке свідчило про чітку українську спрямованість його уряду: «Ми віримо, що великий 50 мільйоновий український народ підійме й надалі своє велике слово і не допустить, щоб наші віковічні вороги наклали на нас пута, знов садили нас в тюрми». Це звернення було розцінено українцями як заклик до допомоги. Почалися масові демонстрації у Львові, Станіславові, Коломиї. Були зафіксовані перші нелегальні переходи кордону.

А.Волошин сформував новий уряд виключно з представників українського напрямку. Виняток становив, хіба-що, Е.Бачинський. Сам Волошин так пізніше говорив про склад очолюваного ним уряду 26 жовтня 1938 р.: «тодішній президент і прем'єр-міністр Чехословаччини Сирови призначив мене міністром-президентом Підкарпатської Русі, а міністром Юліана Ревая». Закономірно, що це викликало велике незадоволення серед представників протилежного напрямку як в краї, так і за його межами. Вважаємо, що А.Волошина важко в чомусь звинувачувати. По-перше, Прага переконалась в зраді керівників русофільства і більше не бажала ризикувати; по-друге, склад уряду був сформований у Празі. Остання постійно втручалася у внутрішні справи крайового уряду. Доказом цього є призначення в січні 1939 р. третім міністром Карпатської України чеського генерала Л.Прхали.

Відчутного удару по Чехословаччині та Карпатській Україні завдав Віденський арбітраж 2 листопада 1938 р., внаслідок якого від краю до Угорщини відійшли Ужгород, Мукачево і Берегово з прилеглими до них

округами. Віденський арбітраж торкнувся п'яти округів – ужгородського, мукачівського, берегівського, севлюшського та іршавського. Столицю Карпатської України довелося перенести до Хусту. Призначення А.Волошина прем'єр-міністром переконало Угорщину, що від нього годі чекати жодних територіальних поступок, не говорячи вже про передачу всього Закарпаття. А.Волошин прибув 2 листопада 1938 р. до Відня, однак участі в роботі арбітражної комісії не приймав. Варто погодитись з В.Гренджою-Донським, що закарпатську делегацію «не на те закликали, щоб з ними радитися, але щоб їм доручити готовий присуд».

3 листопада А.Волошин звернувся до населення з «Маніфестом уряду Карпатської України до всіх громадян Карпатської України»: «Відірвання споконвічних наших городів Ужгороду й Мукачева від Карпатської України – це зранення нашої Батьківщини. Але в цій важкій хвилині пам'ятаймо те, що коштом тієї нашої ради здобуто українську державну самостійність. Це важкий удар, що стрінув нас, не захитає нашої волі сповнити те велике завдання, яке оце поставила перед нами історія». Августин Волошин закликав своїх громадян: «Хай пропадуть всякі релігійні й класові спори, що їх досюгодні викликували між нами вороги нашого народу. Єдність нашого народу, спокій і порядок стануть найпевнішою запорукою скорого розвитку народу. Історія признає правду тим, що вмiють за неї постояти, тому постіймо й ми за свою правду. Для всіх наших дальних дій, які ми підприймемо у виконанні наших обов'язків, очікуємо твердого морального опертя населення Карпатської України і всього українського народу. Боже, нам допоможи сповнити наш відповідальний труд!».

Уряду доводилося діяти в екстремальних умовах. Архівні джерела свідчать, що наприкінці 30-х років Карпатська Україна переживала глибоку економічну кризу. Її соціально-економічне становище особливо погіршилось після Віденського арбітражу. Промисловість Карпатської України була представлена такими галузями, як лісова і солеварна. Були створені певні умови для розвитку хімічної промисловості, які представляли всього п'ять фабрик. У значно гіршому стані перебували залізничний і автомобільний транспорт, комунікації, телефонний і телеграфний зв'язок. Уряд А.Волошина намагався провести реорганізацію лісової промисловості, радикальні реформи в електроенергетиці. Немаловажне значення приділялось залученню іноземного капіталу. Сільське господарство зазнало значних втрат. Країна переживала гостру продовольчу кризу, яку уряд не міг вирішити власними силами. Протягом всього періоду існування Карпатської України велася активна робота по заключенню торговельних угод з Румунією, Німеччиною та Угорщиною. З ініціативи уряду А.Волошина було проведено кілька акцій допомоги населенню гірських районів краю.

Рівень життя переважної більшості населення країни був надзвичайно низьким. На протязі всього періоду існування молоді автономної держави існувало безробіття, а також підвищення цін, спекуляція продуктами продовольства. Примітивним був розвиток медицини. Спроба уряду поліпшити соціальне становище місцевого населення до суттєвих змін не привела. Однак, Карпатська Україна жила і боролась... Велика надія покладалася на матеріальну підтримку організацій української еміграції, яка постійно надходила з США, Канади, країн Європи і Далекого Сходу. Не легшим було внутрішньополітичне становище Карпатської України. Архівні документи свідчать, що уряду Карпатської України доводилось діяти в умовах, коли не припинялися напади на її територію угорських і польських терористів, постійно велася антиукраїнська і античеська ворожа пропаганда, справжня листівкова і радіовійна. Політичну кризу в краї поглиблювали суперечності між чеським урядництвом і місцевим населенням, а також численні конфлікти в самому українському таборі. В 1938–1939 рр. зіткнулись між собою представники двох поколінь: молоді радикали-націоналісти, які вимагали від уряду рішучих дій і старші за віком помірковані політики, які при допомозі маневрувань намагались зберегти автономний статус краю. Яскравим представником останніх був і Августин Волошин.

Протягом всього міжвоєнного періоду на території краю діяла угорська іредента, антиукраїнська діяльність якої досягла своєї кульмінації в 1938–1939 рр. Закарпаття наповнили угорські агенти, які збирали підписи за приєднання краю до Угорщини, складали списки неблагонадійних, організували саботажі, закликали до скинення законного уряду краю. Отже, ситуація була складною у всіх відношеннях.

І не дивлячись на це, Августин Волошин готує «Проект організації Українського Університету в Закарпатській Україні», «Закон про заснування Українського Державного Університету в Хусті», «Меморандум в справі утворення на Підкарпатській Русі університету, а в першу чергу перенесення Українського Вільного Університету з Праги до Ужгороду». В «Проекті» вказувалось, що «Український Університет в Карпатській Україні складається з 4-х факультетів: 1) філософічного; 2) правничого; 3) господарчого; 4) медичного». Передбачалося створити кафедри загального мовознавства, класичної філології, слов'янської філології, української мови, української літератури, західно-європейської літератури, всесвітнього та слов'янського мистецтва, українського мистецтва, музикології, слов'янської археології, української археології та етнографії, історії Сходу, Греції й Риму, всесвітньої історії, історії слов'ян, історії України, історії церкви (всесвітньої і української), філософії, психології, соціології, педагогіки, педагогічної психології, школознавства, гігієни, загального законодавства. 24 лютого 1939 р. А.Волошин написав текст «Закону про заснування Українського Державного Університету в

Хусті», проведення якого покладалося на Сойм Карпатської України. Однак, розгортання політичних подій в Карпатській Україні не в позитивну сторону, не дало можливості провести його в життя.

Уже з перших днів свого прем'єрства А.Волошин почав орієнтуватися на Німеччину – єдину велику країну, яка обіцяла йому своє заступництво. Волошин все робив для того, щоб німецьке населення не відчувало ніяких проблем. Він навіть видав розпорядження, згідно з яким «всім громадянам німецької національності без огляду на їх державну приналежність дозволено організуватися в «Німецькій партії» по засадам національно-соціалістичним й організувати всі у цій партії звиклі партійні органи, якож і носити відзнаки і прапори з гаковим хрестом». Для того, щоб тримати під своїм контролем розвиток політичних подій в краї, до Хуста був призначений консулом німецький дипломат Гамількар Гофман. А.Волошин сподівався, що «його прихід до нас не є якась подорож з цікавості, але є студійною дорогою, яка буде мати свої конкретні наслідки для нашого краю, для нашого народу і для дальшої політики Німеччини супроти нас... Перші наслідки сих відвідин вже бачимо».

Які ж «конкретні наслідки» мав на увазі А.Волошин? Закарпатцям було дозволено виїжджати на заробітки в Німеччину, що в деякій мірі зменшило безробіття. Наївно вірячи гітлерівським обіцянкам про допомогу А.Волошин просив Г.Гофмана «передати... славному вождеві німецького народу... нашу щирю подяку і сердечний привіт». Із вищенаведеного можна зробити висновок, що уряд, очолюваний А.Волошином, чітко притримувався пронімецької орієнтації, переслідуючи при цьому єдину мету: зберегти територіальну цілісність краю. Що стосується орієнтації на Німеччину, то Августин Волошин під час слідства це пояснював так: «...становище Німеччини в той час як арбітражної держави змусило уряд Підкарпатської Русі просити Німеччину захистити її кордони від угорської окупації». Певну роль у зближенні уряду Волошина з Німеччиною також відіграли керівні чини ОУН. Ця організація бачила в Німеччині рятівника Галичини від польського панування.

20 січня 1939 р. А.Волошин дав дозвіл створити політичну партію під назвою Українське Національне Об'єднання (УНО). Всі інші партії, які діяли на території краю до цього часу, за рішенням Праги, були заборонені. 24 січня 1939 р. був іменований центральний провід УНО, який очолив Ф.Ревай. 27 січня було сформовано список послів до Союму Карпатської України. Список відкривав прем'єр-міністр Августин Волошин. Вибори до Союму були призначені на 12 лютого 1939 р. Ще 8 лютого А.Волошин звернувся до всіх громадян Карпатської України: «Тепер, коли мільйони й мільйони наших братів та інших народів примушені жити під чужим пануванням, Боже провидіння дозволило нам, щоб ми, найменша частинка великого українського народу, на своїй прадідній землі самі собою управляли». Августин Волошин, будучи

політиком-реалістом, чітко притримувався ідеї співжиття закарпатських українців з чехами і словаками в одній державі. «Ми є федеративною частиною Чехословацької республіки, – говорив він, – і тим самим інтереси нашої держави є тісно зв'язані з інтересами нашої сфедеризованої цілості. Найбільшим бажанням нашої Карпатської України з черги є, щоби така сама згода, взаємне розуміння та співпраця, до якої ми сьогодні в нашому краю між собою добилися, запанувала також між всіма сфедерованими державами республіки. Тільки тоді ми в такій атмосфері розуміння та взаємної допомоги будемо спільні, буде розвиватися і рости наша Карпатська Україна, а бажаємо, щоб розвивалися також і останні краї Чехо-Словацької республіки. Божа поміч та спільна любов всіх громадян допоможе нам і нашій республіці вийти напевно на твердий шлях щасливої будуччини».

Українці всього світу стежили за виборами до Союму, чекаючи позитивних результатів. Канадські українці в телеграмі на ім'я А.Волошина писали: «Просимо уряд Карпатської України передати нашим братам привіт. У неділю 12 ц.м. очі 500 тисяч українців Канади звернені на Вас, брати і сестри з Карпатської України». Очевидець писав, що «результат недільних виборів... був так надзвичайно успішний і для українського народу та українців взагалі корисний, що заскочив своєю несподіванкою не тільки ворогів, але і приятелів Карпатської України». Із 92,5% населення, що взяли участь у виборах, 92,4% проголосували за УНО.

Августин Волошин, як годиться, першим подякував українському народу Закарпаття у зверненні «Солодкий мій народ!»: «Твоя щира поведінка при виборах до першого Твого союму докаже Твою політичну зрілість, докаже, що Ти зумів у собі витворити не лиш велику національну свідомість, але й солідарність щирої любови один до одного, брата до брата, порозумів наші спільні інтереси...

Особливо тішить мене те, що наша дорога була правильна і ми тою дорогою ідемо далі, щоби вибудувати культурну, господарську і політичну самостійність для блага нашого народу, у згоді з нашими слов'янськими братами чехами і словаками у спільній федерації». У зверненні «Громадяни Карпатської України», опублікованій 2 березня 1939 р. в газеті «Нова свобода», Августин Волошин закликав: «Довіряйте своїй владі та її представникам в державних та самоуправних урядах. Поможіть їм, щоби могли працювати добре та для Вас».

Августин Волошин планував відкриття Союму провести в м.Рахові 2 березня 1939 р., однак президент ЧСР Е.Гаха сесії на той день не скликав. Він дозволив, врешті-решт, скликати Сойм 15 березня. Того дня перший в історії краю український парламент розпочав свою роботу. Ще напередодні його відкриття, 14 березня, А.Волошин проголосив

самостійність Карпатської України, сповістивши про своє рішення Міністерство закордонних справ Німеччини.

Шістьом засіданням Сойму, які проходили протягом трьох годин одного дня, випала доля бути історичними, бо на них були прийняті історичної ваги документи – про незалежність, державний устрій, назву, мову, герб, прапор і гімн Карпатської України. Таємним голосуванням був вибраний президент. Ним став Августин Волошин, за якого проголосували всі послы. Августин Штефан пригадував: «...присутніх було 22, більше як кворум 2/3 вибраних послів до вибору президента. При виборах президента постало таке запитання: прем'єр Волошин до д-ра Юлія Брацайка і до мене (А.Ш.): «Я не можу голосувати на себе». Ми обидва сказали: «Пане прем'єре, щоб кворум досягнути, ви мусите голосувати за себе». – «Як мушу, то буду». І так Президента Карпатської України обрано 22 голосами, кворум був 21 і 1/3».

Сойм проходив у той час, коли угорська армія вже вторглася на територію Карпатської України. Молода незалежна держава так і не розпочавши свою діяльність, припинила своє існування. Однак, незважаючи на короткочасність свого існування, саме виникнення Карпатської України як держави ще раз продемонструвало перед усім світом, що на Закарпатті живуть українці, які бажають мати свою державність разом з своїми братами з Великої України. Це підтверджується «Проголошенням Всеукраїнської Народної Ради до всього українського народу», прийнятим 10 лютого 1939 р.: «Народе Український... кріпко віримо, що у новім великім бою нація Українська героїчно переможе і стане твердою стопою на тисячолітніх горах Золотоверхого, сонцем свободи осяяного, святого Києва». Червоною ниткою ідея соборності всіх українських земель проходить у меморандумі уряду Карпатської України від 24 жовтня 1938 р. «Карпатська Україна, – говорить в ньому, – складова частина території українського народу. Тому її населення усвідомлює свої обов'язки, що постають перед ним у даний момент не лише стосовно своєї країни, але також стосовно всього українства».

...Останні захисники Карпатської України 17 березня 1939 р. припинили опір. У краї встановився жорстокий окупаційний режим.

16 березня 1939 р. В.Гренджа-Донський записав у своєму щоденнику: «...української влади вже нема в Хусті, прем'єр Волошин виїхав кудись вночі». Галицький журнал «Жіноча воля» повідомляв, що весь уряд Карпатської України «до останньої хвилини... був в обстрілюваному Хусті». Завдяки «Особовій справі А.Волошина» маємо можливість з'ясувати чіткий маршрут президента за кордон. «У зв'язку з окупацією угорськими військами Закарпатської України, – розповідав Волошин під час допиту в Лефортові 24 травня 1945 р., – я втік (стенографіст МДБ СРСР підбирав вирази сам – М.В.) в м.Прагу за маршрутом: із Хуста в

Клуж (Румунія) – Темешуара (Румунія). Потім поїхав в Югославію – в Белград, де пробув 4 дні. Із Белграда поїхав в м.Загреб, де пробув 7 днів. З м.Загреб переїхав до курортного містечка в Югославії Цирквениця, де пробув 11 днів. Опісля знову повернувся в м.Загреб і звідти через м.Відень переїхав в м.Берлін, де пробув півтори місяці. З Берліну поїхав до Праги в травні 1939 р.».

23 березня 1939 р. префект Мараморощини повідомляв коменданта жандармерії в Клужі Геріта, що «16 березня 1939 р. приїхав в Румунію колишній прем'єр-міністр уряду Карпатської України д-р Волошин з іншими міністрами. Вони залишили в префектурі Сигету дві малі машини «Аеро», просячи нас їх залишити в себе. Одна з машин в доброму стані і може бути використана жандармерією. Враховуючи, що А.Волошин покидає наше місто, маємо честь і просимо Вашого дозволу, щоб вирішити що робити з цими машинами: залишити собі, чи передати їх військовим». Того ж дня префект повідомляв митну службу в Сигеті, що в місцевій префектурі «знаходиться машина НР 15581, залишена урядом Волошина. Машина рахується приватною власністю політичної організації (УНО – М.В.), очолюваної М.Туликом (УНО очолював Ф.Ревай – М.В.). Однак, вони є втікачами з Карпатської України, тому на нашій території втратили права на машину. Ми будемо нею користуватися до тих пір, поки ця проблема не буде вирішена». Останній документ, який пощастило віднайти в Державному архіві Бая-Маре, стосується повідомлення митниці Сигета до префекта за 23 березня 1939 р., в якому ставилося єдине питання: «Що Ви зробили з машиною М.Тулика?». Відомо, що А.Волошин і окремі члени його крайового уряду успішно перетнули кордон Румунії і їх щиро прийняла Югославія. Журнал «Жіноча воля» повідомляв, що «о. д-р. А.Волошин святкував Великдень в Югославії».

30 березня 1939 р. Августин Волошин опублікував у «Вістнику українського товариства «Просвіта» в Загребі» своє «Великоднє звернення до українців Югославії». «Божому Провидінню, – писав А.Волошин, – подобалося знову досвідчити нас. Ми знову втратили свободу, що нею втішалася вітка українського народу в Карпатах. Ми її втратили, але тільки під напором численнішого й сильнішого ворога. В окупаційне ярмо не пішли ми добровільно. Ми улягли в нерівній боротьбі, а українські Герої сучасності дали нам новий приклад, як маємо стреміти до нашого національного ідеалу.

Бо свобода родиться й закріплюється лиш у крові й терпінні.

Голгофа українського народу є ще не скінчена... Прийде й час, твердо вірмо, національного воскресення Української Нації.

До тої світлої хвилини приготуваймося, плакаючи в собі громадянські чесноти дисципліни, організованости, єдності. Творім національний моноліт, щоб у рішаючий мент одним серцем і одною душею

посягнули ми по наше право, а осягнувши його, були в силі й боронити його».

Подякувавши українцям Югославії за підтримку національно-визвольних змагань закарпатських українців, Августин Волошин завершив своє звернення пророчими словами: «Високо тримаймо національний прапор, а воскресне Україна!». Газета «Нова зоря», що видавалася в Галичині, писала про перебування А.Волошина в Берліні.

Невдовзі А.Волошин зрозумів, що Гітлер дозволив Угорщині окупувати Карпатську Україну. І тому коли він давав інтерв'ю кореспонденту Рейтера, то прямо заявив: «Німці ганебно нас обманули...». На цьому політична кар'єра Волошина закінчилася. Він також перестав займатися активною політикою, віддавши себе повністю викладацькій роботі. «По приїзді в м.Прагу, – говорив він на слідстві, – коли остання вже була окупована німцями, я поступив на службу в Український вільний університет на посаду завідуючого кафедрою педагогіки». Під час допиту 22 травня 1945 р. Волошин заявив, що «протягом всього періоду, починаючи з 1939 по 1945 рік, займався професорською діяльністю в галузі педагогіки» і не займався політикою.

Празький період життя і діяльності А.Волошина найбільш ґрунтовно висвітлила Т.Беднаржова. Ще 15 жовтня 1938 р. професор УВУ В.Щербаківський повідомляв ректора цього навчального закладу, що «комісія професорів факультету права і суспільних наук Українського вільного університету в Празі в засіданні свого дня 14 жовтня ц.р. односторонно ухвалила монсеньйорові о. Августина Волошинові титул доктора прав УВУ в Празі». Ще раніше, з нагоди призначення А.Волошина державним секретарем в уряді А.Бродія у жовтні 1938 р., ректорат УВУ привітав його з високою урядовою посадою і побажав успіхів у його майбутній праці.

Архівні документи Центрального Державного архіву Вищих органів влади та Управління України, відшукані й опубліковані Т.Беднаржовою, дають можливість простежити основні віхи викладацької і наукової діяльності А.Волошина в УВУ. У списку професорів Українського вільного університету, що мають викладати в зимовому півроці 1940/41 шкільному році на філософському факультеті значиться «Волошин Августин, доктор прав, звичайний професор педагогіки, член Слов'янського інституту в Празі, продекан філософічного факультету». На нараді професорів філософського факультету в УВУ, яка відбулася 24 червня 1939 р., деканат привітав професора А.Волошина та висловив переконання, що «його співпраця спричиниться до розвитку університету». В 1944–1945 навчальному році А.Волошин повинен був прочитати курси лекцій з «Теорії навчання», «Педагогічної телеології», «Уривки з педагогічної літератури», «Нової доби української освіти», «Методології морального виховання».

Викладаючи в УВУ, А.Волошин плідно займався літературною діяльністю. Із «Списку праць професорського персоналу УВУ, готових до друку, або які будуть готові до 1.VI.1945 р.», видно, що А.Волошин підготував до друку історичну драму «Фабіола», книги «Теорія виховання», «Педагогічна телеологія» і продовжував працювати над «Методологією морального виховання», «Педагогічною Хрестоматією», «Педагогічною психологією». Обсяг цих книг мав складати понад 80 друкованих аркушів. А.Штефан писав, що в Празі А.Волошин написав також історичну п'єсу «Князь Лаборець» і драму «Син Срібної Землі Юрій Довжа», але гітлерівська цензура не дозволила на їхню публікацію. Така ж доля спіткала інші твори А.Волошина, зокрема, оповідання з верховинського життя «У плаю», переклади творів св. Августина «Божий Город» та «Ісповідання». Августин Волошин багато працював над перевиданням своїх головних праць з педагогіки, адже необхідно було їх довести до рівня вищої академічної освіти. Рукописи «Педагогічної дидактики», «Педагогічної методики» то двотомної «Педагогічної Хрестоматії» були передані видавництву «Пробосем», яке очолював Степан Росоха, однак його власник був заарештований, а видавництво закрито. Яка подальша доля рукописів А.Волошина – невідомо.

Перебуваючи на еміграції, А.Волошин приділяв багато уваги залученню українських дітей в школи, гімназії. А.Штефан пригадував: «В липні 1940 р. президент Волошин написав мені, щоб я переселився до Праги й перебрав і рятував Модржанську українську гімназію, бо чехи хочуть її зліквідувати... По двох тижнях мене найменовано директором Модржанської української гімназії». Врятувавши цей навчальний заклад від закриття, А.Волошин на цьому не зупинився, а часто його відвідував: «Тішився, що біля 90 карпато-українських хлопців і бівчат біля 120 з інших українських земель мали там регулярну середньошкільну науку, та були поміщені в гуртожитках». Августина Волошина часто можна було зустріти і в інших місцях, де проживали українські діти. Так, в 1940 р. він відвідав інтернат для дітей емігрантів в Мозтанах. Піклувався він і про долю студентів Торговельної академії, яка опинилася в Словаччині. Уряд цієї країни не дуже радо віднісся до появи українських академістів в Братіславі. Михайло Ледида, що тепер проживає в Карлових Варах, пригадував: «Викладацький склад академії розпочав переговори з представниками словацьких властей про необхідність для її студентів завершення навчального процесу. Тільки після тривалих клопотань... їм було дозволено». І в цьому велика заслуга А.Волошина і А.Штефана.

В Українському вільному університеті Августин Волошин пройшов непростий шлях від рядового професора до ректора. За рішенням Сенату УВУ, прийнятому на своєму засіданні 16 квітня 1945 р., обов'язки ректора УВУ були покладені на А.Волошина.

...Закінчувався 1944 рік. Друга світова війна вступала в свою завершальну стадію. Четвертий український фронт ще перебував на Закарпатті, але своїм вістрям вже був спрямований на Європу. Попереду ще багато боїв, тисячі людей назавжди залишаться лежати в чужій землі, але, що війні скоро кінець – знали, мабуть, всі. Разом з фронтом, немов його супроводжуючи, однак, будучи його складовою частиною, просувався вперед і так званий 4-й департамент Смершу. Серед ряду завдань, які були поставлені перед смершівцями, було «виловлення і знешкодження українських буржуазних націоналістів».

Перше знайомство А.Волошина з працівниками Смершу відбулося 11 травня 1945 р. Однак тоді все обійшлося. У нього забрали ключі від ректорської канцелярії та архів (як нам тепер не вистачає матеріалів цього архіву!). Можливо, для того, щоб «заспокоїти» похилого віку людину, президентові видали «бумагу», згідно з якою він міг спокійно продовжувати займатися своєю роботою, не боячись арешту. Та все було далеко не так, як могло здатися на перший погляд. «Недрімлюче око» працівників Смершу уважно слідкувало за кожним його кроком, а біля будинку Подліпками, 12, де він мешкав, постійно чергували смершівці.

15 травня 1945 р. біля будинку №12 зупинилася машина чеської поліції. З неї вийшла людина у формі офіцера МДБ. Пройшла мить – і капітан Шибайлов (так звали чи псевдо було смершівця) вже відкривав двері будинку. Переконалий у тому, що виникло якесь непорозуміння, господар показав документ і сказав, що його вже переслухали і звільнили. Офіцер запевнив, що турбуватись не потрібно, залишилось уладнати деякі формальності, незабаром його привезуть додому. Коли машина, в яку Шибайлов запропонував сісти Волошину, під'їхала до вулиці Делострелецької, колишній президент ймовірно зрозумів, що він вже додому не повернеться. В будинку під номером 11 тимчасово розміщувався слідчий відділ Смершу. Звичайно, вівіски, яка б про це говорила, на ньому не було.

В «Особовій справі Августина Волошина» знаходимо невелике повідомлення: «Задержан 15 мая 1945 года в Праге-16, ул.Подлипками, 12. При задержании изъята круглая печать с подписью «Президия правительства Подкарпатской Руси». До цього додамо, що Волошин був заарештований незаконно, адже співробітники МДБ СРСР навіть не пред'явили йому ордер на арешт. Названий документ був представлений Волошину слідчим головного управління «Смерш» майором Вайндорфом (№749) тільки 5 червня 1945 р., тобто тоді, коли він був в'язнем Лефортівської тюрми.

У 1948 р. в Німеччині були опубліковані спогади Івана Мондича (Н.Синевирського) «Смерш. Год в стане врага». Автор в 1945 р. працював перекладачем у контррозвідці Смершу. Пропонуємо Вашій увазі деякі уривки з цієї унікальної книги: «Приїхало авто капітана Шибайлова

– Здоров, Микола! – Шибайлов усміхався. Його товсте і рожеве лице висловлювало вдовolenня, що успішно виконав завдання.

– Пізнаєш?

Я подивився в сторону кругленького монсеньйора, що виступав з авто.

– Волошин!

– Так. Це він. Ваш бувший президент. Старик Волошин якось непритомно подивився в мою сторону. Мабуть, він навіть не бачив мене. Його очі блудили десь далеко, в невідомих краях.

–Куда смотришь поп? На небо? Поздно! Нужно было раньше богу молиться, а не политикой заниматься.

Волошин слухав Шибайлова байдуже.

–Ну, валай, валай вот с этим бойцом в подвал! Быстрее!

Волошин поспішив. Він якби все ще не вірив, що його арештовано... Я подивився в сторону, куди Волошин віддалявся. Вояк ударив прикладом його в спину...».

Через деякий час А.Волошина перевезли до Москви і помістили в одну з камер-одинок Лефортовської тюрми. Під час арешту Волошину сповнилось 70 років. У нього не посоромились відібрати при арешті навіть золоті речі, які по праву належали йому як каноніку. До речі, коли на прохання вчених Ужгородського державного університету з Москви вислали в їх тимчасове користування «Особову справу Августина Волошина», то з цих цінних речей нічого не збереглося. Безперечно, що вони поповнили колекцію когось із слідчих. І як не погодитися з М.М.Ушовим, який писав, що «співробітники НКВС були, як правило, владолобними, безчесними, дуже обмеженими і очочими до грошей і нагород, готовими в ім'я особистих інтересів здійснити будь-яку підлість, забувши про людську совість».

Перший допит Августина Волошина був проведений 22 травня, після чого послідували наступні – 24 травня, 5, 9, 12, 14, 19 і 20 червня 1945 р. На останньому допиті йому було зачитано постанову про оголошення звинувачення. Уважно її прочитавши, Августин Волошин майже з усім погодився: «В чому мене звинувачують статті звинувачення мені зрозумілі... Винним себе визнаю». Можна собі уявити, до якого стану була доведена ця 70-літня людина, якщо вона визнавала себе винною навіть у тих «бідах», до яких не мала ніякого відношення. І дійсно, працівники МДБ могли примусити говорити навіть мертвого...

20 червня 1945 р. Августину Волошину було представлено обвинувачення, згідно з яким він «проводив ворожу діяльність проти Радянського Союзу». Після останнього допиту, який вів слідчий Вайндорф, здоров'я Августина Волошина різко погіршилося і його перевели в Бутирську тюрму. Про перебування Волошина в Лефортові маємо свідчення В.І.Марчука із Житомирщини: «Сидів 8 місяців у

Лефортовській тюрмі. Зразу після дня Перемоги до мене в камеру-одиночку помістили Августина Волошина – Президента Карпатської України. Це був невисокий, повний чоловік, років йому було за 70. Він мав хворий шлунок і не міг їсти. Свою їжу віддавав мені. Потім до нас підсадили ще якогось Барковського, це був стукач, але ми цього не знали. Він заводив провокаційні розмови і потім доносив слідчому. Пам'ятаю такий випадок. Я не знав жодної молитви і Волошин вчив мене «Отче наш». Коли наступного разу мене викликали на допит, слідчий сказав: «Ну, как, «Отче наш» выучил уже?». Тоді я не догадався, звідки слідчий знає про молитву. Хто такий Барковський, дізнався в Бутирській тюрмі від одного викладача військової академії, до якого теж підсаджували Барковського.

Кожного дня Волошин розповідав про життя Ісуса Христа, також про себе, як він їздив до Риму, до Праги. Я дізнався, що Волошин зустрічався з Ріббентропом, Степаном Бандерою і Мельником, казав, що його звинувачують у германофільстві. Це слово я вперше почув від нього, і воно мені запам'яталося.

Одного разу в камері Волошин писав заяву на ім'я Молотова. В цій заяві він зазначив, що його заарештовано несправедливо, що він громадянин іншої держави. Пригадую початок заяви: «Прем'єр-министру господину Молотову от бывшего премьер-министра Закарпатской Руси доктора Волошина».

З кожним днем Августин Іванович слабнув. Навіть сам вже не міг виходити на прогулянку. Ми брали його під руки і виводили гуляти. Одного разу він попросив його залишити. Коли ми повернулися з прогулянки, у камері його не застали. Два місяці був з нами. На все життя запам'ятав я що добру і розумну людину». Свідчення В.І.Марчука повністю підтверджуються даними записування медичного персоналу Бутирської тюрми. Сучасні дослідники називали різні дати смерті президента: 11, 14, 17 липня 1945 р. На основі «Справи Волошин» ми маємо можливість встановити точну дату смерті: 19 липня 1945 р. о 15 год. 20 хвилин від паралічу серця. Так закінчилося життя славного сина українського народу, президента Карпатської України Августина Івановича Волошина.

АВГУСТИН ВОЛОШИН І КАРПАТСЬКА УКРАЇНА ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ

№1

Організація університетів. Організація академічних установ

Організаційний закон

Факультети складаються з учительського збору і імматрикульованих студентів. Учительський збір окремого факультета складається з усіх звичайних і надзвичайних професорів, приватних доцентів цього факультета і вчителів в тіснішій значінню сего слова.

Вчителі в тіснішій значінню сего слова викладають не галузі наук, але предмети з обсягу мистецтва, техніки, або живі мови для практичного їх вивчення а не з наукового становища. Члени учительського збору одного факультету, які бажають викладати дисципліни з обсягу наук іншого факультету повинні мати на це згоду останнього. А якщо нема в цьому згоді рішає Сенат, який може відкликатися до міністерства освіти.

З учительського збору виділяється Рада факультета, як безпосередньо кермуюча його влада. Рада факультета складається зі всіх звичайних і надзвичайних професорів, тільки число останніх не повинно перевищати половини перших. А якщо прийде такий случай, тоді вступають із надзвичайних професорів до Ради тільки ті, які в літах служби є старші.

Щоби інтереси приватних доцентів були заступлені, то двох з них засідають все в Раді і мають дорадчий голос у всіх біжучих справах. Вони повинні щонайменше два семестри вчити а як є таких більше то всі вибирають поміж себе двох як своїх заступників на оден рік. Рада факультета вибирає щороку з числа звичайних професорів голову, що називається деканом.

У виборі беруть участь також оба доценти, що сидять в Раді. Для дійсности виборів потрібна абсолютна більшість голосів; в разі неотримання ніким з кандидатів абсолютної більшости після дворазового голосування, приходить до тісніших виборів поміж двома кандидатами, що отримали релятивно найбільше число голосів. Коли і ці вибори після двохразового повторення не дадуть абсолютної більшости, рішає тоді академічний Сенат щодо вибору між двома кандидатами.

Попереднього декана можна вибрати знова. Відмовитись від посади декана без пояснення підстав може лишень попередний декан, інші особи новинні пояснити причини своєї відмови. Про ці причини вирішує голосуванням Рада факультета без дискусії. Якщо причини не будуть взяті

на увагу Радою, заінтересована особа може подати відклик до Сената, який розв'язує справу остаточно.

З Ради професорів вибирається академічний Сенат.

Сенат складають ректор, проректор, декани і продекани, також по одному додатковому члену від Ради кожного факультета. Ці додаткові члени вибираються радою відповідного факультета при нагоді вибору декана на 3 роки. Вони можуть походити також із надзвичайних професорів. Якщо хто із додаткових членів виступить, може бути вибраний ще раз. В разі відмовлення поступається так, як при виборі декана.

Ректора вибирається щороку з числа звичайних професорів обох факультетів. Попереднього ректора можна вибрати знова. Ректора вибирають Ради професорів з двома доцентами. В тій цілі вибирає Рада з поміж себе чотирьох членів, яких два мусять бути звичайними професорами а два інші можуть бути надзвичайні професори або доценти. Всі члени збираються під проводом уступаю чого ректора і вибирають нового ректора цим самим порядком, що є вказане для вибору декана. Відмовитись від посади без пояснення причини може лишень попередний ректор. Інші особи повинні додати причини своєї відмови і загалом поступається так як при виборі декана. Уконституювання академічних установ відбувається в другій половині передостаннього місяця шкільного року.

Вибрані особи приступають до виконання своїх обов'язків вісім днів перед початком нового шкільного року; до того часу фунгують давніші уряди а святочне відкриття-інавгурація відбувається з початком нового шкільного року.

В разі відсутности ректора його заміняє проректор, а дальше декани по старшинству професорської служби; в разі відсутности декана його заміняє продекан, дальше звичайні професори по старшинству професорської служби. Коли особи, що займають в університеті урядові посади, на довший час перешкоджено в урядуванні, то тут має рішати Рада або Сенат, чи потрібний новий вибір, чи заступництво.

Раду факультета скликає на засідання декан (надзвичайні і звичайні). До круга ділання Ради належать всі питання наукового і учебного характеру зокрема всі ті справи, які не належать виключно до академічного Сенату. А передовсім до кожного факультета належать: 1) піклування про повноту викладів з обсягу наук факультета і право подавати внески на кандидатів професорських до міністерства освіти, дальше укладання плану викладів для кожного семестра в такому вигляді, щоби кожний слухач міг у установлений термін прослухати у своїх професорів всі потрібні предмети; 2) піклування про існуючі при факультеті семінари, лабораторії, інститути, наукові збірки і т.д.; 3) догляд над студіями записаних на факультеті слухачів; 4) надавання докторських ступінів іменем

університету; 5) видавання наукових оцінок з обсягу наукових предметів, які до них належать.

Кожний член Ради є обов'язаний з'являтися на засідання Ради а в разі неприсутности подати пояснення. Вибачність, чи не вибачність тих пояснень постановлює Рада без дискусії, про що і записується до протоколу. Не явиться хтось з професорів три рази за порядком без оправдання, то декан має право його письменно візвати, а якщо і це останнє не допомагає, донести Академічному Сенатови. Для дійсности постанов Ради факультета необхідна присутність не менш половини загального числа членів. При кінці кожного семестра відбуваються засідання членів факультета скликаних деканом, на яке запрошуються також всі доценти і вчителі. Зібрані мають право заявляти Раді свої бажання і робити внесення щодо навчання і дисципліни. Над протоком цього засідання має висказати свою думку Рада професорів на другім засіданні і подати внесок до міністерства.

Декан як голова факультета і предсідатель Ради професорів є відвічальний за сповнення всіх законів і постанов і тому його обов'язком є доглядати сповнення тиз законів і постанов, на всякі хиби звертати увагу, в разі потреби звідомлять Сенат. Має він рівнож дбати о правильне переведенне докторських іспитів.

Сенат є найвищою урядовою установою університету. Круг його ділання складають всі справи адміністративного, научного і дисциплінарного характеру як також всі справи передані йому законами, статутами, привілеگیями і фундаціями. Він має нагляд над всім, що належить університету. Він має право поглянути і в справи Ради професорів, йому підчинений весь персонал, над яким рішає він всі дисциплінарні справи. Щодо слухачів, то виконує їх в обмеженім об'ємі.

Сенат скликає на засідання ректор, який в них і головує. Обов'язковість для членів Сената з'являтися на засідання нормується правилами №15. Засідання Сената є дійсні в разі присутности не менш як половини його членів. справи рішаються звичайною більшістю голосів присутних.

Ректор як голова Сената має ті самі права у відношенні до Сенату, що і декан у відношенні до Ради професорів.

**Меморандум в справі утворення на Підкарпатській Русі
Університету, а в першу чергу перенесення Українського
Вільного Університету з Праги до Ужгороду**

Підкарпатська Русь відчуває брак високого шкільництва на своїй території. Від часу переверота аж до тепер на Підкарпатській Русі не повстала жадна висока школа. В час перевероту існували на її території чи в безпосереднім сусідстві чотири правничих академії високо шкільного типу, а саме: в Сиготі, Кошицях, Шариш-Потоку та Пряшеві; вони перестали існувати і не заміщені іншими. Доки вони існували, вони були приступні завдяки територіальній близькості, але мали мадяризацій ний характер. По закритті тих академій наша молодь має проходити високо шкільну науку в значній далечині від краю в мові братнього Чехословацького Народу, але не в своїй рідній мові. Тим наша народність і культура підцінюється зі сторони інших народностей, насамперед зі сторони тих, що живуть межи нашим людом. Хочемо вірити, що на двадцятилітній ювілей прилучення нашого краю до республіки, дасться зробити кінець через утворення свого Університету з факультетами правничим, філософічним, богословським та прикладної господарки (агрономії з узглядненням лісівництва і гідротехніки). В першу чергу і негайно мають бути отворені факультети правничий і філософічний.

Наша земля в минулому давала зі свого лона таких визначних людей науки, які розносили свої знання далеко за межі свого краю перед 100 роками. М.Балудянський, котрий був першим ректором Петербургського Університету, П.Кукольник та Орлай, котрі були першими директорами лицею в м. Ніжині на Україні, Венелін, що учив у Софії; невдовзі перед переверотом на Університеті в Будапешті визначалися вчені Годінка, Стрипський та Бонкало. Політичний режим Угорщини не дав їм можности прикласти своїх знань до розвою науки в рідному краї і рідною мовою. В наш час, ставши перед необхідністю здійснити у себе просвітній осередок, ми в забрудненні здійснити його власними силами.

На щастя в Празі вже від 1921 року є чинним Український Вільний Університет, який хоч є приватною установою, але взорованою і веденою за статутами Старославного Карлового Університету в Празі. На ньому зобов'язують ті постанови внутрішньої організації та відносин між академічними владами та слухачами, які зобов'язують і на Карловому Університеті в Празі.

Український Вільний Університет був заснований групою високо шкільних професорів австро-угорських і українських університетів у Відні. В осени того самого року за згодою світлої памяти Президента-Визвольника і тоді міністра закордонних справ, а нині Пана Президента Д-

ра Едуарда Бенеша, був перенесений до Праги, де тоді було найбільше зібрано Української академічної молоді. Це перенесення сталося на основі постанови Міністерства Закордонних Справ Ч.С.Р. з дня 16 вересня 1921 р. ч. 291.045/21 політ. від. і з дня 30 вересня 1921 р. ч. 35.319/21 през. політ. і Міністерства Шкільництва і Народньої Освіти Ч.С.Р. з дня 5 жовтня 1921 р. ч. 92.477/21 і згідно з постановами Академічного Сенату та поодиноких факультетів Карлового Університету. Пан Президент-Визвольник і Пан міністр закордонних справ, нинішній Пан Президент, стали високими протекторами Українського Вільного Університету і Пан Президент не відмовляє своєї високої моральної і матеріальної підтримки Університетові і по сей день.

В Українському Вільному Університеті за 17 років його чинности здобуло освіту сотки української молоді та велике число молоді інших народностей. За той час видано 110 докторських дипломів і габлітовано шерег молодих кваліфікованих учених сил, що займають катедри в самому Українському Вільному Університеті, чи на українських високих школах за кордоном Ч.С.Р., особливо в Богословській Академії у Львові – проф. д-р. К.Чехович, д-р. Я.Пастернак, д-р. В.Залозецький. Ряд професорів з Українського Вільного Університету покликаний до Університетів у Варшаві, на Радянській Україні, в Букурешті, в Америці і т.д.

Український Вільний Університет працює в Празі в складі двох факультетів: факультету права і суспільних наук і філософічного факультету, має достаточну фахову наукову і студентську книгозбірню і склад власних наукових видань.

Світлої пам'яті Президент-Визвольник, приймаючи депутацію професорів Українського Вільного Університету в кінці 1922/23 шкільного року, що прийшла зложити Панові Президентові подяку, приобіцяв свою протекцію Українському Вільному Університетові і на далі, висловив своє задоволення з діяльності Університету і додав проречисті слова, що це є Університет народу, який одною своєю частиною входить у склад Чехословацької Республіки.

Цим словам Пана Президента-Визвольника прийшов час здійснитися і Підкарпатська Русь буде користатися з Українського Вільного Університету в Празі по перенесенню його з Праги до Ужгороду, про що багато разів виносилися резолюції ріжних з'їздів та конгресів на Підкарпатській Русі.

Український Вільний Університет, що проробив таку велику службу еміграції, може послужити ще народові Підкарпатської Русі. В шкільнім році 1937/38 в ньому було: професорів ординарних 22, екстраординарних 4, приватних доцентів 8, суплент 1 і лекторів 4, разом 39. По перенесенню до Ужгороду склад його професури почне поповнятися місцевими особами з високою освітою, що вже можуть габі літуватися, а з числа най здібнішої

місцевої молоді виховає кадри молодих наукових сил, які габі літує згідно з існуючими в Ч.С.Р. академічними законами і правилами.

При тому Університетові може зформуватися також Богословський факультет, чому послужать кадри каноничного права, церковної історії та філософії.

Згадані вище три факультети потребують в інтересах господарського розвитку краю доповнення факультетом прикладного господарства, а саме: агрономічним з углядженням при тім лісівництва і гідротехніки. З огляду на релятивно малу кількість населення Підкарпатської Русі та з уваги на фінансові труднощі було-би економніше, замість двох високих шкіл – Університету і Політехніки – перенесши Український Вільний Університет з Праги до Ужгороду та поповнивши його четвертим факультетом, – обмежитися на Підкарпатській Русі лиш одним Університетом. Практика деяких країн знає випадки, коли в Університетах заснуються чи то окремі катедри прикладних наук, чи то цілі відділи та факультети технічного характеру. Розширення університетів відділами прикладного характеру бачимо напр. в Бельгії, Польщі, подекуди в Німеччині.

Першу професуру факультету Прикладного Господарства можна скласти з числа професорів недавно зліквідованої Господарської Академії в Подебрадах, що об'єднана в спілці професорів У.Г.А., яка від 1932 року провадить Український Технічно-Господарський Інститут позаочного навчання, де між іншим студіює також і молодь з Підкарпатської Русі. Українську Господарську Академію було засновано декретом Міністерства Хліборобства з дня 16 травня 1922 р. ч. 35.168-1а, виданого на підставі закону з дня 9 квітня 1920 р. ч. 281 зб. з. і р. Ч.С.Р. Була це восьми семестрова приватна висока школа з трьома факультетами: агрономічно-лісовим, економічно-кооперативним та інженерним. За 13 літ свого існування вона випустила 557 інженерів різних фахів та дала багаті вислідки наукової праці своєї професури. Перший її професорський склад був скомплектований з українців-емігрантів, українських професорів, з додержанням прийнятих на високих школах Ч.С.Р. правил, і чужиз високих шкіл, а поповнювався далі з фахівців, що визначилися своєю науковою і практичною діяльністю. Отже за професурою Української Господарської Академії стоїть многолітній педагогічний і науковий досвід.

Нашому краю дотепер бракує будь-якого наукового осередку. Здійсненням предкладеного проєкта такой осередок би створився і благодібно вишивав би на різні сторони духового і матеріального життя краю – в напрямку всебічного його піднесення.

Це наше домагання свого Університету між іншим відповідає параграфу 39-му народностного статуту, що пропонується владою Республіки. Той параграф гласить: «Якщо досягають державні горожами якоїсь народности такої кількості, на яку у остатніх горожан народности чеськословенської припадає пересічно одна висока школа певного типу з

чеськословенською викладовою мовою, то мається завести високу школу того ж типу з мовою навчання тієї народности».

У громадян Чехословацької народности одна висока школа з чехословацькою мовою навчання, як довідуємося про те з урядової статистики припадає пересічно на 690 тис. душ, при тім деякі з них мають п'ять факультетів і навіть десять відділів; один факультет евентуально відділ високої школи – припадає на 220 тис. душ населення Чехословацької народности.

Української людности на рік 1930 офіційний перепис налічив після народности 568.941 д. (дата переменшена), по вірі 730.639. Прибавивши до цих дат 2 проценти річний приріст получимо нашої людности на р. 1939 за народністю 660 тис., а по вірі 848 тис. душ. Отже, на основі згаданого параграфу 39 ми маємо право на одну високу школу з чотирма факультетами.

Те право стане ще виразнішим, коли порівняємо на скільки душ а) Чехословацької народности і б) нашої Підкарпатсько-Української припадає пересічно один високошколяк:

У Чехословацької народности.....на 534 душ

У Німецької.....529

У Жидівської.....200

У Української: пропорційно народностної кількості на 2200 душ, релігійної 2825.

З того бачимо, що стан високої освіти Українського люду в Ч.С.Р. від чотирьох до шести раз гірший, ніж у народности Чехословацької, і в 11-14 раз ніж у жидівської.

У нас нема недостатку у майбутніх послухачах. Самі лише середні школи різних типів в Підкарпатській Русі року 1937/38 мали на останніх річниках 463 д., а порівнюючи незначна кількість тих, що здобувають високу освіту зясується віддаленістю високих шкіл від рідного краю. Майбутній Університет на Підкарпатській Русі правдоподібно буде мати від 1500 до 2000 душ студентів.

Ми є свідомі труднощів фінансових і організаційних, що зустрінуть реалізацію Університету з чотирьох факультетів на Підкарпатській Русі. Зразу би здійснити програму було-б тяжко; практично могла би пійти ось в якій послідовности: насамперед переноситься з Праги Український Вільний Університет. Для цього з початку потрібно тільки згоди відповідних міністерств і перш усього Міністерства Шкільництва і Народної Освіти, також згоди Канцелярії Президента Республіки, як установ, які між іншим фінансово удержують Український Вільний Університет в Празі. Існуючого бюджету Університету вистарчить на перший рік (два семестри) функціонування Університету в нових умовах; починаючи з третього семестру мали би настати деякі поповнення його бюджету. В наступних роках дійшло би до розширення Університету іншими факультетами.

**Український академічний комітет
Проект організації Українського Університету на
Підкарпатській Україні**

*Проект виробила Комісія Українського Академічного
Комітету в Празі і затвердила Управа Комітету
на своєму засіданні 27-го жовтня 1938-го року*

Український Університет на Підкарпатській Україні складається з трьох факультетів: 1. Філософічного, 2. Правничого, 3. Господарського. Передбачається можливість пізніше організувати ще кілька факультетів.

А. Філософічний факультет

Складається з кафедр загальних та відділів: Гуманітарного і Природничого:

I. Загальні кафедри:

1. філософії
2. психології
3. соціології
4. педагогіки
5. педагогічної психології
6. школознавства
7. гігієни
8. загального законодавства

II. Відділ гуманітарний:

9. загального мовознавства
10. класичної філології
11. славянської філології
12. української мови
13. української літератури
14. західно-європейської літератури
15. всесвітнього й словянського мистецтва
16. українського мистецтва
17. музикології
18. славянської археології
19. української археології й етнографії
20. історії Сходу, Греції й Риму
21. Всесвітньої історії

22. історії славян
23. історії України
24. історії церкви (всесвітньої й української)

III. Відділ природничий:

25. біології, фізіології й натурфілософії
26. геології й палеонтології
27. мінералогії, петрографії й кристалографії
28. ботаніки
29. зоології
30. антропології
31. географії
32. хемії (органічної, неорганічної, фізичної)
33. кліматології й метеорології
34. математики
35. аналітичної геометрії
36. теоретичної механіки
37. астрономії
38. фізики
39. нарисної геометрії з проекційною

Лектури:

1. музикознавства та диригентури
2. грецької мови
3. латинської мови
4. італійської мови
5. німецької мови
6. французької мови
7. англійської мови
8. фізичного виховання

Б. Правничий факультет

Складається з таких кафедр:

1. загальної науки права
2. філософії права
3. історії римського права
4. історії українського права
5. церковного права
6. міжнародного права
7. державного права

8. адміністративного права
9. цивільного права й процесу
10. карного права й процесу
11. фінансового права
12. торговельного й векселевого права
13. політичної економії
14. статистики
15. кооперативного права
16. судової медицини (спільно з медичним факультетом)

В. Господарський факультет

I. Відділ Економічно-Кооперативний

1. народне господарство
2. статистика (може бути спільно з правничим факультетом)
3. економічна географія
4. економічна і соціальна політика
5. фінансова наука (може бути спільно з правничим факультетом)
6. приватна економія
7. соціологія (може бути спільно з філософічним факультетом)
8. державне і міжнародне право (може бути спільно з правничим факультетом)
9. адміністративне право (спільно з правничим)
10. приватне право (спільно з правничим)
11. кооперація
12. товарознавство

II. Агрономічно-Лісовий

1. ботаніка (може бути спільно з філософічним факультетом)
2. зоологія
3. мінералогія й геологія
4. метеорологія й кліматологія
5. ґрунтознавство
6. загальне хліборобство
7. спеціальне хліборобство
8. скотарство
9. сільськогосподарське машинознавство
10. геодезія
11. сільськогосподарська економія і громадська агрономія
12. лісівництво
13. лісове господарство

III. Сільськогосподарської промисловости

1. фізика (може бути спільно з філософічним факультетом)
2. математика
3. теоретична і прикладна механіка
4. машинознавство
5. будівельна механіка
6. будівництво
7. меліорація й гідротехніка
8. механічна технологія
9. шляхи
10. неорганічна і аналітична хемія
11. органічна хемія (може бути спільно з філософічним факультетом)
12. фізична хімія
13. хемічна технологія 1
14. хемічна технологія 2

Г. Медичний факультет

1. фізика (може бути спільно з філософічним факультетом)
2. хемія (теж)
3. біологія
4. анатомія
5. гістологія
6. фізіологія
7. паталогічна анатомія
8. експериментальна патологія
9. фармакологія
10. внутрішні хвороби
 - а) пропедевтика
 - б) клініка внутрішніх хвороб
11. психіатрія та неврологія
12. педіатрія
13. хірургія
14. поліжництво та гінекологія
15. венеричні та шкірні хвороби
16. офтальмологія
17. гігієна та бактеріологія
18. судова медицина
19. хвороби вуха, горла, носа
20. хвороби зубів і ротової наротнини
21. бальнеологія і радіотерапія
22. соціальна гігієна і евгеніка

**Проект меморандума
Його Екселенції Панові Міністрові Шкільництва і
Народньої Освіти в Празі**

Український Вільний Університет в Празі, утримування якого зі субвенції Міністерства Шкільництва і Народньої Освіти а до року 1938 і Президента Республіки в 1932 році перебрало засноване з ініціативи того же Міністерства Товариство Прихильників УВУ в Празі, що виконавчим органом має Кураторію та її Президію, з 1940/41 шк. року вступає в двадцять річницю свого існування.

Заснування Українського Вільного Університету в Празі має своє історичне значіння.

В тому часі, коли в Галичині, окупованій Поляками – переведено систематичне і безоглядне нищення української культури – коли на львівському Університеті зліквідовано всі так тяжко виборені катедри з українською викладовою мовою., - а українською молоддю, що протестувала проти цього – заповнювано тюрми – коли та молодь, що хотіла уникнути такої долі – шукала свого пристановиська серед братнього чеського народу – в тому часі чеська влада не лише дозволила на заснування Українського Університету та кількох інших культурно-научних інституцій – але й дала широко закроєну матеріальну поміч для Українського Університету а зокрема для української молоді.

Під той час, так критичний для українського народу, давала чеська влада для української молоді високих шкіл – стипендії, що доходили аж до к.500.000. – місячно – а були виплачувані до рук Допорогового Комітету для помочи українській високо шкільній молоді, якого головою був тоді університетський професор др. Я.Бідло, а касієром тодішній університетський професор др. Я. Капрас – нинішній Міністр Шкільництва і Народньої Освіти.

Цего світлого часу з історії чесько-українських взаємин український нарід ніколи не забуде.

Лежить це отже в культурному інтересі так українського як і чеського народу, щоби Український Вільний Університет в Празі продовжував свою діяльність.

На протязі свого існування УВУ виконував визначну працю не тільки для української культури, виховавши молоду генерацію вчених і тисячі слухачів, а й займав поважне місце в славістичнім осередку Праги.

Міжнародні події останнього року значіння УВУ побільшили. Окупація Карпатської України мадярами не тільки унеможливила перенесення туди УВУ, що було вже вирішено, а й пригнало до Праги нову хвилю карпато-української еміграції.

Зі старшої генерації університетська колегія поповнилася трьома професорами (др. А.Волошин, інж. В.Чапля і доцент-суплент др. І.Панькевич); молодша ж збільшила собою кадр слухачів на обох факультетах УВУ. Окупація ж Західної України большевизмом принесла тій частині України, яка теж розраховувала на перенос до себе УВУ чи на перебрання частини професорського складу, антинаціональне шкільництво і видалила на еміграцію українські культурні сили, з них бувші студенти і абсолювенти львівського університету зголошуються на УВУ в Празі. Німецька Державна Влада дала коло 100 стипендій українській молоді в Берліні для студій в Німецькім Університеті: позатим кілька разів відвідали УВУ в Празі пів урядові і урядові особи, збирали інформації про УВУ. У всіх випадках заступники УВУ висловлювалися за полишення УВУ в Празі.

Вважаємо доцільним, як в інтересах Українців так і чеського народа, аби УВУ міг у Празі і за змінених умовин продовжувати свою чинність і просимо о ласкаве внесення до нового державного бюджету на 1941 рік на чинність УВУ субвенції Міністерства Шкільництва і Народньої Освіти.

На 1940 рік було Високим Міністерством уделено 235.000 корон, за що висловлюємо глибоку подяку.

Кураторія просить, по мірі можливости, на наступний двадцятий рік існування, тобто на 1941 календарний рік звишити цю суму на 300.000 корон, а то з огляду на незначні платні персоналу та поступового зростання дорожнечі, як і на те, що до УВУ прийшли декотрі професорські сили з Варшави і з Карпатської України. Дуже були би ми вдячні, коли б Міністерство Шкільництва і Народньої Освіти визначило і відповідне число стипендій для найбільшніх слухачів УВУ.

З висловом глибокої пошани

За ректорат УВУ

За Кураторію Т-ва

№5

Українське Національне Об'єднання в Канаді «Поміч Карпатській Україні»

Дорогі браття й сестри!

До глибини душі зворушив нас Ваш допис з дня 8 грудня 1938 до якого залучили Ви чек на суму \$ 1550 (Одна тисяча п'ятсот п'ятдесят доларів).

Щиро дякуємо Вам за теплий привіт і за так щедрий дар. Просимо передати нашу подяку через Ваш орган «Новий шлях» всім даруючим.

Зокрема приємне вражіння робило на мене підписане ім'я В.Коссара, бувшого колеги в Ужгороді, з його власноручного підпису внизу, що він в живих і що працював між першими в Комітеті. Поздоровляю його сердечно з його дорогою родиною.

Наша молода держава стоїть тепер перед найважливішим завданням: перед виборами до першого сойму. Ваша щира поміч причиниться до нашої майбутньої перемоги.

Слава Україні!

Ваш А.Волошин, прем'єр-міністр

№6

Подяки

В Хусті дня 3/II 1939

Вп. Пан

Українське Національне Обеднання в Саскаутані

За одержаний дарунок в сумі 1300 дол. – 37992.50 кч. Засланий для розбудови Карпатської України

В Хусті дня 3/II 1939

Вп. Пан

Українське Національне Обеднання в Саскаутані

За одержаний рахунок в сумі 1250 дол. – 36678.75 кч. Засланий для розбудови Карпатської України

В Хусті дня 23 лотого 1939

Вп. Пан

Українське Національне Обеднання в Канаді

За одержаний дарунок в сумі 1100 дол. Засланий для розбудови Карпатської України.

Прошу прийняти ширю нашу подяку.

З братським привітом

Ваш: Мсгре. Др. Августин Волошин, прем'єр-міністр

Слава Україні!

№7

**Мегре. Др. Августин Волошин, прем'єр-міністер
В Хусті, 3/ІІІ 1939**

Шановній Крайовій Екзекутивні УНО
Поміч Карпатській Україні в Саскатуні

Потверджуємо отримання Вашого допису з 2 лютого 1939 і чека
Монтреальського банку ч. 04388 на суму 1100 доларів і просимо прийняти
за Ваш Княжий дар нашу щирю подяку.

З Ваших дарів підтримуємо організації «Січи», яка гарно
розвивається.

Центральна влада ще не відкликала свого генерала, але ми не
призначили його і він не урядує в нас, хоч вже 7-ий тиждень минає від
його назначення.

Ревізія горожанства буде провадитися нашими урядами, в нас не
може вона шкодити нашим людям.

Тепло витаємо всіх наших
Слава Україні!

Ваш А.Волошин

№8

Українці Закарпаття!

Переживаємо рішаючи хвилини й залежно від того, як тепер
поставимося, така буде наша майбутність.

На наше українське Закарпаття простягають свої лапи чужі народи:
чехи, мадяри, поляки, словаки, а навіть і циганська банда румунів. Вони
твердять, що Закарпаття повинно їм належати. У відповідь ми їм кажемо:

Геть свої брудні лапи, бо Закарпаття було, є і буде українським!

Це ми їм сміємо твердити, бо на Закарпатті живуть українці, їх мова,
віра, кров, душа є ті самі, як українців за Карпатами, на Буковині і на
Східних Українських Землях. Тутешне населення прийшло сюди перед
віками зза Карпат, головно з Поділля, під проводом нашого Великого
Князя Федора Корятовича. А Поділля це частина української землі, отже
населення Закарпаття не може бути ні русским-москальським, ні чеським,
ні словацьким, ні мадярським, ні польським. Всі культурні народи, як
англійці, французи, італійці й інші, вважають нас тільки українцями, а
навіть називають наш край Закарпатською Україною. І ця назва
«Закарпатська Україна» або також «Закарпаття» є єдино правильна. Бо

серцем усіх українців є золотoverхий Київ, а від Києва ми находимося за Карпатами. Ми всі повинні вживати тільки назви Закарпатська Україна або Закарпаття, а не назви Підкарпатська Русь, яку нам накинули наші вороги – чехи, аби нас відірвати від одного українського тіла.

А до злуки з іншими українськими землями ми вже від давна стреміли. Ще за Володимира Великого, князя Великої Київської Держави України-Руси в роках коло 960 наш край належав до тої держави. А ще всім нам є в пам'яті роки 1918-19, в котрих то роках наш край висловив гаряче бажання належати до Української Народньої Республіки.

Український Нарід у 1917 році визволився з віковичної неволі Москви й Австрії, збудував свою свобідну Українську Державу, яка називалася Українська Народня Республіка. До цієї держави ми мали належати, бо так постановили наші народні ради: прятівська (8. XI. 1918), свалаявська (8. XII. 1918) і хустська (21. I. 1919). А за цю злуку полягли найкращі сини Гуцульщини зо зброєю в руках у боях проти займанців. Усіх українців Закарпаття тягла кров до злуки з іншими братами-українцями.

Але вороги України побачили, що без українських земель їм не жити і спільно вдарили на молоду ще Українську Державу. І так знову одно тіло Матері-України розчтетвертували чотири зайди: червона Москва взяла Велику Україну, Польща взяла Галичину, Румунія взяла Буковину а Чехія загарбала нас. Але під цими чотирма займанцями іде гостра, безпощадна боротьба! Українці не можуть відказатися своїх прав на свободу, а зайди не можуть відказатися смачних та багатих кусків українських земель. Боротьба йде на життя та смерть і виграти може тільки та сторона, яка буде більше відважна і витривала. На залізо і кров ворогів повинні українці відповідати вдесятеро залізом і кровю! Око за око, зуб за зуб!

Закарпатська Україна поки що в цій боротьбі залишилася позаду. А це тому, бо її провідники вірили чеським обіцянкам-ганкам та дали себе й нарід завести з монархічних мадярських кайданів до «дружнього демократичного» чеського ярма.

Чехи обіцяли Закарпаттю повну автономію, яка є забезпечена мировим договором. Закони чеської держави мали определити границю між Словаччиною і Закарпаттям. Прятівщина аж по Попрад і Татри мала входити в границі автономної так званої Підкарпатської Русі. Але ще до нині нічого з цього не виконано. 19 років нас дурили і нині ми маємо таку автономію: 50 тисяч чеських зайд, урядовців, жандармів, поліції, колоністів; урядова мова є чеська, хоч українці її не розуміють; в кожному селі, де є хоч один чех і декілька жидів, є гарна мурована чеська школа, а наші діти ходять і по 10 кілометрів пішки до гнилих, повалених шкіл, в яких зимою свище вітер. До того вчить в тих школах учитель чех, жид або мадярон, який наш нарід з погордою називає «баганами, волами» або «гоями» або «бідеш русинами»; сіль з наших копалень везуть молоти в

Чехію, щоб там заробили чеські робітники, а нам привозять по 1,60 корон за кільо. Дерево в лісах гниє, а наші селяни та робітники пухнуть з студени, а за кожний кусок взятого дерева зайді здирають кари. Чеські ексекutori беруть за податки останню сорочку, останню худобинку, щоб за наші гроші ревіти на цілий світ про добробут нашого краю. Всі фабрики, банки є в руках чехів, жидів або мадярів, які ссуть останню кров з нашого народу. На чолі «автономного» українського Закарпаття стоїть поруч губернатора чех др. Мезнік. Губернатор є лялькою в руках чеської влади і так танцює, як чехи грають, бо боїться, що стратить 100 тисяч корон платні. В тяжкій матеріальній скруті здирають, ніби добровільно, з населення дань на оборону чужої нам чеської держави. Дикунства чеських зайд супроти українців ідуть поза межі. Вони дивляться на нас прямо мов на череду, яка не може сама собі бути паном і тому треба їй «помочі» чехів.

Тепер колесо історії сильно крутиться. Кожний день може принести великі зміни. Інші народи, поневолені Чехією, побачили, що чехи, яких є в республіці тільки 7 мільйонів, хочуть пожерти аж 8 мільйонів інших народів, тому розпукаються. Вони зрозуміли вагу теперішньої хвилі і тому пригтовляються до розсадження Чехії. Німці, словаки, мадяри а навіть жиди, хочуть мати забезпечені широкі права. Тільки наші партійні провідники не розуміють чи не хочуть розуміти потреби свого народу й сидять тихо, як би нічого не було. Вони ще і по 19-річній дуренні вірять чехам і не стають на шлях цілковитої самостійности Закарпатської України.

У випадку, коли б Чехія розсипалася, всі народи утворили б свої власні держави або приєдналися б до своїх пнів. На Закарпаття напевно простягнули б руки мадяри, словаки а навіть і поляки. На жаль, вороги ці мають уже й тепер між нашим народом своїх агентів-зрадників, що й свою матір продадуть за гроші, як Юда продав Христа. Це є всякі москвофільські та мадяронські партії, як фенциківська (удержувана Польщею), бродіївська (удержувана Польщею і Мадярщиною) і їм подібні причепки до різних чеських партій.

Крім цього в нашому народі ще швендяється московсько-жидівська наволоч, плачена Московю, яка ширить комунізм. Ми знаємо, що потопаючий ловиться і бритви. Дуже розуміємо, що приведене чехами й жидами до страшного стану населення, хоче мати краще життя. А тому, що комунізм в цій справі обіцяє дуже багато, наш нарід є збаламучений і частина попадає в його сіті. Комунізм обіцяє рай на землі, але в своїй державі він замість раю створив пекло. Тисячі народу гинуть з голоду, холоду та від куль диких москалів та пейсикатих жидків. З церков поробили стайні і кіна, жиди насміхаються з Бога, а за віру запроторюють в тюрму або під кулі.

Тому геть з комуною і її наймитами – жидами! Геть з червоною Москвою! Комунізм не принесе кращого життя нашому народові! Німці хочуть прилучитися до Німеччини, словаки хочуть самостійности, мадяри хочуть загарбати наші полудневі землі, а навіть ціле Закарпаття, щоб прилучити його до Мадярщини. В такий час ми також не сміємо спати!

Надходить великий час! Закарпаття мусить стати Самостійною Українською Державою! Воно мусить стати зародком Одної Великої Самостійної Соборної Української Держави від Попраду і Татрів аж до Каспійського моря і гір Кавказу!

Стати цим зародком мусить бути для нас найбільшою честью! Ми будемо горді, що якраз ми перші будемо тими, що зачнуть відбудовувати Українську Державу! Що ми поможемо нашим братам скинути московське, польське й румунське ярмо! В цій відбудові поможе нам тільки єдність народу, велика віра в свої сили й віра в те, що Бог призначив нас повести свій нарід до Волі!

Берім уважно теперішній час! Підготовляймося вже тепер до остаточної розправи з зайдами! Пам'ятаймо, що Україна тільки для українців! В українськiм Закарпатті мають стати панами лише українці!

Українці! Селяни, робітники, інтелігенти!

Роздумайте уважно над цим важним питанням, щоб у рiшаючи хвилию сказати своє остаточне слово!

Геть будні лапи чехів, мадярів, поляків, словаків від Закарпаття!

Організація Українських Націоналістів
Екзекутива. 1938 р.

№ 9

Життєпис і інші дані про Ярослава Семена Лютика, що згинув у Хусті дня 14 березня 1939

Ярослав Семен Лютик народився в селі Вацківці над Черемошом, повіт Сторожинець на Буковині, син проф. Д.Лютика та Теодозії з Каратницьких, дня 19 червня 1919 р. До школи не ходив, тому що його батько, бувший професор української гімназії у Вашківцях, не признавав румунської влади й не дозволив на йому ні його старшому братові ходити до румунської школи. Він учився дома, а опісля заробляв на прожиток як кольпортер української націоналістичної літератури на Буковині, бо батька його румуни взагалі не прийняли до служби, а мати була звільнена з учительської посади румунською владою у 1934 р. Щоб добути середню освіту їздив до сусідньої Галичини, де були які-такі українські школи та зложив в останнє вступний іспит до сьомого класу української гімназії в Коломиї в 1937 р. Та коли пам'ятної осені 1938 р. на недалекій Карпатській

Україні почала творитися Українська Держава, ніщо не могло здержати його від наміру піти й побачити землю, де вільно лунало українське слово та віддати себе до услуг молодій державі.

В листопаді 1938 переходить нелегально границю та голоситься до Карпатської Січі. Спочатку служить у хустському коші, а опісля працює в Січовій Гостиниці. Рівночасно грає як талановитий музика-самоук у радіовисильні в Хусті та готується до закінчення середньої освіти в довгоочікуваній українській школі. Кулі трусливих і нікчемних чеських жандармів кладуть кінець його молодому життю. Упав прощитий ззаду чеськими кулями та забарив своєю кров'ю вулиці княжого Хусту. Упав, виконуючи приказ Січової Команди в Хусті 14 березня 1939 р., приносячи жертву зеленої Буковини на вівтар Соборности. Його мати поховала його на хустському кладовищі, коли мадярське військо, маючи промощену дорогу роботою чеських юдів, вступало до Хусту.

№10

Міллер. Спомин про смерть Ярослава Семена Лютика

13. III. 1938: в понеділок вечером я був зв'язковим між Січовою Гостинницею і Січовою Командою, виконуючи рівночасно розвідку. Десять біля год. 24 обїхав за чотарем Крісом мотоциклом ціле місто аж до села Сокирниць. Коли повернув, дістав від інспекційного старшини чотара Волянського приказ: «Січовики з Коша пішли під владну будову по зброю. Слідити за її перебиранням, негайно подати звідомлення». Доходячи до урядової будови, почув уже поодинокі вистріли, а потім стріли з кулемета. Розвідавши, що сталося, вернув і подав звіт. Було це біля третьої години. Отримую черговий приказ: «Взяти зі собою Лютика і йти розвідати положення Головної Команди і обсервувати рух чеського війська». Цю працю ми вдвох з Лютиком виконували до самого ранку. Біля години сьомої долучився до нас на корзі уніформований січовик-аспірант Павлюк. Зробивши кілька кроків разом коло горожанської школи на вулиці мабуть Бескида, нас нагло за атакувала чеська жандармерія сальною вистрілів із криком «руце взгуру», обскочивши нас зі всіх сторін почали бити і при тому відібрали від нас револьвери. Лютик почав утікати просто дорогою; гукнуло кілька вистрілів і він простягся лицем до землі, дістав у бік. В моменті підбігає кілька жандармів і починають раненого копати й бити прикладами рушниць. За той час нас двох інші прикладами мордують і волочать дорогою на команду міста, де озвіріле військо бавиться нами до схочу. Опісля кидають нас до якоїсь дровитні, де повно таких як ми, між іншими Колодій та Химинець, що їх забрали з вулиці в хвилині, як звертали з Січової Гостинниці до американського дому.

**М.Бісунівна, студентка Української торговельної академії
в Братиславі, родом з Хуста**

Олекса Блестів-Гайдамака

Олекса Блестів родився в Хусті. Походить з бідної родини, де залишилось четверо дітей на старання хворого батька, бо мати скорше попрощалась із цим світом. Діти ходили до школи як могли. Олекса ходив до реальної гімназії в Хусті, яку скінчив із визначенням. Професори гімназії пропонували йому далі студіювати. Мимо шкільної науки дає він лекції, якими заробляв на себе і помагав сестрі й браттям в науці, а навіть старався про хворого батька. Вже в третім річнику гімназії стає кошовим Пласту. Послідні три роки в гімназії працював без устанку. Заложив Пласт при народній школі в Хусті й був його душею. Працював в «Просвіті» між старшим громадянством, чим здобуває собі довіря між старшими людьми. Між молодими студентами й міською молоддю ширить освіту.

По скінченні гімназії записався на університет в Празі, де студіює права. Тяжко студіював покійний Олекса на університеті, бо не мав рідні, яка б могла старатися і допомагати йому. Скінчивши другий рік університетських студій, повертає на Карпатську Україну і кидається із запалом до праці для загалу. Він бачив, що між населенням треба працювати, а головню треба його до тої праці захопити. І так кинувся у вир життя. Кінцем вересня 1939 р. зібрав він кілька молодих хлопців, з якими ходив на вправи, а з старшими сходився щовечора.

Вже була заложена Команда Січі, в якій працював і він невтомно для свого народу. Він хотів, як і вся свідома молодь, бачити український народ вільним. Є він комендантом хустської округи ОНОКС, при кінці у пропагандивному відділі, з рамені якого їздить по селах, тримає збори, пропагує ідеї Карпатської Січі і рівночасно освідомлює заблудших овечок.

При наступаючих іспитах державницької зрілости карпатоукраїнського народу, а тим самим і цілої української нації, стає як один із перших в лави іспитованих. Бере участь в боях із чеськими зрадливими військами, як також при наступі мадярів бореться з своїми молодими однодумцями проти переважаючої мадярської навали. По розбитті фронту був кілька днів пізніше зловлений в Хусті мадярами. Не одному з очей капали сльози за молодим революціонером, що так сміло і гордо йшов під мадярськими багнетами, не боячись жадних мук ні знущань. Хоч мадяро-русскіє знущались над ним, кололи голками його ноги й руки, він тримався гідно і не зрадив свого ідеалу.

Довідавшись про його страшні муки, його старий німецький батько умирає. Залишилися круглі сироти. Хустське населення вислало до

мадярської військової команди делегацію, щоб пропустити його, бо нема кому доглядати сиріт, але мадярське панство відкинуло просьбу, а навіть заарештували оту делегацію.

А наш герой переживав у тюрмі ще тяжчі хвилини свого життя. Він кровю написав на стіні хустської тюрми: «Пі мстить ворогам за братню кров!». Десь коло 28 березня 1939 р. був розстріляний гонведами. Один з перших борців Карпатської України, якого девізом було: «Перемога або смерть!», що високо підняв жовтоблакитний прапор, якого ідеалом була Самостійна, Соборна Україна – поляг. Лежить він похований як пес в полію недалеко села Сокирниць, але невідома рука все поставить хрест і вінець із жовто-синіх квітів. Ти поляг, але Твій дух вічно буде жити, як довго буде жити українська нація.

№12

**Ігнатко, студент Української торговельної академії в
Братиславі**

Кровні жертви, зложені на вітвар Батьківщини

1). *Петро Козак*. Народився в селі Малому Березному року 1921. Був сином хлібороба. Народню школу, а то 4 кляси, покінчив у ріднім селі. Потім вступив до горожанської школи, яку абсольтував в 1936 році у Великому Березному. Далі вписався до дяківського курсу в Ужгороді, звідки дістався до учительської семінарії. Протягом цих студій перебував у Василянськiм інтернаті. По віденському арбітражі семінарія переноситься до Севлюша, з якою перейшов і він. В останній час ходив він до другої кляси. Коли мадяри окупували Батьківщину, то поляг на полію битви зобросю в руках у Севлюші.

2). *Андрій Ігнатко*. Родився в Малому Березному 1909 р. Батько його хлібороб. Народню школу скінчив у ріднім селі. В 1931 році вступив в монастир ОО. Василян, перебувши там 5 літ. В тім часі вислужив дворічну військову службу як кіннотник в Брні. Виступивши з монастиря був практикантом на лісника. В році 1939 вступив до ОНО «Карпатська Січ», де був приділений до поліцейського відділу. З наступом мадярів на Карпатську Україну був у селі Перечині зловлений разом із 7-ма товаришами січовиками й 18. III. 1939 розстріляний мадярськими гонведами. Рівночасно були забиті: Моца, поліцейський ОНОКС родом з Дубринич; Дідик, поліцейський ОНОКС родом з Кострини; Опаленик, учитель з Ворочова; Антолик, урядник окружної опіки у В.Березному, родом з Великої Копані; М.Пекар, чотар, родом з Перечина; два робітники перечинської фабрики, яких імена невідомі.

3). *Петро Євич*. Родився 1914 р. в Малому Березному. Батько хлібороб. Молоді літа прожив на Чехах. В 1936 р наступив військову службу до піонерів в Комарні на Словаччині. Військову степень мав чотара. 1939 р. вступив до ОНОКС, звідки був приділений до почесної сторожі Прем'єра. Більше відомостей про нього нема.

4). *Микола Виноградський*. Родився в Малому Березному. Народню школу скінчив в Малому Березному. Потім вступив до Торговельної Академії в Мукачеві, яку скінчив з визначенням. Опісля служив в чеській армії в Ужгороді, де осягнув степень над поручника. Скоро по скінченні війська цей чоловік вихрестився, бо він був жидом. Дійсне його імя було Моріц Вайнбергер, вихрестившись прибрав вищезгадане імя й прізвище. Багато працював між населенням Малого Березного, був секретарем «Просвіти». Вчив у народній школі Пастелі, а останній час в Люті як управитель. З приходом мадяр був наголошений місцевим попом як комендант ОНОКС в Лютій. Його взяли мадяри до Перечина, де скінчив своє життя в страшних муках. Відрізували пальці на ногах і руках, ніс, вуха, а на кінець розпороли череву.

№13

Михайло Небола, студент Української торговельної академії в Братиславі

Василь Небола

Василь Небола народився дня 27 травня 1914 р. в селі Тересві. Учився в горожанській школі в Тячеві, в 1928 р. вступив до торговельної академії в Мукачеві, яку кінчив в 1932 р. з визначним успіхом. Під час студій помер його батько. По скінченні академії заняв учительську посаду в Тересві, де був два роки. Село, яке було досить приспане, підніс досить високо. Заложив драматичний гурток і курси для неграмотних. Із платні, яку він отримував, утримував 7 членову родину й помагав молодшому братові студіювати. 1937 р. вступив до війська, де дослужився ранги підпоручника за активної служби. По війську заняв посаду управителя народньої школи в Грушові і оженився. Тепер він перебрав організацію ОНОКС тячівської округи, де став заступником окружного коменданта.

Дня 19 березня, як ішов до церкви, взяли його мадярські гонведи й сковали разом із тамошнім священиком і відвели на все. У требушанських лісах їх сімох катували і ще живих закопали в землю. Кажуть, що перед смертю дозволили їм виписати на дерево свої імена. Так скінчив своє життя Василь Небола.

**Селянин Юра Гайналії за співучастю о. Петра Погоріляка,
оба із Тернова над Тересвою**

Життєпис Михайла Козичара

Козичар Михайло народився 11 лютого 1914 р. в селі Тернові над Тересвою тячівської округи, як син бідних родичів, а то Козичар Олексі й дружини його Іляни. Його родичі були такі бідні, що не мали жадного власного мастку і жили в родичів батька Олексі. Мати Михайла родом з Нягова, сусіднього села Тернова по другім боці ріки. Як вибухла світова війна батько його пішов на фронт. Залишив дома саму жінку й сінка, малого Михайла, якому ледви було 5 місяців. Мати з сінком перейшла на масток пана нотаря Гапки Юри, де була кметицею. Тяжко прийшлося Іляні працювати на панській землі, обробляти панські землі, а рівнож працювати по людях, щоб виживити себе й малого сінка. 30 днів річно працювала задармо панові, за те, що сиділа в його хатчині й на його землі. Нераз доводилось їй носити вгору Грунем аж 1 кілометр тяженько биля й інше. Однак радо виконувала й трудилася, бо мала чінка й усе надіялась, що дасть Бог батько його скоро поверне й заживуть кращим життям. Ще й найняла собі чужу жінку, яка доглядала малого Михайлика, коли вона ходила на працю по людях. Панську землю обробляла на третину. І так минали місяці, роки, прийшов час кінця світової війни. Олекса, батько Михайла, був на галицькім фронті. В полоні не був. Як сам мені розказував, що на фронті пізнав, що значить бути темному, неуком. Сам і до нині остався неграмотним в повному розумінні того слова. Жінка його Іляна знає добре читати й писати. Отже, як розказував сам Олекса, на фронті зродилася в нього гадка, що Коби Бог дав живим вернутися додому, дасть свого сінка до школи, щоб бодай він не був темним, як його батько. Вернувшись додому, сінко не впізнав свого батька.

Коли йому минуло 5 літ, батько одного дня бере сінка на руки й несе до школи місцевої, яка була греко-католицькою церквівною школою. Директор цієї школи був Деяк Іван (родом таки з Тернова, сьогодні є він директором народної школи в Терєблю, тячівської округи, був там бєж за часів Карпатської України). Радо приняв малого сінка Олексі до школи, бо і сам походив із селянського роду й тішився, що Олекса, хотяй сам неграмотний, однак ліпшу долю приготує для свого сінка. До школи малий Михайлик не ходив сам, але його батько носив на руках кожний день, а вечером приходив за ним і відносив додому, бо школа була далеко, а вони жили досить далеко на панській землі. По скінченні народної школи приготуєвся на іспити з горожанської школи. Як приватист, по трьох роках зложив її з успіхом в Ужгороді дня 18. IV. 1934. Великим добродієм

до дальших студій Михайла показався Мсгр. о. Александер, каноник-ректор духовної семінарії й того часу спірітуал в Ужгороді, родом із Вульхівець тячівської округи, по правім боці ріки Тересівки. Він був колись капланом у нашім селі Тернові й батько й мати Михайла були з ним у дуже добрім відношенню. Тут треба згадати, що мати Михайла була глибоко заложена релігійно і то практично. Ціле село шанувало її й помагало їй хто чим міг, як рівнож і вона була там всюди, де розходилося о поміч бідним, хорим і терплячим. Та віра піддержувала дух у народі й мала великий вплив на студії Михайла.

І так заходами о. Хіри дістався Михайло до духовної семінарії в Ужгороді, як слуга суперіорам, щоб міг дальше продовжити свої розпочаті студії. Отже в замку вислугував суперіорів, працював, а в вільних хвилинах брав у руки книги і приготовлявся до вступного іспиту до мужської учительської семінарії в Ужгороді. В семінарії починає інтересувати Михайла культурна праця. Стає членом пласту. Заходить до «Просвіти», багато читає, познакомлюється з професором Голотою, який мав на нього великий вплив щодо пробудження національної свідомості. До іспиту до семінарії голоситься 1935 р., іспит зложує і є на шкільний рік 1935/36 прийнятий до семінарії. Тут починає між своїми товаришами працювати активно над освідомленням своїх декотрих товаришів з кляси й у цілій школі. Організує Пласт, стає його живчиком. Вступає в Марійську конгрегацію, де рівнож бере активну участь у вихові релігійно-національній, публічно виступає з промовама й за короткий час звертає на себе увагу... Почав Белас переслідувати його на кожному кроці. Називає його революціонером, комуністом, хотяй нічого спільного із сими іменами не мав ніколи. Комуністом не був, а революціонером був, але революціонером духа, йдучи завжди вперед. Зрештою про нього хай посвідчить ця улюблена його пісня:

Та туман яром котиться, краще жить нам хочеться, гей, гей...

Та тоді краще заживем, як «пепіків» проженем, гей, гей...

Та не плач пепо, не ридай, бери торбу та втікай, гей, гей...

Правда, що кололо очі подібним панчукам-ренегатам, що він був свідомий національно і був провідником своїх спів учеників, додаючи їм національного духа. Був у сталім контакті з батьком нашого відродження о. А.Волошином, який у многих тяжких хвилинах, коли був викинений з інтернату Беласом, був йому й матеріально на помочи. В IV шкільному році, по віденським арбітражі був одним із головних евакуаторів нашого краю уряду. День перед тим Белас викидає його з інтернату без подання причини. Правда, причина була: що був свідомим українцем раз, а по-друге, що сказав між товаришами ось таке: незадовго Ужгород буде знову наш. Потім переходить до Севлюша разом із школою. Ще перед евакуацією слідили за ним малярські терористи, щоб його вбити. Це сам написав на одній фотографії, яка стоїть до диспозиції. В Севлюші знають

його всі і по широкій околиці, а як «Вуйко» - кошовий Пласту, теж і малі діти. Тут належить до Січі і є провідником відділу при семінарії. Коли наступили мадяри, щоб зайняти Карпатську Україну, ученики семінарії, пластуни й січовики ідуть на фронт до Королева з професором Голотою й іншими, звідтам відступають і закопуються з січовиками-селянами на так званому копанськiм фронті за штрекою, де здержують мадярів, наносячи їм великі втрати.

Михайло-Вуйко остається з кількома січовиками на другім боці моста, що веде з Копані до Королева і там стримує мала група довший час наїздника. Всіх їх було около 9, між ними знаний Попович, його співучень. Тут героїчно боронять рідну землю до послідної кулі. Коли вже його товаришам брало набоїв, сам ще якийсь час борониться завзято – припускає наїздників, регулярних вояків близько до себе й косить їх. Коли вже набоїв не стало – пушкою., як Бульба кладе на землю гунів. Всі старання ворогів взяти його живого не вдаються, по падають під Вуйковими ударами. Тоді стріляє ворог у нього дум-дум набоєм й розбиває йому ліву руку. Вуйко паде. Звачують його й товаришів і відводять до с. Веряці. Михайла-Вуйка кидають у гноївку, залишаючи самого. Один його товариш ще трошки говорить і приносить йому огірки й квасини (росіл). На то приходять вояки, відводять і кидають на віз, де вже лежали пов'язані його товариші й відвозять на берег Тиси. Коли лежав у гноївці, то говорив із своїм шкільним приятелем, сказав оці послідні слова: «Я вже зматуровав, дійсно зматуровав! За свій нарід, за його свободу, за Карпатську Україну!» - це оповідають очевидці. Ще просив вояків перед смертю, щоб дозволили йому зателефонувати за мамкою, котра його страшно любила, однак не дозволили яничари. Маги його від того часу майже не живе, тільк осталась з неї, все плаче й нарікає на гунів.

Ще ранених їх били, потім відвезли над Тису й тут розстріляли й кинули до української Тиси, яка принесла їх трупи, голосячи цілому світові про звірства мадярів і несправедливість, кривду, що заподіяно нашому народові. Остався на кінець студент IV року учительської семінарії Попович. Коли всі були застрілені, то Поповича змусили всіх покидати до води. Говорять, що коли кидав посліднього героя, то Попович ухопив одного вояка, затяг із собою у воду, а сам у вбраннію попід воду перепливав на другу сторону. Вояк утопився. Попович, коли на другім боці показав голову, ворожа куля засягла його і він упав. Тут ще довго його тіло прошивали кати кулями, яке хрестом представляло розп'яття Карпатської України. Однак теж вірую, що вона скоро воскресне знову і заголосить смерть всім ворогам.

Так з маленького Михайлика бідних родичів, виріс герой нашого народу, нашої Карпатської України. Віддали його в жертву цілому українському народові, а його тіло померло, однак його дух живе й буде жити во вік у всіх поколіннях грядущих по нім. Село Терново горде, що

має мученика, героя, який зложив молоде життя за рідну справу. Його дух живе в селі Тернові й по цілій Україні, весь народ чекає тої святої хвили, коли буде міг проговорити вільно й розказувати сам у своїй хаті. Хай нашому мученику Михайлові й герою, що поляг за свободу свого рідного народу й держави, дасть Бог духом зеднатися з вічною правдою, в якій буде випрошувати пімсту за заподіяні кривди на нашім народі. Пам'ятка його між нами останеться вічною. Невинна кров героїв кличе о скору помсту живучого українця, а ми Михайле присягаємо, що всі підемо твоїми слідами за нашу святу справу, за народ, за державу, за її волю, за кращу долю!

Засвітило ясне сонце
Понад небесами;
Ще воскресне Україна
Із січовиками!

Ще не вмерла Україна
Буде воскресати,
Будуть наші мадярчуки
У Тису скакати!

Слава Україні!

№ 15

Перебіжчики із ЗУЗ (Західноукраїнських земель)

Побут невідомий

Тарнавський Зеновій

Козак

Морський (Волох)

Децик (Рибар Володимир), студент-філолог – табір

Михайлок, студент-медик з Буковини

Кобільник, кандидат з медицини

Пелипчук (Саблок)

(Сагайдачний)

Потятинник

Бухало (Пушкар), студент-філолог – табір

Брати Андрушкови (Бурлака)

Брати Німці

Рудко

Іваночко

Ткачук, студент-філолог

Мороз, адміністратор «Говерлі»

Сливчук – табір

Патрус Іван – табір
Нищей
Мандрика – табір
Нивицький
Костишин (мабуть відставлений до Польщі)
Дебрин з Буковини
Сагайдак з Буковини
Небелюк
Козларський Мирослав

Сидять в Бичкові:

Чубатий (німець з Праги) – табір
Федак (Граб) – табір
Брати Устіяновичі – табір

Сидять в Рахові:

Орленко з Буковини – табір
Ільницький – табір

Сидять в Хусті:

Михайло Осташок – кельнер

Сидять в Тячеві:

Проць, артист
Яворницький зі СУЗ (Східноукраїнських земель)

Нанзенівці

Невідомий побут

Каложний, інженер
Гуменюк, д-р.
Мацкевич, інженер
Коваленко Юрко, інженер
Молюк, інженер
Романенко
Дударів, інженер (на волі в Хусті)
Самойлович Євген
Зариський
Битинський Микола з Праги (був у Білках)

Сидять в Тячеві:

Михалевич Михайло – табір
Олександрів Валентин – табір
Лищенко Олег – табір

Чирський Микола – табір
Дараган, інженер – табір
Мухин Михайло – табір

В шпиталі у Солотвинських долах:

Демо-Довгопільський

В Бичкові на волі:

Филонович Василь, інженер
Оснач, інженер
Коваленкова Ніна

Сидять в Рахові:

Кирієвський – табір
Балабан – табір
Шевченко – табір

Місцеві. Невідомий побут:

Тацинець Федір
Цуга Іван – пішов на Схід
Потушняк – пішов на Іршавщину
Мадяр Іван
Бойчук
Шпилька, д-р.
о. Юрій Станинець (сидить в Хусті)
Росоха (сидить в Тячеві)
Гренджа-Донський (сидить в Тячеві)
Ревай Ф. (сидить в Тячеві)
Ворон Андрій (в конц. таборі)
Калинюк, окружний начальник (вивезений до Хусту або до конц. табору)
Маркус, інспектор (вивезений до Хусту або до конц. табору)
Могіш – невідомо

Інші:

Гузар Кунт
Свобода Петро (нім. пап.)
Білан з Праги – табір
Сікорський Лев з Нойштат в Мораві (німець, сидить в Бичкові)
Сулятицький – сидить в Бичкові
Колодій з Канади – сидить в Бичкові
Забавський Володимир (Забранський) – сидить в Бичкові
Кульчицький Євген, інженер – сидить в Тячеві
Король з Праги – невідомо

Крупа (Олійник) з Праги – невідомо
Парадовський з Парижу
Ситник з Парижу

Увага! Закарпатців стільки-сот сидить, що немислимо всіх знати!
Невідомо навіть де знаходиться Дм. Климпуш й його брат – і т.д.

№16

Список поляглих і замордованих в карпато-українській боротьбі Від директора А.Штефана з Братислави привіз 21. IV. 40. п. Ю.Химинець

1. Юрій Купчик, селянин в Королеві над Тисою, замордований чеським жандармом дня 6. X. 1938 в Королеві над Тисою.
2. Андрій Риган, жандармський стражмістр, родом з Дубринича, замордований мадярськими терористами дня 12. X. 1938 біля Берегова.
3. Михайло Цанько, урядник податкового уряду, родом з Голубино, Свалявський округ, 29 років, поляг в бою дня 9. X. 1938.
4. Кузьмик, поліціант в Мукачеві, родом з Бичкова, замордований мадярськими терористами біля Чопу коло 15. X. 1938.
5. Іван Богдан, стражмістер, забитий дня 5. I. 1939.
6. Іван Кость, фінанси, родом з Синевіра, забитий дня 10. XI. 1938 в Прислопі мадярськими терористами.
7. Осип Лой, лісник, замордований польськими терористами у Вучковім коло 15. XI. 1938.
8. Кольчин, жандарм, забитий польськими терористами у Вучковім коло 15. XI. 1938.
9. Іван Грига, посол Карпатоукраїнського сойму, з Вишніх Верецьок, замордований мадярськими терористами 17. III. 1939.
10. о. Діонісій Митрович, учитель горожанської школи в Хусті, замордований мадярськими вояками 16. III. 1939.
11. о. Павло Купар, греко-католицький священник в Грушові, замордований мадярськими вояками коло 20. III. 1939.
12. Василь Небола, управитель школи в Грушові, замордований мадярськими вояками коло 20. III. 1939.
13. Василь Галас, учитель в Лозі, Іршавський округ, замордований мадярськими вояками 17. III. 1939 в Білках.
14. Василь Опаленик, учитель у Ворочові, замордований мадярськими вояками коло 20. III. 1939.
15. Василь Мірявець, директор горожанської школи в Тересві, замучений мадярськими вояками на весні 1939 р.
16. Дмитро Остапчук, учитель в Кобилецькій Полянці, замордований мадярськими вояками у Великому Бичкові 23. III. 1939.

17. Інженер Микола Литвицький, бувший учитель в Сільці, замордований мадярськими вояками у Великому Бичкові 23. III. 1939.
18. Др. Степан Фігура, учитель горожанської школи в Воловім, замордований мадярськими вояками у Воловім коло 20. III. 1939.
19. Др. Яків Давальницький, учитель на Волівщині, замордований мадярськими вояками у Воловім коло 20. III. 1939.
20. Павло Воло шук, директор горожанської школи у В.Бичкові, забитий мадярськими гардистами дня 16. III. 1939 у Бичкові.
21. Бейловарій, учитель в Нягові, замордований мадярськими вояками коло 20. III. 1939.
22. Федір Тацинець, учитель, замордований мадярськими вояками коло 20. III. 1939.
23. Михайло Козичар з Тернова, учень учительської семінарії, забитий мадярськими вояками 15. III. 1939.
24. Іван Попович (Мурга), учень учительської семінарії, забитий мадярськими вояками 15. III. 1939.
25. Осип Шкіряк, учень учительської семінарії, забитий мадярськими вояками 15. III. 1939.
26. Іван Салай, учень учительської семінарії, забитий мадярськими вояками 15. III. 1939.
27. Пекар з Перечина, учень учительської семінарії, забитий мадярськими вояками 15. III. 1939.
28. Петро Мольнар з Довгого, учень учительської семінарії, забитий мадярськими вояками 15. III. 1939.
29. Іван Колча з Великих Кумят, учень учительської семінарії, забитий мадярськими вояками 15. III. 1939.
30. Михайло Юда з Рахова, учень учительської семінарії, забитий мадярськими вояками 15. III. 1939.
31. Михайло Тегза з Березного, учень учительської семінарії, забитий мадярськими вояками 15. III. 1939.
32. В.Данчевський з Королева, учень учительської семінарії, забитий мадярськими вояками 15. III. 1939.
33. Десятник Михайло Пекар з Перечина, замордований на Темнику біля Перечина мадярськими вояками дня 18. III. 1939.
34. Маляр Скрип, замордований на Темнику біля Перечина мадярськими вояками дня 18. III. 1939.
35. Чотар Рогач з Великого Березного, замордований на Темнику біля Перечина мадярськими вояками дня 18. III. 1939.
36. Урядник Антолик, замордований на Темнику біля Перечина мадярськими вояками дня 18. III. 1939.
37. Іван Сивохоп, робітник з Перечина, замордований мадярськими вояками біля ріки Уж дня 18. III. 1939.

38. Федір Юскевич, робітник з Перечина, замордований мадярськими вояками біля ріки Уж дня 18. III. 1939.
39. Андрій Кередман, господар з Перечина, робітник з Перечина, замордований мадярськими вояками біля ріки Уж дня 18. III. 1939.
40. Дідик, поліціант з Кострини, замордований мадярськими вояками біля ріки Уж дня 18. III. 1939.
41. Мацо, поліціант з Дубринича, замордований мадярськими вояками біля ріки Уж дня 18. III. 1939.
42. Андрій Ігнатко, поліціант з Малого Березного, замордований мадярськими вояками біля ріки Уж дня 18. III. 1939.
43. Йосиф Бойчук, селянин з Великого Бичкова, забитий коло 20. III. 1939 мадярськими вояками.
44. Дмитро Сідей, селянин з Великого Бичкова, забитий коло 20. III. 1939 мадярськими вояками.
45. Павлюк, селянин з Великого Бичкова, забитий коло 20. III. 1939 мадярськими вояками.
46. Василь Гліба, селянин з Малого Бичкова, забитий коло 20. III. 1939 мадярськими вояками.
47. Дмитро Ухаль, селянин з Малого Бичкова, забитий коло 20. III. 1939 мадярськими вояками.
48. Федір Рознійчук, 55 літ, селянин з Требушан, замордований мадярськими вояками між 25-27 березня 1939 р. біля Квасів.
49. Іван Полянчук, селянин з Требушан, замордований мадярськими вояками між 25-27 березня 1939 р. біля Квасів.
50. Василь Тимошук, чотар, замордований мадярськими вояками між 25-27 березня 1939 р. біля Квасів.
51. Іван Голван, селянин, замордований мадярськими вояками між 25-27 березня 1939 р. біля Квасів.
52. Василь Мендрешора-Циганик, замордований мадярськими вояками між 25-27 березня 1939 р. біля Квасів.
53. Василь Штефанюк, селянин з Косовської Поляни, замордований мадярськими вояками коло 25. III. 1939.
54. Бродій, 18 літній, селянин з Броду, замордований мадярськими вояками дня 17. III. 1939 в Білках.
55. Ілько Вашишин, книгар в Хусті, замордований мадярськими вояками в Хусті коло 17. III. 1939.
56. Зенон Коссак (Тарнавський), замордований мадярськими вояками в березні 1939 р.
57. Михайло Колодзінський (Гузар), замордований мадярськими вояками в березні 1939 р.
58. Інженер Микола Вільчек, 36 років, з Наддніпрянщини, загинув в боях під Хустом коло 16. III. 1939.

59. Олександр Блестів, студент університету, замордований мадярськими вояками кінцем березня 1939 в Хусті.
60. Микола Крупа, робітник з Праги, загинув в боях 1939.
61. Чотар Михайлик Марфієвич, з Галичини, загинув в боях 1939.
62. Мелмук, з Галичини, загинув в боях 1939.
63. Брати Андрушковичі, з Галичини, загинули в боях 1939.
64. Андрейчик, з Дравець, 19 літ, загинув у боях 1939.
65. Лазорик, з Перечина, 18 літ, загинув в боях 1939.
66. Василь Чолій, з Богдана, 16 літ, загинув в боях 1939.
67. Скляр з Хусту, загинув в боях 1939.
68. Василь Бойчук, 20 літ, з Галичини, загинув в боях 1939.
69. Маханець з Бедевлі, загинув в боях 1939.
70. Григорчук з Великого Бичкова, загинув в боях 1939.
71. Михайло Підмалівський, селянин-воjak з В.Бичкова, загинув в боях 1939.
72. Іван Паламарчук з Волині, загинув в боях 1939.
73. Олекса Лупуцик з Ясіня, загинув в боях 1939.
74. Лютик з Буковини, забитий чехами 14. III. 1939
75. Петро Лисюк з ЗДПА, забитий чехами 14. III. 1939.
76. М.Шутко з Перечина, забитий чехами 14. III. 1939.
77. Десятник Проць з Галичини, забитий чехами 14. III. 1939.
78. Кушнір з Галичини, забитий чехами 14. III. 1939.
79. Євчук з Галичини, забитий чехами 14. III. 1939.
80. Гасин з Галичини, забитий чехами 14. III. 1939.
81. Цьома, з Малого Березного, учень учительської семінарії, впав 15. III. 1939 в Севлюші.

Подає полковник Філонович

В Хусті є 4 могили січовиків: в одній поховано 40, в другій 28, в третій 32, в четвертій, на горі біля цвинтаря 92 січовиків. У Великому Копанському полі над рікою Тиса розстріляли мадяри 30 січовиків, між ними одну січовику. У Великій Копані мадяри розстріляли січову стежу (7 а потім ще 5 січовиків). В лісі біля Собранця 15 людей, що попали в пастку і поховалися на дерева, позастрілювали з дерева. В Тячеві розстріляли мадяри румунами переданих січовиків. Перших 15 січовиків розстріляли ще на мості і трупи розкидали по мосту, других 30 січовиків передали полякам, котрі їх порозстрілювали, третіх 180 душ січовиків розстріляли мадяри зразу по переводі через міст. У В.Бичкові є могила 32 січовиків в Діброві і Оріховому потоці, менша могила в городі Коперльоса під горлорізом. У Квасах є могила 25 січовиків в «Над Довжину» під Менчулом. В «Труфанцях» між Квасами і Ясіня поховані 10 січовиків і 4 січовички. На Татарському перевалі над польським кордоном розіпняли

мадьяри 24 січовиків на похилих зломах дерев, поприбивавши розп'яті руки залізними цвяхами з рейок залізничних. Розп'ятих розстрілювали з пістолів ясінянський мадяр Цайгер і «редактор» Данишук.

№17

Список осіб, яким були видані листки на харчування в їдальні Жіночого Союзу 28 березня 1939 р.

Гудилів Іларіон, інженер	18 кч
Магденко Семен	18 кч
Бенедик Степан для 9 студентів	94.50 кч
Семак Антон	7.50 кч
Інженер Васюк Венедикт	54 кч
Сесь Іларіон, інженер	18 кч
о. Боровський	54 кч
Смиринський Володимир	18 кч
Крупа Юліян	18 кч
Чубатий	6 кч
Горобець	2.50 кч

Разом: 326.50 кч

Словами: триста двадцять шість корон 50 сотиків

Видала 28 березня 1939 інженер Ганна Стаднікова

№18

Протокол списаний дня 2 квітня 1939 з життя еміграційного табору в Братиславі

Наша убікація виглядає ось так: Живемо в реставрації поганій, тому що вона є мала та весь час потрібно її випорожнювати та переходити з місця на місце.

Наші спальні... є для людського здоровля шкідливі та невідповідні, бо там сама нечистота та порох. Спиться на солом'яниках без простирал а лехто і без покрівця. Спальні сильно переповнені, тому про порядок тяжко надувати.

Великою недостачею є у нас білля, рушники, панчохи, черевики, мила, пасти і щітки до зубів. Мало є таких хлопців, щоб мали дві пари білля чи рушники. Про пасти та мила нема, що й говорити.

З недостачею чистого білля і рушників розширилась «сверблячка». Буває так, що одним утерачком і п'ять хлопців утирається. Тоді і не чудо, що майже половина хворіє і що тут і там находяться «воши».

З взуттям також так є. Все пірване та порозбиване. Все такі (черевики) купили для нас, але які? Купили «баганчі» з гумовою підошвою по 39 кч. Деякі хлопці, що могли доплатити, вимінили ті баганчі на черевики, бо уважали таке взуття шкідливим для свого здоров'я. Купили також і якісь сорочки та спідки, але то такої якості, що не на студентів чи скажімо ліпших людей, але найдешевші. Коли ішли купатися, то один ручник на три особи а одно мило на 5 осіб. Це було розділено може так, що половині хлопцям не вистачило. Про таке як краватки і не згадує. Хустини якісь були, але хто дістав, то лише міг посміятись над нею.

Наш господар дуже «влучно» відповідав, коли хтось у него просив ліпше, чи річ якої немає: А думаєте, що нам із неба паде, але дарованому коневі у зуби не позирай. Однак сам посилав хлопців ті гумові черевики для себе вимінювати, що були для нас куплені. Так було і з тими бідненькими сорочками. Той хто міг мав, а хто не вирвав, не дістав і тої.

Щітки до черевиків та пасти ніхто мабуть не бачив і не дістав, але такі речі є потрібні, що між людей вийти... Кілько є таких хлопців, що штани, або кабати лиш кинути а не носити, але що робити: як є, так мусить бути, бо свого нема.

№19

Список осіб, що їм була видана допомога на харчування від Комітету для допомоги збігцям з Карпатської України 6 квітня 1939 року

1. Союз Студентів з Карпатської України	247.50 кч
2. Базюк Микола	18 кч
3. Др. Баранів	18 кч
4. Шпитко Роман	18 кч
5. Крупа Юліян	18 кч
6. Інженер Байлюк Ієронім	36 кч
7. Інженер Маліїв Микола	18 кч
8. Беднарський Михайло	18 кч
9. Інженер Сесь Іларіон	18 кч
10. Смиринський	18 кч
11. Проць Михайло	18 кч
12. Др. Гаєвський Юрій	54 кч
13. Невідь Михайло	18 кч

Разом

517.50 кч

Словами: п'ятьсот сімнадцять корон 50 сотиків виплачено дня 6 квітня 1939.

№20

Українському Допороговому Комітету для збігів з
Карпатської України в Празі
10 червня 1939 року

Союз Карпато-Українських студентів в Празі постановив на своїх членських сходах дня 10. VI. 1939, щоб одноразова допомога У.Д.К.З. з К.У. була виплачена членам Союзу в двох категоріях, слідуючи:

1. Скальський Александер
2. Бора Степан
3. Штефанець Юрко
4. Бенедек Степан
5. Гайович Федір
6. др. Теняк Павло
7. Немеш Адальберт
8. др. Росоха Степан
9. Романець Антон
10. Товт Іван
11. Бреза Степан
12. Маруся Ігнатишівна

№21

Ліквідаційна Канцелярія Бувшого Уряду
Карпатської України в Празі
Прага, 6 вересня 1939 року

Пан
Михайло Виняр, фаховий учитель,
т.ч. комісар Комітету допомоги
збігцям з Карпатської України,
Прага.

На Ваше письмо з дня 30 серпня 1939, дозволю собі звернути Вашу увагу на те, що крім річей наведених Вами у Вашім письмі, також і машинки до писання (українська та латинська) зі столиками належать до інвентару канцелярії влади Карпатської України.

Тому прошу, без дальшого проволочення, передати весь інвентар влади Карпатської України, який находиться в Комітеті, секретареві Ліквідаційної канцелярії влади Карпатської України в Празі п. М. Русинкови.

На випадок, коли б весь інвентар зразу не був переданий Ліквідаційній канцелярії влади Карпатської України, роблю Вас відповідальним за той вчинок і застерігаю собі відповідне дальше поступування.

Президент Карпатської України А.Волошин
Міністер влади Карпатської України С.Ключурак

№22

Виказ довгів
Українського Допомогового Бюра в Празі на день 10 липня 1940

1. Президент Карпатської України Др. Августин Волошин	4.690 кч
2. Михайло Левицький	1.200 кч
3. Інженер Антін Галька	2.500 кч
4. Інженер Володимир Свобода	3.000 кч
5. Іван Лошак	250 кч
6. Гімназія в Модржанах	900 кч
7. Їдальня Українського Допомогового Бюра	7.796 кч
8. Їдальня Рознатовського	1.216.50 кч
9. Армада Спаси	1.896 кч
10. Помешкання за II піврік 1940	2.750 кч
11. Платня урядовців за 4 місяці	7.400 кч
12. Телефон, електрика около	1.000 кч
13. УНО в Празі	626 кч
14. Лічниці в Новім Місті за Л.Петрика	900 кч
15. Лічниці в Цірквіцях за інженера Петрівського	750 кч
16. Лічниці в Цірквіцях за інженера А.Черчука	300 кч
17. Др. В.Орелецький – нагорода за працю	370 кч
18. Соціальні оплати, канцелярські видатки і ін.	1.500 кч
	Разом: 39.044,50 кч
19. Іван Цегла	600 кч

Із допиту А.Волошина в Лефортовській тюрмі
5 червня 1945 року

Питання: Коли, якого змісту і в зв'язку з чим направили фашистській Німеччині меморандум від імені уряду «Самостійної Карпатської України»?

Відповідь: Наприкінці вересня 1939 р., я, Ревай, Долинай, Перевузник, Клочурак і Штефан направили підписаний меморандум на німецькій мові міністру закордонних справ Німеччини Ріббентропу. В силу того, що я, Ревай Юліан, Клочурак, Перевузник, Долинай і Штефан, тобто президент і члени уряду були настроєні антирадянськи (явне формулювання слідчого – М.В.), ми в цьому меморандумі організовано виступили проти Радянського Союзу, вимагаючи від фашистської Німеччини не допустити дальнішої експансії з боку СРСР, так як на той час радянські війська вступили в Західну Україну і підходили до кордонів Карпатської України. Ми в силу своїх антирадянських переконань вважали себе противниками Радянського Союзу і не хотіли, щоб вони вступили на територію Карпатської України, а згідно обставинки, яка склалася, це було цілком можливо.

Запитання: При яких обставинах виникло питання про направлення меморандуму антирадянського змісту?

Відповідь: У вересні 1939 р. в Прагу із Словаччини до мене приїхав прем'єр-міністр Юліан Ревай і повідомив, що він вів переговори із Словацьким урядом на предмет приєднання самостійної Карпатської України до Словаччини, проти чого не було заперечень. Я сказав Юліану Реваю, що для обговорення цього питання необхідно зібрати всіх членів мого уряду. Через кілька днів у мене на квартирі зібралися члени уряду, де Ю.Ревай зачитав проект меморандуму на українській мові. У цьому проекті меморандума говорилося про те, що президент, тобто я і уряд самостійної Карпатської України просимо Німеччину як арбітражну державу дозволити останній приєднатися до Словаччини. В результаті обговорення проекту було вирішено створити редакційну комісію в складі Штефана, Перевузника, Ю.Реває і Клочурака. Ця комісія підготувала меморандум, до якого включила і текст антирадянського змісту. Меморандум в кінцевій редакції був перекладений з української на німецьку мову, підписаний від імені уряду самостійної Карпатської України мною, Ю.Реваєм, Перевузником, Клочураком, Штефаном і Долинаєм. Потім меморандум був відповідно оформлений і відправлений поштою в Німеччину...

Запитання: Які події відбувалися в міжнародному житті у вересні 1939 р.?

Відповідь: У вересні 1939 р. Радянський Союз визволив і захистив українців Західної України.

Запитання: Значить, антирадянського змісту меморандум був направлений Німеччині саме в зв'язку з вказаними подіями?

Відповідь: Так, це так.

Запитання: Який уряд був на той час в Словаччині?

Відповідь: Тоді президентом Словаччини був Тісо, а прем'єр-міністром доктор Тука, причому цей уряд був германофільським і Словаччина природньо знаходилася під протекторатом фашистської Німеччини.

Запитання: Значить, висуваючи в меморандумі вимогу про приєднання Карпатської України до Словаччини, члени вашого уряду добивалися того, щоб бути під протекторатом фашистської Німеччини, а відповідно і самі були германофілами?

Відповідь: Виходить, що так, але ми мали надію, що об'єднаємося з Словаччиною.

№24

Із допиту А.Волошина в Лефортовській тюрмі 3 червня 1945 року

Запитання: При яких обставинах ви зустрілися, перебуваючи в Берліні, з гетьманом Скоропадським?

Відповідь: Коли я прибув в квітні 1939 р. в Берлін, багато емігрантів про це дізналися. Через декілька днів до мене в готель «Мольтке» прийшов секретар гетьмана Скоропадського на прізвище Мурашко, який передав, що Скоропадський бажає зі мною зустрітися. Я відповів згодою на це і незабаром його відвідав в одному готелі, назви якого не пам'ятаю. Будучи на прийомі у Скоропадського, я з ним мав розмову на політичні теми протягом одної години.

Скоропадський в присутності Мурашко питав мене, при яких обставинах відбулися події на Карпатській Україні, про що я йому розповів. Після цього Мурашко в присутності Скоропадського почав говорити мені, що події, які відбулися на Карпатській Україні, свідчать про необхідність притримання іншої позиції, а саме приєднати Карпатську Україну до всіх решти українських земель для створення єдиної держави на чолі з Скоропадським. Наскільки мені було відомо, Скоропадський прагнув, і в цьому напрямі вів свою роботу, до того, щоб об'єднати всі українські землі, тобто Карпатську Україну і Радянську Україну шляхом відторгнення її збройним шляхом від СРСР і на чолі такої української держави повинен був стояти гетьман Скоропадський.

Я на таку пропозицію нічого не відповів, але Мурашко знову повторив, що якщо не йти таким шляхом, то Карпатська Україна одна завжди буде переживати такі події, які відбулися з нею в той момент. Потім Мурашко почав вихвалити «Громаду» і я зрозумів, що він намагається запропонувати мені вступити в їх організацію «Громада».

Вислухавши все це, я відповів, що в подальшому буду вести роботу в напрямі того, щоб удалити угорців з території Карпатської України і залишити останню в рамках автономії. Далі я заявив, що ні з ким не думаю об'єднуватися і ні в які організації не вступаю.

Не пам'ятаю точно, про що ми ще говорили, але добре пам'ятаю, що через деякий час я пішов і більше з Скоропадським і Мурашко не зустрівся».

№25

Із допиту А.Волошина в Лефортовській тюрмі 19 червня 1945 р.

Запитання: Розкажіть про суть зробленої вами усної заяви слідству?

Відповідь: На одному з минулих допитів я говорив про мою зустріч з «вождем» українських націоналістів в Берліні Андрієм Мельником. В дійсності ж я мав зустріч і розмову з А.Мельником, але не в Берліні, а в Італії. Про обставини, при яких відбулася зустріч і розмова з А.Мельником в Італії, я й хочу розказати слідству...

Запитання: При яких обставинах ви зустрілися і розмовляли з Андрієм Мельником?

Відповідь: Знаходячись в Празі до мене на квартиру в кінці серпня чи на початку вересня 1939 р. прийшли прем'єр-міністр Ю.Ревай і Комаринський – керівник пропаганди при моему уряді і повідомили, що «вождь» українських націоналістів Андрій Мельник запрошує мене – президента Карпатської України, їх і члена мого уряду міністра освіти Августина Штефана в Венецію (Італія) для політичних переговорів з питання дальнішої долі Карпатської України.

Яким чином і коли вони домовилися про зустріч і переговори з А.Мельником, я зараз не пам'ятаю. Я погодився вести переговори з А.Мельником і для цієї цілі поїхати до нього в Італію.

Запитання: Яким чином ви одержали документи на проїзд до Італії?

Відповідь: Цим питанням я особисто не займався, документами на проїзд в Італію мене і інших членів делегації – Ю.Ревая, А.Штефана – забезпечив Комаринський. Наскільки я пам'ятаю, Комаринський від німецьких властей в Празі одержав на всіх нас перепустки, так звані «durchlassehein» на право проїзду кордону і перебування в Італії.

Запитання: Перед від'їздом із Праги ви, Ю.Ревай, А.Штефан і Комаринський обговорили спільно план ваших розмов під час переговорів з А.Мельником?

Відповідь: Ні, я цього не пам'ятаю.

Запитання: Коли прибули для переговорів з А.Мельником в Італію?

Відповідь: В Венецію через Відень ми прибули наступного дня.

Запитання: Де саме відбулись переговори з А.Мельником?

Відповідь: Переговори відбулись в готелі на острові Лідо (Венеція), де вже нас чекав А.Мельник, його секретар і професор римського університету.

Запитання: Назвіть, хто саме був присутній на ваших переговорах?

Відповідь: При переговорах були присутні: Мельник Андрій, його секретар Барановський і професор римського університету Онацький (або Онацький) – ідеолог українських націоналістів, який одночасно очолював українські націоналістичні організації в Італії, я – президент Карпатської України, прем'єр-міністр мого уряду Юлій Ревай, міністр освіти Августин Штефан і Комаринський – керівник пропаганди при моєму уряді.

Запитання: Як проходили переговори і які були прийняті рішення?

Відповідь: Після обміну привітаннями проходили політичні переговори, повного змісту яких не пам'ятаю. Добре пам'ятаю тільки те, що Мельник запропонував мені і решті членам делегації погодитися на приєднання території Карпатської України до решти українських земель, тобто до Галичини і Радянської України для утворення «Самостійної України».

Далі Мельник заявив, що ця ціль по створенню «Самостійної України» буде здійснена при допомозі українців, які населяють всі землі і вони ж допоможуть удалити угорців з території Карпатської України, яку останні окупували.

На пропозицію Мельника я згоди не дав і відповів, що моя ціль полягає в тому, щоб удалити угорців з території Карпатської України і зберегти її автономію.

Запитання: Яку участь взяли в переговорах Ю.Ревай, А.Штефан, Комаринський, Онацький і Барановський?

Відповідь: Ю.Ревай, А.Штефан, Комаринський, Онацький і Барановський також брали участь в цих переговорах, але із-за давності я не пам'ятаю змісту їх виступів.

Запитання: Яким шляхом повинні були відторгнути Радянську Україну від Радянського Союзу, а також Галичину і залучити українців для здійснення цих насильницьких актів?

Відповідь: Якісь плани на переговорах обговорювались, але не в детальній формі, однак із-за давності я не можу їх зараз пригадати.

Запитання: Які були прийняті рішення в ході переговорів?

Відповідь: Кінцевих рішень прийнято не було.

Запитання: Який документ був вироблений і підписаний після переговорів?

Відповідь: Документ не вироблявся і я особисто нічого не підписував, а про решту учасників переговорів не знаю.

Запитання: На чому тоді закінчилися переговори?

Відповідь: Мельник, Онацький і Барановський запросили мене, Штефана, Ю.Ревая і Комаринського поїхати в Рим для продовження переговорів, але я від цього відмовився і поїхав з Комаринським в Прагу.

Мельник, Онацький, Барановський, Ю.Ревай, Штефан поїхали в Рим, де продовжили переговори. Запрошення Мельника я розцінював як прагнення з його боку зробити на мене вплив і погодитися на його пропозиції в Римі, де б йому допомагали в цьому націоналістичні кола.

Запитання: Про що домовились названі особи в Римі?

Відповідь: Не знаю.

Запитання: Вас Ю.Ревай, Штефан і інші особи інформували про результати переговорів в Римі?

Відповідь: Після повернення Ю.Ревая і Штефана з Риму я з ними в Празі зустрічався і розмовляв неодноразово, але я зараз не пам'ятаю чи інформували вони мене про результати переговорів з А.Мельником та його соратниками в Римі.

№26

Постановление (О предъявлении обвинения) г.Москва, 1945, июня 20 дня

Я, следователь следственного отдела Главного управления «Смерш» майор Вайндорф, рассмотрев следственный материал по делу и приняв во внимание, что Волошин Августин Иванович достаточно изобличается в том, что являясь членом т.н. правительства Карпатской Украины и «Украинского народного объединения» проводил враждебную деятельность против Советского Союза

Постановил:

Руководствуясь ст.ст.128 и 129 УПК РСФСР, привлечь Волошина Августина Ивановича в качестве обвиняемого по ст.ст.58-4 и 58-11 УК, о чем объяснить обвиняемому под расписку в настоящем постановлении.

«Согласен» Начальник Отделения Следственного отдела подполковник Кулешов.

«Утверждено» Зам. начальника Следственного отдела
Главного управления «Смерш»

подполковник Флягин.

20 июня 1945.

№27

Врачебное заключение 10 июля 1945 г.

Заключенный Волошин Августин Иванович 1874 г. рождения, обратился впервые за медпомощью 23 мая 1945 г. с жалобами на боли в области сердца, одышку и общую слабость.

Объективно: заключенный правильного телосложения, с чрезмерным отложением жира, кожа и видимые слизистые бледны. Сердце – границы расширены во все стороны, тоны глухие, акцент на втором тоне аорты.

В легких ослабленное дыхание, сухие хрипы. Печень и селезенка не пульсируются, безболезненны.

В течение последнего времени заключенный резко ослаб, усилилась одышка и общая слабость, сильно отекли ноги, совершенно исчез аппетит. Заключенный встает и передвигается только с посторонней помощью.

Все вышеизложенное говорит за то, что у заключенного имеется кардиосклероз с упадком сердечной деятельности, вследствие чего он нуждается в немедленном направлении в больницу Бутырской тюрьмы для стационарного лечения.

Начальник санчасти лефортовской тюрьмы НКГБ СССР
майор медицинской службы Яншин.

№28

Акт

Заключенный Волошин Августин Иванович, 1874 г. рождения, находящийся в больнице с 11.VII.1945 по поводу декомпенсированного порока сердца, воспаления почек, хронического колита 19.VII.1945 в 15 час. 20 минут умер от паралича сердца.

Дежурный врач (подпись)

Копия верна

Секретарь Бутырской тюрьмы

НКВД СССР (подпись)

Капитан Свитский.

№29

**АКТ Судебно-Медицинского исследования трупа
Волошина А.И.**

Вскрытие произведено 20/VII 1945 суд.-мед. экспертом Семеновским в присутствии нач. санчасти Бутырской тюрьмы полковника мед. службы Ларина

(Детализированный лист)

Анатомический диагноз:

Артериосклероз. Артериокардиосклероз. Артериоло-склеротический нефроцирроз. Расширение полостей сердца. Общее ожирение. Миодегенерация сердца. Эмфизема легких. Желчно-каменная болезнь. Хронический энтероколит.

Заключение: смерть наступила от паралича сердца (артериосклероз, артериокардиосклероз).

Акт подписал собственноручно
Семеновский.

№30

Ольга Дутко, Туркиякова, Америцька 27
Прага 2, ЧР, 120 00 Прага, 10.5.2003

Христос воскрес!

Преосвященный Владико

Всечеснійший отче, дуже перепрошую, що аж доперва нині відзиваюсь та посилаю важніші інформації, документи і т.д. про Августина Волошина, потрібних для беатифікації Його, збирання всякого матеріалу потребувало більше часу. На самий перед дуже дякую та дуже вдячна, що Ви, Екселенція, мені особисто написав листа. Є це для мене честь, велика радість, несподіванка така, що аж до сліз зворушило це мене. Посилаю Вам наразі оці матеріали, розділила на 4 часті. Знаю, що оця справа не буде легкою, бо світ злий, політичне повітря християнській ідеології не сприяє, але думаю Вашою працею, помічною рукою перевищать добрі, чесні почуття і правда побідить. Ви з Вашим шляхотним чином і серцем до мученичої смерті АВ переможете і пересвідчите де була кривда і чому АВ вибрав собі таку дорогу, щоб хоронив грек.кат. Віру та свій укр. народ. Кривда не відчинена, мовчаться про злочини комуністів а тепер і стопи хочуть стерти, бо у Страсбургу і документи АВ в червні хочуть спалити (документ III, ч.26).

Є багато людей у світі, що вже видять страшну кривду, умучення страшним способом невинної людини у Москві, доброчинця, чесного життя священника, признають Боже провидіння в Його особі, в його мученичестві, як хоронив свою віру і народ, що сам вибрав, вимолвив собі мученичу смерть. Поможіть нам перед християнськими народами очистити Його пам'ять, Його силу в молитвах, що денно виконував аж до смерти (навіть у в'язниці) тим, що буде благоречений. Ще з дитинства пам'ятаю, що приходив до нас Митрополит А.Шептицький. Був це височезний на два метри висока людина з паличками та довгою бородою. Як дзвін «Іван» у катедралі зазвучав, якраз при столі їли, оба встали і молились «хай Бог прийме як потрібно готові мученичу смерть прийняти». Я не розуміла що то значить, від тітки, чи мами питалася, що то значить «мученича смерть» а чого Вуйко з тим «бородатим жидом» це говорить? Були оба веселі і сміялися, як зачув Митрополит моє здивування. Теж Отці Василяне прийшли до нас і Архимандрит Скіба заявив, що приїдуть зі Львова сестри Василянки і будуть нас вчити в школі. Було це вже 1923 році, як ми вже стали частиною ЧСР. Вуйко любив з нами дітьми співати, сам грав на фісгармонію, а Тітка (жінка Вуйка була мистець, грала на клавирі і концертувала) рішили, що з мене виховати будуть «музиканта», бо я з Вуйком всякі пісні потребувала грати, та співали разом. Як Вуйко мав часу, то дуже радо грався з дітьми (сирітки, що їх прийняв різнійше до свого дому в Ужгороді на вул.Ракоція 32 мали домівство і І. тракті будови А.В.).

Прошу вибачити за сій «неочесаний», розсіяний стиль мови. Від молодого віку жили ми в чеськім оточенні, тут виходила чеські школи, тому не добиралась переклади зробити з цими поданими моїми документами. Урядово роблять на суді, не хотіла, щоб тим занялись соціал-демократи. Для трохи ліпшої орієнтації означила числами і зложила хронологічно папери. Дано є до трьох конвертах, а в четвертій свідчення людей двох та копії з різних часописів про АВ. Є між ними і біографія АВ, яку працю виконав, тому я описую лише уривки з щоденного нашого родинного життя з ним. Не є легко точно згадати, бо у пропасти пам'яті за той час багато забулося, може і важні події. Пам'ятаю, що ще за Угорщини писав кирилицею молитвенники, мимо «Азбуки» і т.д., бо вже тоді мадьяре заводили у наш грек.кат. обряд мадьярську мову. З початку латиникою остала церковно-слов. мова а потім у Повчі і по селах близь мадьяр в церквах заведено по мадьярськи. Тепер тут на Соловаччині завели словацьку мову по церквах наших та іменували і на КУ єпископа словака. По розпаді Австроугорщини з поміччю Львова та А.Шептицького прийшли до Ужгороду до наших церковних шкіл сестри ЧСВВ тим і оці латиникою писані «Ізборники» витисли Вуйкове видання «Молитвенники» (доказ є у IV часті де белетрія).

По першій світовій війні настала Подкарпатська Русь в рамках ЧСР. В школах наших, по селах і в семінаріях вчилися за Азбукою. Вуйко писав у

нас на фарі (бо мій тато і мій чоловік були священниками і всі загинули (карані комуністами)). За першої республіки АВ підпорував спортивний клуб християнський «Орел» (в Чехії був Сокол), далі студенти літом ходили по селах, організували «Пласт». АВ грошево підпорував. Межи нами сестрички вчили співи до «Суплікацій», до тов. «Серця Ісуса», де і Вуйко служив. Теж підпорував театр «Просвіта» а молодіжну спілку театральну братів Шерегіїв (Юрій та Євген). Оця театральна група їздила в Югославію, Польщу, де за комунізму було можливо ширили нашу культуру з фонду заложену АВ. Можна би знайшлися ще живі пани в США, що могли б знати про це напр. Отець Баран, або Юдр. Шандор у Філадельфії. Знаю Отець Феделеш, Отець Ларь помічники бувші АВ вже умерли. Ще одна характерна черта була АВ. Помагав бідним, що не мали де бути. Теж як приходило свято св.Николая, то по Службі Божій в катедралі, як ішов сходами (а я за ним) в долину поволи, заставився у жебраків і запросив їх до сиротинця. Сестрички їм роздавали даруночки, деякі річі, одяги, позбирані і под., а АВ то городив. Теж на ім'янини Тіток робив для бідних збірки, або на уряди ходив орудувати як якийсь бідняга втівав, або жиди шахрайство зробили і под. Мав свого адвоката Юдр. Михайла Бращайку, то знаю яку радість мали як комусь помогли. Дім другий ми вифотографовані ціла родина, був теж на Раковці вул., 32 (але через довгий двір від головного дому з вулиці входилося). Це був двоповерховий будинок, там були сирітки, сестри Василянки і швейня на ризи. Жила там у сутерені задармо пані вдова Ілона Гачкайло, тому, бо про грек.-кат. церкву шила наші ризи. З великого дому сходами входилося через двір до нас. Теж там була для дітей спортивна місцевість, а далі «кухня», за що служанка деколи і сердилась. Теж моя тітка Ольга боячись, від тих жебраків. У нашім домі де був огорог, далі потім ріка Уж, в сутерені мали ми і пралню з водоводом, майстерню, і служниця свою кімнату. Вуйко раз привів туди дурну вушливу «Гізелку», здуріла за І. світ. війни (якась, кажуть, була малярська шляхтична). Ходила по вулиці, мала великий бігарь в руках обточений дрогог з клинцями та викрикували на неї діти а вона тим бігарем билася та кричала «Пу, Пу». Вуйко, раз дорогою оборонив її і привів вушливу до сутерена. Як Німеччина нас передала частину малярам Ужгород, Мукачево, Берегово, і нас забрали маляре, то оця Гізелка хотіла зі заду цею палицею АВ вдарити. Хтось на вулиці її здержав а вже більше не прийшла, бо зачала на Вуйка кричати «Смердячий русине, попе католицький». Тітки казали Вуйкови як помиляєся в людях і т.д. а Вуйко казав «Святий Прокоп молився, оби мав ворогів а мені не требало! Згадав вдячного «жида», Монов називався. Хромаючи ходив по людях. Вуйко вмів по жидівськи, то закликав до нас і дарував йому якийсь кафтан. Оцей жид «тикав» Вуйкові та обіцяв йому «учительське» місце у бужні, але ще мусить Вуйка «довчити», бо не добре знає по жидівськи. Ой все минуло... Ми діти дуже його любили, бо він з

нами вмів гратися, розказувати казки а то так, що не докінчував дії. Пішов до роботи а ми його чекали нетерпеливо а він і видумував казки, приповідки. На фарі у Невицькім, близько Ужгорода де мій тато був священником, приготував сільських хлопців до шкіл, там на селі у нас на фарі писав книги, фізику, педагогіку і под. а нас вивчав для получения примітки в книгах для дітей. Власних дітей не мав, то мене підпорував а ще і моїх дітей поучовав. Розпад Підкарпаття привело нас всіх до Праги. Звіттам НКВД забрало частину цих людей з малої КУ а Вуйка прямо дали до в'язниці де його 19.7.1945 замучили. В Лефортовій в'язниці всего 51 днів прожив. Так його було замучено без суду, а я аж в р.1970 довідалась, від Др Н.Долиная, його лікаря та бувшого члена Влади КУ як повернув з в'язниці СССР. Мушу ще і то згадати, що багато зла робили мадяронські та русофільські люде і священники. Найгірший наш ворог був єпископ Поп Онтол. Як настала ЧСР, Вуйко як депутат з поміччю Рима відсторонив цего мадяра. Наступив єпископ дуже чесний, побожний Петро Гебей. Дуже помагав так в церковних справах як і культурних. Єпископську бібліотеку доповнювали, Алумнею для українських дітей уможливили на студії жити. За Єпископа Гебея і його поміччю заосновували так зв. «недільні школи» для дівчат і хлопців з сіл, що приходили на роботу до городів. В Ужгороді ми молодь, студенти ходили вчити тих читати писати. В дівочій семінарії був даний Дім до діспозиції дівчатам і жінкам, що ходили і варити. Молоко укр. інтелектуали зварили а городи в АВ сестрички Василянки помагали. Наш дім був напроти цих церковних шкіл. В чоловічій семінарії знов хлопці та мужчини мали школення, мимо читання, писання хто хотів вчився Апостол читати, наш обряд і под. Це вчив і мій тато в неділі після обіду. Отець Силвай диригент хори з катедрали вчив хорами як заводитись, організації, ноти і т.д. Ініціатором і допомогу робив АВ через знакомства в бувшій ЧСР.

В третій частині подаю докази нашого переслідування урядами як з родиною АВ. По застрашуванню, пригнобленню, фізичного, теж перепадення Тіток та головно хороб моєї сестри Еми, без води і отоплення, частого шиканування наша адвокатка радила дійсно з власної хати відійти. Дім, як тепер вийшло, хотіла братова жінка для сина. АВ книги приготувані праці «лістїні» все поволі витратилось. Тому так думаємо, що це пригноблення, наше терпіння виходило «згори». Наша швагрова (чешка) хоч суд нескінчений, могла «урадово судом схвалено» то свому адвокатові Юдр Худобові продати. Хоч сам міністер Мотейл, Парканова нам давали за правду, що дідицтво і наше громадянство і людські права і нам належаться, радили все подати на найвищий суд до Страсбургу. А бачите АВ не був регабілітуваний, не узнані наші людські права, конфіскація – «законна» а тепер в юнію всі документи АВ будуть на суді спалені! Це значить, щоб не вийшло на денне світло хто за тим е посьогодні. Одні казали нам, що против грек.кат. сам Сталін з Бенешом

домовились і сліди знищити. То роблят. Другі кажуть, що хтось з високих урядників то проводить. Чи то є ще все диктат з Москви, чи з Праги, не знаємо. Злоба проти АВ дуже сильна, бо його мучили в так зв. «камінному мішку». Мав око вибите, золотий зуб витагнутий, спухнутий, ноги як вугіль як колоди чорні. Др. Долинай як чекали на суд у Москві, так доти наші міністри, телебритва чеська була занята чищенням ОО, виношали мертвих на тачках, чистили лагри і под. Долинай як лікаря визвав сторож чи НКВДіста, оби ішов з ним як лікар переглядати в'язнів, були по вислухах, тортурах. Вмирили на досках а декотрі вже були і мертві. Пізнав АВ після «материного знаку» під шиєю (довгі роки був АВ лікарем). Вже був безвідома, вмирав, але ще не був мертвий аж за три дні помер.

Ті що були в Празі зловлені і вивезені як С.Клочурак, журналіст Юдр Ю.Перевузнник суддя, родак Реваїв і т.д. вертались до Праги в різні часи з різним «здоровлем». Вмирили тут один за другим а те саме мені у різні часи розказували, дуже боячися і секретно. Перед 4 роками був у Москві Др. акад. Проф. унів. з Пряшева М.Мушинка, пішов провіряти «Протоколи» АВ. Казав тут на сходинках, що в Москві нема нічого уведено з того, що оці свідки мої говорили. Є там, що АВ «мав слабе серце» та в санаторії помер. Отже записували «казки» до протоколів. Вуйко був здоровий як його забрали мимо зубів і очей до лікарів не ходив, ані ті всякі хвороби що виписували у Москві не ма перед тим. По депортації, нас настрашували що вивезуть Тіток, потім що ні діти ні я належну посаду не дістанемо. Тіток не вивезли бо застався за нас міністер христ. партії Прамек. Але ми дійсно посади не мали. Емку (сестру мою) заперли як грек.кат. акція велася проти нам. Прийшла покалічена. Тестамент по Тітці не передала державі а мені для судів. Очей документ є в III. части ч.15.

Тому що документи грошеві вклади і под. ще у віллі АВ зникли, наші люди так догадуються, що швагрова по смерти брата зі своїм адвокатом викрали. Як забрали дім то меблі пишучий стіл образи і т.д. все давали до I. поверху де жили сестрички, каплиця (а потім без нашої згоди замешкала родина жінки брата мати, рідня Цргів). Найбільша шкода для нас всіх є, що витратилась бібліотека, приготовлені праці научні АВ, образи цінні, портрет АВ що Емка (сестра моя) хотіла до монастиря взяти. Демокрація чеська має дуже поверхові закони. Як Україна стала вільною державою, прийхав наш посол Р.Лубківський. Той дуже нам поміг. Здобув нам метричні записи АВ дипломатичною дорогою, бо нам з вілли все було викрадено (III ч. 16 ксерокс).

Дальші копії суть знимки. Зустріч українців з нагоди 120- р. народження АВ (ч.17). Далі посолство в ЧР зробило прекрасну виставу з великим хрестом та з терновим вінцем. На Програмах є мала біографія АВ (ч.18).

Відозвалось чеське «Слово публіцисту» з маленькою статтею «Педагог а політик АВ» 1995 р. в коментарях теж ч.18. По зовсім не реальнім обвинуваченню при суді в оборону озвався і наш грек.кат. єпископ І.Лявінець ч.20. Суд потребував фактичну рідню і мешканців вілли АВ по документації ч.21. Парте як доказ смерти нашої тітки дідички АВ ч.22. Далі копії моєї музичної праці, яку я виконувала задармо аж до свого 85-річного віку (ч.23, 24, 25). Скінчена документація ганебним судом в Страсбургу, який не лише не правдиві твердження узаконили (а дуже скоро за пару днів), теж всю анонімну працю судів і документи оригінали, які подавали обі сторони хотять зторновати знищити (III, ч.26) вже в місяцю червню.

Все це не мені, але адвокатуви мойому за певний час передали. Між тим пішов Вацлав Гавел і його правничка, що тепер ще все є власником АВ вілли, мій адвокат подав протест. Прийшов новий президент знов соціал що не сприяє церквам. Наперекір мій адвокат О.Ходера подав оці дальші документи знов (ч.27). Озвався знов суд на Сміхові, що документація як про АВ не можуть подати, бо вода, повинь знищила а треба чекати поки все висхне та дістануть дозвіл викрити Центральні документаційні списки (ч.28). Отже, Екселенція АВ після Божої правди мала би бути правдива, чиста, івсе справедлива. Прошу помочи в тім, оби оцей злий світ не вигравав і в тій брехні ще до життя АВ. Був це чесний, розумний, щедрий чоловік. Робив добра людям а з лобви до Христа сам собі вимолвив такої страшної смерти. Гробу не має то я дала тут у Празі «ін меморіам» зробити.

Перепрошую за хаотичний довгий лист, буду Бога просити щоб цей намір Боже провідіння добре повело. Дякую за терпеливість. Що буде потрібне можу доповнити. Богато успіхів в тяжкій добродійній праці бажаю.

Христос Воскрес. Ваша вірниця з Чехії

Ольга Дутко Туркиякова

№31

Спомини

**на отця Монс. Августина Волошина, які написала його племінниця
Емілія Дутка, наймолодша донька о.Михайла Дутки й Елеонори
Волошин, рідної сестри о.Августина Волошина**

Батько о. А.Волошина, народився 5 січня 1838 в селі Стройно, де його батько був парохом. Мати Емілія Зомборі народилася 20 травня 1843 в селі Іаношієво, де її батько, Андрій Зомборі, теж був парохом. Батьки о. А.Волошина вінчалися 30 травня 1867 в селі Керецьки. Їхнє життя і життя їхньої родини пройшло на території телерішньої Закарпатської області

України. Після того, як о.Іван прийняв священство, призначено його на парафію в село Келечин. Господь Бог благословив подружжя Волошинів – в них народилося семеро дітей: Євгенія, Корнелія, Елена, Августин, Ольга, Марія і Елеонора. Євгенія народилася в 1861 році, а про Корнелію не маю точних даних. Елена народилася 1873 року й померла в Празі в 1961 році. Августин народився 17 березня 1874 року, помер у в'язниці Бутирки в Москві 19 липня 1945 року. Ольга народилася в 1876 році й померла в Празі 1960 року. Марія померла 15-річною, невдовзі після похорону свого батька, який помер в 1891 році. Елеонора народилася 22 липня 1882 й померла 26 жовтня 1945 року в Сімерках. Всі діти народилися в селі Келечин.

Отець І.Волошин був побожною, скромною і розумною людиною. Своїх дітей він вчив сам, вдома на парафії. Як учитель він з ними пройшов увесь навчальний матеріал, який становили шкільні державні програми. Після вивчення матеріалу за четвертий клас основної школи, доньки поступили вчитися до горожанської школи, а хлопця батько повів до Ужгорода на приймальний іспит до четвертого класу. Завжди слухняний хлопець на іспиті показався іншим. Ані на одне запитання не відповів. Директор сказав батькові взяти хлопця додому, бо був ще малим, не мав відповідний вік. Повертаючись додому батько спитав сина, чому не відповів на запитання. Хлопець сказав: «Тому, бо я не хотів говорити по-мадярськи». Через рік поїхала з хлопцем в школу мам і найняла старшого студента, щоб той підчував її сина з мадярської мови. Син рішуче заявив, що йому не потрібен ніхто, бо і сам зуміє цю мову вивчити. В школі весь час був відмінником і одержував стипендію.

О.Іван Волошин став жертвою свого покликання. На Богоявлення (1891) він пішов у філію в Облаз на водохрещя. Там похознався, впав у проруб і після того, як закінчив свої обов'язки, вернувся в Келечин, де відслужив св.Службу Богу і водохрещя на річці. Простудився, захворів на легені й незабаром помер. На свято Петра й Павла його похоринили в Келечині.

Моя мама Елеонора часто згадувала останній день свого тата. Він вранці попросив до себе кураторів і дяка та сказав їм: «Я вже від вас відходжу й хочу з вами попрощатися». Далі попросив дяка, щоб прочитав йому уступ з Євангелія, де знаходяться слова: «Не пецитесь, що будете їсти». Подивився на дружину й дітей, попрощався з ними і поблагословив їх. Зі словами на устах «А мені гаразд буде», навіки тихо заснув.

Августин у той час кінчав гімназіальні студії, а наймолодшій Елеонорі було дев'ять років. Елена кінчала горожанську школу, опісля пішла працювати на пошту в село Драгово. На пошті була урядова квартира, куди вона взяла маму, сестер і брата.

Освіта о. Августина Волошина

Перше шкільне свідоцтво, яке він одержав, збереглося з четвертого класу початкової школи. Його дата була 27 червня 1884 р. Видане було в Ужгороді.

Матурував (атестат зрілості здав) в ужгородській гімназії, в навчальнім році 1891-1892.

Богословські студії проходив у 1892-1896 рр. в Ужгороді і в той самий час в Будапешті приватно студював математику і фізику.

6 жовтня 1896 року заручився з Іреною Петрик, донькою професора гімназії і того самого року одружився з нею.

Через рік, 21 червня 1897, одержав диплом учителя для початкових (основних) шкіл з мовами навчання малярською і руською. Диплом учителя для горожанських шкіл здобув у Будапешті 26 квітня 1900 року.

За викладача півцеучительської семінарії в Ужгороді був визначений 30 вересня 1901 року.

7-21 липня 1902 р. взяв участь у курсах в Будапешті (свідоцтво з 27 липня 1902).

Директором півцеучительської семінарії в Ужгороді був іменований декретом від 5 березня 1902 р., виданим у Відні.

Від Українського вільного університету в Празі 30 жовтня 1938 року одержав звання почесного д-ра прав (JUDr) honoris causa.

Заняття

Після прийняття св. Тайни священства (1897) був іменований капеланом ужгородської церкви в Цеголні.

В 1900 році став професором математики і фізики в Півцеучительській семінарії в Ужгороді. В 1919-1938 рр. займав посаду директора цієї школи. В той час перебрався в урядову квартиру (вулю Капітульна, №11).

Дружина о. А.Волошина, Ірена, успадкувала дім по батькові (вул. Ракоці, №34). В його дворі знаходився ще один чотирикімнатний дім (№34/а) і загорода, яка простягалася аж до ріки Уж. Дім під числом 34 під час війни був значно пошкоджений і тому о. А.Волошин його розібрав. На його місці побудував новий одноповерховий дім. В домі ч.34/а жила мама о.Августина та дві рідні сестри Елена і Ольга. В період 1928-1937 рр. протягом навчального року там перебувала і я. Що торкається мене, 1 жовтня 1937 я вступила в новіціят сс.Василіанок.

Сестри Василянки в Ужгороді

Після різних хлопотань сс.Василянки прибули до Ужгорода в 1924 році і почали піклуватися священничими та учительськими сиротами, які були поселені в двох інтернатах.

Тоді в Ужгороді жила пані Анна Поганьова (Погань) і виявила бажання, щоб сестри опікувалися нею аж до смерті. Свою хату, великий город і поле вона дарувала сестрам з умовою, що вони крім неї будуть дбати і про сироти. Сестри піклувалися панею .А.Погань, але бажання фундаторки могли виконати тільки в 1925 році, коли дім звільнили її далекі родичі.

Зі самого початку в сиротинець попало 15 дітей. Його відкриття було великим святом. Сам преосвященний єпископ Петро Гебей посвятив сиротинець, який знаходився на вул. Минайській, у присутності багатьох священників і мирян. Сестри з великим зусиллям дали до порядку занедбаний дім і загороду, але після смерті А.Погань її далекі родичі дали сестер до суду. Звинуватили їх, нібито вони примусили колишню власницю дому переписати її спадщину на сестер. Доки А.Погань лежала хворою, ніхто з її рідні навіть не заглянув до неї.

Перший суд виграли сестри. Декілька років був спокій, але родичі померлої дали судилися і врешті найвищий суд присудив їм будинок, де жили сироти і весь інший маєток. Сестри мусили дім негайно залишити і сироти залишилися без стріхи над головою.

Та Господь Бог не раз за втрачене дає навіть щось краще. Якраз у той час мала іменини пані Ірена Волошин. З тієї нагоди сирітки прийшли привітати її. Одна з них розплакалася і сказала, що вони вже не мають свого дому і мусять вертати на села, звідки походять. Пані Ірена розплакалася і тоді зробилося в її душі шляхетне рішення – зайнятися долею сиріток. Домовившись з чоловіком Монс. А.Волошином, наступного дня заявила матері ігумені, що вони вирішили дарувати свій дім на сиротинець. Пані Ірена сказала: «Бог не дав нам дітей, то від сьогодні Ваші сироти будуть моїми дітьми».

Посвячення сиротинця відбулось 5 листопада 1933 року. Здійснив його преосвященний єпископ Александер Стойка. В проповіді підкреслив велику заслугу родини Волошинів як фундаторів сиротинця. Під кінець святкування з промовою виступив о. Мон. А.Волошин, який, крім іншого, сказав: «Може комусь дивно, що я роблю це завіщання тепер і не відкладаю його на пізніший час. Роблю це тому, бо тепер усім відомо, що я є при здоров'ї, бо по моїй смерті міг би знайтися адвокат, котрий би мене міг представити божевільним чи непричетним старцем, який не знає що робить і піддав би під сумнів моє рішення. Сестрам Василянкам я свій маєток заповів тому, бо вони вміють добре господарювати. Це є для мене запорукою, що моє майно в добрих руках».

Діти-сироти Волошиних називали мамою і татом, часом і сестри зверталися так до них. Новий сиротинець був присвячений Св.Родині. 13 березня 1936 року раптово померла пані Ірена Волошин. О. Августин Волошин перейшов жити до своїх рідних сестер. Відтоді службу Божу служив у сиротинці і не ходив щодня правити її в кафедральний храм. В Ужгороді він жив і працював до історичних днів «арбітражу» (1938), опісля переїхав у Хуст, де працював до окупації Карпатської України мадярським військом 15 березня 1939 року.

Суспільна і політична діяльність

Батько Волошин, як його найчастіше називали на Закарпатті, сам пережив долю священничих сиріт і вдовиць, тому, з благословення єпископа Петра Гебея і празького нунція архієпископа Франциска Мармаджі, заснував «Християнську народну партію» і на виборах в 1924 році був обраний послом до чехословацького парламенту. В парламенті він подав пропозицію, щоб вдови греко-католицьких священників одержували належну пенсію. Парламент пропозицію ухвалив. Незабаром після того Апостольська столиця в Римі признала о. А.Волошинові титул (звання) Папського шамбеляна (монсенюра), хоч він був одружений.

Отець Волошин в першу чергу служив греко-католицькій церкві та своєму рідному любимому народові, потреби якого розумів. Він не бажав кар'єри, але всі сили віддав на користь населення. Деякі знайомі батька Волошина не раз говорили йому: «Дай собі спокій з тими невдячними русинами. Якби ти це робив для нас, мадярів, ми би тебе на руках носили». Отець на такі балачки не звертав жодної уваги, але робив те, що йому казало власне сумління. В нього була своя мета, якої придержувався.

Коли святкувався ювілей 50-річчя від дня народження А.Волошина, мадяри не могли надивитися на тих «невдячних русинів», які в Народнім театрі в Ужгороді вітали ювіляра. Той час я і сьогодні пам'ятаю, хоч тоді я була тільки шестирічною дитиною. Освітлений зал у театральному будинку, повно людей – і всі вони приходили до батька Волошина з найкращими побажаннями. Крім іншого, він тоді прилюдно дякував своїй дружині за її жертвність і порозуміння, бо якби того не було, він не міг би так інтенсивно працювати для церкви і на народній ниві. Пані Ірена свого чоловіка по-справжньому щиро любила і в родинному теплі створювала йому сприятливі умови для його відповідальної роботи. Супружжя Волошинів наживало як св. Йоаким з Анною. Слід згадати, що на десять років пізніше, величаві святкування 60-ліття батька Волошина також відбулися в ужгородськiм театрі за участі греко-католицького кліру, керівних представників національного життя та великої участі народу.

Що торкається шкільництва, о. А.Волошин найважливішою справою вважав дати дітям відповідні підручники. Сам був автором багатьох. Як я

поступила в школу, від початкової школи аж до закінчення університетського навчання, вчилася з його підручників. Згадаю хоч би декілька з них: «Коротка руська граматика» (Ужгород, 1899), «Граматика: вправи мішані мадярсько-руські» (Ужгород, 1907), «Наука о числах. I і II клас народної школи» (Ужгород, 1919).

Молодь виростала з його книгами. Останньою книгою А.Волошина була «Педагогічна методологія» (Прага, 1943). Багато його праць залишилися в рукописах, однак їхня доля мені невідома.

Крім того, батько Волошин редагував щорічні календарі (місяцеслови), починаючи 1903 роком (а може і раніше) аж до 1919 року. В 1921 році він почав видавати «Благовісник», в якому обороняв інтереси греко-католицької церкви, а через рік став видавати християнсько-політичну газету «Свобода».

Еміграція

Після Віденського арбітражу (1938) батько Волошин переїхав жити в Хуст, де первісно купив дім. Декілька сестер Василянوک також переселились туди. По окупації Карпатської України, о.Волошину вдалося виїхати з Хуста за кордон. Через Румунію і Югославію, разом з проф. Августином Штефаном, вони поїхали в Прагу, де батько Волошин купив дім. Сестрам Василянкам, які перебували в Пряшеві, він написав листа, в яким просив, щоб декілька сестер приїхали в Прагу. Мати ігуменя відрядила до нього вісім сестер і чотири сироти. Чотири сестри одержали роботу в Українській гімназії в Морджанах, а інші чотири залишилися в хаті батька Волошина. Дві сироти відвідували морджанську гімназію, а дві ходили до школи в Празі. Мати Марія Яворська була настоятелькою в Празі та секретаркою батька Волошина. Вона під диктовку писала його роботи на друкарській машинці. Мати Северина Махник вела дім, сестра Імельда Яворська була захристиянкою, а сестра Тереза Дутка записалася в Український вільний університет.

Батько Волошин і в Празі дотримував денний режим. Після ранньої молитви і Служби Божої він диктував матеріали, приготовлені попереднього дня. Опісля йшов до загороди на прогулянку. О дванадцятій годині він обідав. Пізніше готував окремі свої роботи, щоб їх наступного дня продиктувати матері Марії. Він також читав лекції з педагогіки в Українському вільному університеті. Два роки був деканом цієї освітньої установи. В такий час порядок денний о.Волошина мінявся.

Прага – Великдень 1945 р.

Одного ранку перед Великоднем, розбудила нас сестра Імельда і сказала, що чула по радіо, ніби радянська армія увійшла в Прагу. Батько

Волошин спокійно відповів: «Нема що чекати, підемо в каплицю помолитися, я відслужу Службу Божу, дам вам розгрішення на випадок смерті і нехай діється воля Божа». Присутність Отця при престолі впливала на нас успокоюючо, немов бальзам. Під час Служби Божої він віддано молився. Потім уділив нам розгрішення, після якого ми і спожили свячене. В коротці прийшли до нас радянські солдати і чемно поросили позволення увійти до двору з воєнними тягаровими автомашинами (залишилися на нашій дворі декілька днів, військові в автомашинах навіть і спали). Того ж дня після обіду прийшли до нас ще троє радянських, двоє увійшли до хати, а один залишився в авті. Один з присутніх сказав, що він є професором філософії і бажає говорити з А.Волошином. Батько прийняв їх гостинно. В сусідній кімнаті ми чули, що вони говорили про Е.Канта. Посиділи годину-дві і відійшли. Після їхнього відходу батько сказав, що вони поміняли склянки з вином на столі, бо, мабуть, боялися, що їх хочемо отруїти.

Декілька днів ніхто не приходив. Батько старався дотримувати свій режим дня. Після обіду 8 або 9 травня двоє військових приїхали за батьком і сказали, що хочуть з ним подивитися на український університет. Він пішов з ними. Додому його привезли пізньої ночі. Нам ані слівцем не сказав, де був і що від нього хотіли. Пішов у каплицю, опісля ліг спати. Через кілька днів, 13 травня приїхало до нас кілька автомашин і десять солдатів. Один з них зразу звернувся до батька словами: Мы вас пришли арестовать, соберите нужные вещи!». Ніяких документів вони нікому не показали. Нас, монахинь і рідну сестру о.Волошина Елену, вони посадили в їдальню, де нас сторожив солдат з автоматом. Двоє солдат залишилися в бюрі біля батька, інші солдати розійшлися по всьому домі, де робили обшук. Уже стемніло, коли його закінчили, а нам здавалося, що то була ціла вічність. Перед тим, як взяти о.Волошина, нам дозволили попрощатися з ним. Відходячи, один з солдатів запитав: «Деньги у вас есть?». Мати Северина принесла фотографію сиріт і сказала: «Тут його деньги». Солдат продовжував: «А оружие у вас есть?». Батько витяг вервечку з кишені і сказав: «Це моя зброя». Військовий засміявся і вони, взявши о.Волошина з собою, пішли. Про те, що трапилось, ми зразу телефоном інформували бувших міністрів Карпатської України, які жили в Празі. Однак перед північчю батька Волошина привезли додому і вибачалися, мовляв, то була помилка. «Знаете, военное время».

В неділю до нас відважилися прийти міністри і радилися з о.Волошином, що далі робити. Деякі казали, що йому вже добре, бо звільнили його додому, а інші були того погляду, що радянським не треба вірити, бо вони батька не лишать живим. Мовляв, конче потрібно поїхати далі, за кордон. Августин Штефан щиро радив батькові поїхати з ним. Він уже мав замовлений вагон і підкреслив, що його дружина буде ними опікуватися.

Вранці 15 травня, безпосередньо після Служби Божої, увійшли в хату двоє солдатів. Вони казали, що з батьком підуть до Степана Ключурака, щоб батько зі собою нічого не брав, бо то лише формальність. Та ми даремно його чекали. Батько вже не вернувся. Сестра о.Волошина Елена писала листи різним людям і установам. Написала і на посольство СРСР в Чехословаччині. Ходила по різних урядах, але нічого про брата не довідалася. Десять через два роки посередництвом радянського посольства ми одержали вістку, яку написав тогочасний посол Валер'ян Зорин: «У нас его нет».

В тім часі, крім сестер Василянок, у домі жив ще садівник з жінкою і водій Ф.Турияня.

Правду про батька Волошина ми довідалися аж через кілька років, коли в Прагу повернувся з Радянського Союзу д-р Микола Долинай. Він був арештований разом з Юрієм Перевузником і Степаном Ключураком. Згаданих заарештували за день раніше ніж о.Волошина, значить 14 травня. Затримували їх близько аеропорту, куди 15 травня привезли А.Волошина. Всіх їх літаком повезли в СРСР. В літаку було ще кілька полонених і високих воєнних діячів. Як прилетіли в Москву, автом їх перевезено у Лефортовську тюрму. Кожного з ув'язнених післали в інше місце і д-р Долинай о.Волошина більше не бачив. М.Долинай у в'язниці пізніше попав в кімнату з одним німцем. Той оповідав, що в лікарні у Бутирській тюрмі кілька днів лежав з Президентом Карпатської України. Коли А.Волошина 11 липня привезли в лікарню, він ще міг ходити. В той, як з німцем був разом, А.Волошина щодня брали на допити, де його мучили. Одного дня о.Волошина привели два сторожі і кинули на ліжко. А.Волошин був непритомний, не приймав харч і тоді його німець, якого повезли на інше місце, бачив останній раз.

Отець Августин Волошин, мій вуйко, залишився в моїй пам'яті людиною сильного характеру, надзвичайно жертвовною, працьовитою, строгою до себе, ласкавою і терплячою до інших. Побожний і ревний священник пожертвував усе, що мав, навіть і своє життя за благо церкви і рідного народу.

Хочу зауважити, що при облечинах я дістала ім'я Тереса, а при вічних обітах змінила своє монаше ім'я на Володимира.

Пряшів, 7 липня 2003 р.

Спогади Севастіяна Сабола (Зореслава)

«У другій половині бурхливого 1945 року у похмурій в'язниці Лефортово в Москві мученицькою смертю загинув найбільший син Срібної Землі – о.Монс. Августин Волошин».

«Схиляємо наші голови в тихій молитві перед маєстатом його смерти», написав о.Севастіян Сабол ЧСВВ у збірнику «Красне поле».

Отець Севастіян Сабол на кількох сторінках цього збірника подав короткий життєпис і про діяльність о.Августина Волошина, при чому наперед відмітив, що йому не було відомо точно, котрого дня і якою смертю помер А.Волошин. Авторіві пощастило довідатися про це все і він бажає поділитися з читачами інформацією перед тим, заки подасть короткий життєпис і дещо про діяльність о.Августина Волошина.

Страдницький шлях Августина Волошина почався в Празі, а скінчився у Лефортівській тюрмі в Москві

Будапешт і Москва не просто лишень відкидали і поборювали ідею самостійности Карпатської України, здійснену під проводом Августина Волошина. Вони також чигали на його життя. «Нью-Йорк Таймс» дня 15 березня 1939 року на стор. 15 повідомила, що мадяри напали на Карпатську Україну. Помістила також знімок А.Волошина, а представники міністерства закордонних справ у Будапешті заявили, що «мадяри знатимуть як поводитися з А.Волошином, якщо він матиме невдачу і буде зловлений». Без сумніву, вони були б повелися з о. А.Волошином так само, як Радянський Союз у 1956 р. повівся з волелюбним прем'єром Мадярщини Імре Надь. Схопили його і слід пропав по нім... А.Волошин вислизну майже з-під рук малярських гвардійців у Великому Бичкові дня 16 березня 1939 р. Не бажав стати мучеником з рук малярських католиків. Іншою справою була безбожницька Москва, з рук якої тільки під час голодоморів у 1920-1930-х роках і в 1947 році загинуло біля чотирнадцять мільйонів українців. Червона Москва була головним катом українського народу. Перед нею не втікав А.Волошин з Праги на Захід.

Августин Штефан, юлія Ревай і Степан Росоха намовляли А.Волошина, щоб відійшов на Захід, але він рішуче відмовився покидати Прагу. Подавав різні причини, чому не відходить, але правдиву причину залишив для себе, не відкрив ні перед ким свою задушевну таємницю.

Не можу й не хочу виїхати, була відповідь о.Волошина на намову міністра Юліяна Ревая.

НКВД може своїми різними методами, головно наркотиками та ін'єкціями зламати вашу волю, душевну силу і характер, і вимогти від вас таку заяву, що буде на шкоду Карпатській Україні та українській справі і вас скомпрометує, сказав Ю.Ревай.

Того вони не можуть зробити! Можуть мене й забити, але я не піддамся їхній волі – сказав о.Волошин.

У «великій сталінській чистці» в рр. 1935-1938 мільйони арештованих давали енкаведистам такі заяви, які НКВД хотів, і признавались до таких «злочинів», про які вперше чули в кімнаті слідчого, – сказав А.Штефан.

То напевно були молоді люди. Старого чоловіка можна вбити дуже легко, але його зламати не можна – була відповідь о.Волошина.

Тільки під кінець натякнув о.Волошин А.Штефанові про правдиву причину, чому не хоче виїхати, сказавши:

Якщо така Божя воля, щоб я помер смертю мученика, то я прийму це без нарікання.

Іншими словами сказано, якщо моя мученицька смерть є потрібна для блага мого народу, то я прийму її без нарікання.

Ще більше написала про це авторіві племінниця о.Монс. А.Волошина др. Ольга Дуткова-Туркиняк в листі з Праги. В родині було п'ятеро дітей, тому о. А.Волошин взяв на виховання племінницю Ольгу і уможливив їй закінчити університетські студії. По смерті дружини А.Волошин перебував у родині др. Ольги Дуткової. Вона знає багато дечого про задушевні бажання свого рідного вуйка (дядька). Написала авторіві др. Ольга Дуткова, що, молячись щодня о 12-ій годині, коли в Ужгороді дзвонили дзвони, о. А.Волошин благав Господа: «Прийми, Боже, мою мученицьку смерть за віру, за народ». (В цьому відношенні о. А.Волошин нагадує нам Великого Митрополита Андрея Шептицького, який благав Господа, щоб дозволив йому померти мученичою смертю).

Арешт о. А.Волошина в Празі

А.Волошин був два рази арештований, перший раз у п'ятницю 11 травня 1945. Тоді тільки забрали ключі від Українського вільного університету та архів з ректорської канцелярії, а його відвезли назад додому в Прагу, вул. Под липками, 11. Залишається не виясненим питання, на яке можуть відповісти лишень документи СМЕРШу, чому його арештували два рази. Можливо, що перший раз агенти СМЕРШу не мали ще відповідного документа в руках.

Другий раз арештували А.Волошина в понеділок 21 травня. Цей арешт описав, присутній на Дирекції поліції при Делострелецькій вулиці в Празі, перекладач СМЕРШу Іван Мондич під придбаним ім'ям Н.Синевирський, який походив з околиць ??ста. Він описав арешт о.Волошина в російськомовній праці «СМЕРШ. Год в стране ??ага» (Журнал «Грани», Касель, Німеччина, 1948).

Капітан СМЕРШу Шибайлов приїхав чеським поліцейським автом арештувати президента на квартиру в Празі, вул. Под липками, 11.

Помимо того, що о. А. Волошин був звільнений після першого арешту, він рахувався з можливістю бути знову арештованим. Доказом цього є те, що він мав заздалегідь приготовлену валізку, яку взяв з собою. Відходячи, розцілювався з сестрами – знак, який передбачував, що він, мабуть, вже більше не повернеться додому. Тільки звернув увагу капітанові Шибайлову, що вже був раз переслуханий та показав «бумажку», що був звільнений, але то не допомогло. А. Волошин передчував свою хресну дорогу, можливо, що в тривозі забажав, щоб Господь відхилив від нього чашу терпіння, коли показав «бумажку».

Приїзд о. А. Волошина до Делострелецької вулиці на Дирекцію поліції ось як описав Н. Синеvirський:

«Куда смотриш, поп? В небо? Поздно, поздно! Нужно было раньше Богу молиться, а не политикой заниматься». Волошин слухав Шибайлова ніби байдуже, закріпив Синеvirський.

«Ну, валяй, валяй! Вот с этим бойцом в подвал! Быстрее!» І солдат ударив о. Волошина прикладом в спину.

Приблизно в той самий час агенти СМНРЩу арештували колишніх міністрів – Степана Ключурака, дра Миколу Долина і дра Юліяна Перевузнака. Їх відправили у літаку разом до Москви. По дорозі А. Волошин домовився з міністрами, що прийме на себе всю відповідальність, очевидно для того, щоб їх виручити. І, мабуть, виручив їх від смерті. Вони всі три повернулися живими до Праги після 20 років. Августина Волошина замучили на протязі 51 дня.

Стає ясным, чому А. Волошин не дав переконати себе виїхати на Захід перед приходом Червоної Армії до Праги, з котрою приходив також СМЕРЩ.

Прибулі до Праги керівники СМЕРЩу мали заздалегідь приготовлений їхніми агентами список людей, призначених на арешт. Одним з таких агентів був у Празі чолов'яга на прибране ім'я Гуменюк. Він прибув до Праги як «біженець» з сім'єю, отже виглядало, що він є справжній біженець. Українці в Празі підозрівали його згодом, але толерували. Дістав навіть працю коректора в редакції часопису закарпатської молоді «Пробоем». (Одного разу автор мав нагоду пізнати того Гуменюка. Приїхавши в серпні 1944 року з Берліну до Праги, автор зайшов до редакції «Пробоем», вступив до канцелярії видавця дра С. Росохи. Розбалакався з ним при відчинених дверях. Раптом вступив до канцелярії мужчина невисокого росту, середнього віку. Оглянув автора із зацікавленням, мабуть тому, що перший раз бачив його. На запитання С. Росохи – чого прийшов, відповів, що прийшов подякувати за те, що прийняв його на працю. Це був агент Гуменюк. Видно, що щойно десь недавно став коректором у редакції «Пробоем», де мав доступ до адресаря передплатників).

Українці в Празі помітили, що часто, коли Гуменюк стрічався з людьми, залюбки фотографував їх. Це насторожувало поодиноких людей, але Гуменюк спокійно продовжував свою діяльність. Августин Волошин сказав міністрові Августину Штефанові, що Гуменюк також сфотографував його щось два раз. Раз трапився випадок, що агент СМЕРШу прийшов на квартиру Миколи Вайди, щоб арештувати його. Микола Вайда виїхав був на Захід, агент не застав його вдома. Але в той самий час прийшов відвідати М.Вайду учитель руханки української гімназії в Морджанах. Агент запитав його прізвище, подивився на свій список і на місце арештував відвідувача.

Мон. А.Волошин – в'язень Лефортовської тюрми в Москві

Про вагу «злочину» о. А.Волошина і трьох міністрів Карпатської України говорить той факт, що їх запроторили до найсуворішої зі всіх військових в'язниць – до Лефортовської в'язниці в Москві, відомої своїми рафінованими методами допитів. Про «тягар» їхнього «злочину» говорить також той факт, що, як подала др. О.Дуткова в листі до автора із 21 серпня 1999 року, ніхто інший, як самий Йосип Віссаріонович Сталін «запросив» до свого кабінету на «розмову» о.Августина Волошина і трьох міністрів. Написала др. О.Дуткова: «Сталін показав на Вуйка, аби підійшов до стола. Там були всякі папери до підпису. Вуйко зачав читати, зблід і сказав, що таке не має права підписати. Сталін махнув рукою до дверей, вступили хлопці в чорнім одягу, і тоді послідний раз усі бачилися...» (мова оригіналу листа).

Др. О.Дуткова написала, що слідчий сказав др. М.Долинаєві, що на підставі советських законів не могли судити А.Волошина. Отож СМЕРШівці відсудили його на повільну, мученичу смерть. Така була льогіка советського правосуддя. Не мали законної основи, щоб засудити на смерть розстрілом, то агенти СМЕРШу засудили на повільну смерть тортурами...

Є описи тортур колишніми в'язнями у Лефортівській тюрмі, наприклад, в'язня замикали у низьку будку, в якій в'язень мусів весь час стояти похилившись або зігнувшись. По якомусь часі повітря сильно зуживалося і в'язень умлівав. Тоді сторож додавав йому трохи свіжого повітря і так торттури продовжувалися. Доводилося читати, що маршалові Михаїлу Тухачевському ще капала вода на голову. Або застосовували торттури при помочі т. зв. залізного мішка. Іншим способом тортур було позбавити в'язня сну на довший час. Слідчі не давали спати вночі, а сторожі вдень.

Найгірші побої, торттури і знущання сипалися на в'язня, коли він відмовлявся підписати сфабриковане зізнання. В наслідку таких тортур, як

написав А.Штефан, кріпкої будови і здорового о. А.Волошина за 51 день в тюрмі фізично цілком викінчили і він помер.

№33

Юрій Шанта. Свідчення про смерть о.Августина Волошина

Як було сказано вище, рівночасно з арештом А.Волошина були також арештовані три колишні міністри Карпатської України – Степан Ключурак, др. Микола Долинай та др. Юлій Перевузнук. Всі вони спочатку опинилися у в'язниці Лефортово у Москві разом з А.Волошином. В часі смерті А.Волошина вони були в Лефортові, щойно десь пізніше були засуджені на 20 чи 25 років.

Степан Ключурак і др. Микола Долинай після повороту до Праги залишили по собі важливі свідчення про смерть А.Волошина. Степан Ключурак випадково був свідком його смерті. Про це він повідомив Августина Штефана листом з Праги до Філадельфії, США. Ось зміст листа Степана Ключурака, що був поміщений в монографії Августина Штефана «Августин Волошин. Президент Карпатської України. Спомини» (С.147-148):

«Дня 11 липня 1945 р. мене вели до мого опікуна (слідчого), який всіма нами «опікувався». Коли мене привели до дверей мого опікуна, двері були замкнені, але сусід нам сказав, що він знаходиться у одного тяжко хворого, від якого хотів би дещо довідатися.

Ми повернулися і перед дверима кімнати, де лежав старенький о.Волошин, мій сторож попросив, щоб опікун на хвилину вийшов. Двері відчинилися і так уже залишилися відчиненими. Коли я побачив, що він лежить в агонії, смертельно блідий, я схвильовано поспитав, що з ним діється?! Чому не приведуть до нього лікаря?! – Не нужно, ему не нужна помощь.

Мій опікун наказав відвести мене до його канцелярії і там почекати, поки він прийде.

За нецілих півгодини прийшов мій опікун і, як завжди, почав мене випитуватися. Між іншим поспитав, кого залишив Волошин в Празі. Я тоді його запитав, чи є якась надія, щоб зберегти о. Волошина. На те він відповів: «Он ушел».

Я не розумів його добре, – продовжував свідок С.Ключурак і думав, що може о. Волошина кудись відвезли. Тому поспитав: «Куди він пішов?».

Опікун зденеровано сказав: «Він не пішов, але... помер».

«Усе це сталося так, як я переказав. Це я бачив своїми очима та сам чув».

Лист йде далі: «Він лежав вже мабуть мертвий, а на другий день мій покровитель ще сказав мені: «Його знищила не тюрма, але хвороба, яку він

приніс з собою з дому. Старенький мав цукровку» – виправдовувався опікун.

Кінець листа: «Відносно дня смерті о. Волошина – це єдина правда, яку я міг би й іншими доказами підтвердити».

А.Штефан зауважив: «О. А.Волошин мав незначне поширення серця і його успішно лікував. Цукровки ніколи не мав. Твердження опікуна, що старенький приніс з собою з дому цукровку, дійсності не відповідає. Однак советські тюремники такі всезнайки, що можуть за 3 дні приворожити таку хворобу, яка їм потрібна».

«Що зробили з тляними останками бл. п. о. А.Волошина – невідомо. Він помер, але пам'ять про нього безсмертна серед його земляків».

Обширне свідчення про смерть А.Волошина подав др. Микола Долинай його племінниці др. Ользі Дутковій в Празі. На відміну від Степана Клочурака, який, як видно, дозволив А.Штефанові зразу опублікувати його свідчення в газеті «Америка» у Філадельфії, США, др. Микола Долинай розказав др. Ользі Дутковій про смерть А.Волошина під присягою, що нікому не розкаже про це так довго, заки хтось буде живий із його сім'ї. Це тому, що большевики, подібно як це робили нацисти, погрозили кожному звільненому в'язневі смертю цілій його сім'ї, якщо він комусь розкаже, що пережив, бачив і чув. Др. Ольга Дуткова дотримала дану обіцянку. Щойно після того, як помер син і внук дра Долиная трагічно на вулиці в Празі, др. О.Дуткова в листі від 21 серпня 1999 року поділилася з автором інформацією, яку отримала від міністра дра Миколи Долиная.

В'язень-лікар, др. М.Долинай, мав у Лефортові завдання перевірити чи вже є мертві тіла в'язнів, заки їх кудись відвезли закопати. Він мав сказати сторожеві, хто ще живе, а кого вже можуть класти на тачанку і забирати геть тих, що померли. Др. М.Долинай розповів др. О.Дутковій, що його одного разу взяв сторож з НКВД кудись до великого гангару, в котрому було коло 160-200 людей, зложених на дошках, куди далше принесли напівмертвих. Др. Долинай довідався, що туди приносили тих в'язнів, що не витримали тортури. Їх без похоронного обряду кидали у спільну могилу. Др. М.Долинай був родинним лікарем о. А.Волошина. «Між мертвими та вмираючими він впізнав вуйка по материнському знакові на шії», написала др. О.Дуткова. Про спосіб «допитів» слідчими о. А.Волошина говорить стан, в якому побачив його тлінні останки др. М.Долинай: «Побите око, вирваний золотий зуб, спухнутий, ноги як колоди, чорні, був без відома, вже не дихав».

Читач може тільки здогадуватися, чому тіло було спухнуте, а ноги чорні, грубі як колоди. Лікар міг би подати докладніше причину такого стану, в який спосіб тортували о. А.Волошина.

Сповнилися слова, які були сказані о. А.Волошином у відповідь міністру Ю. Ревасві, що НКВД тортурами може зломити його волю,

душевну силу та характер і змусили підписати заяву на шкоду Карпатській Україні та українській справі взагалі: «Того вони не можуть зробити! Можуть мене й забити, але я не піддамся їхній волі», була відповідь о. А.Волошина. І не піддався, не просто лишень під загрозою смерти, але навіть під загрозою тортур.

Для щирих українців о. Монс. Августин Волошин – Великомученик.

Щодо дати смерти о. А.Волошина, то найкраще поінформована в тій справі др. Ольга Дуткова є переконана, що смерть настала 11 липня 1945 року, як подав Степан Клочурак.

Агенти НКВД, як звичайно, спробували вмити руки від крові о. Волошина. Вигадали, що в той день, коли його замучили, 11 липня 1945 р., вони перевезли його на лікування до лікарні в тюрмі Бутирки в Москві та що він помер там 19 липня на діабет, який приніс з собою з дому. Др. О.Дуткова рішуче відкидає фальшиву «документацію» НКВД про дату і причину смерті о. А.Волошина.

Августин Волошин поповнив довгий ряд українських духовних осіб – священників, єпископів, монахів і монахинь, яких знищив більшовизм. Його смерть з рук червоних катів помітна тим, що він не лишень відмовив кільком землякам у їхніх намаганнях переконати його, щоб рятував своє життя, виїхавши з ними з Праги на Захід. Як засвідчила його племінниця др. Ольга Дуткова, о. Августин Волошин, з безмежної любови до рідного народу, задля його блага, часто молив Господа, щоб дозволив йому нести хрест мученика до самої могили...

За цю безмежну любов народ прозвав Августина Волошина батьком.

№34

Юрій Шанта. Листи

Торонто, 17 лютого 2003

Слава Ісусу Христу!

Преосвященний Владико,

Прошу вибачити нам, що щойно тепер відзиваємося на Вашого листа. З приємністю повідомляю Вас в імені Дирекції Кредитової Спільки при Церкві Святої Покрови в Торонті, Канада, що Дирекція високо оцінила благородний почин побудувати Божий храм в рідному селі нашого великого Митрополита, Слуги Божого Андрія Шептицького – в Прилбичах – і рішила зложити скромний дар \$500. Я від себе прикладаю \$100. Прикладаю два мони ордери на ці суми.

Мені особисто цікаво було довідатися з вашого листа, що Ви доглядаете справу канонізації Слуги Божого Андрія і радію поданою Вами вісткою, що вже в скорому часі канонізація буде завершена.

Преосвящений Владико, окрім цього листа дозволю собі вислати Вам в подарунок книжку друга моєї родини Петра Гринчишина «Від Зарваниці до Гарабандалу» летунською поштою.

Пробачте мені, прошу, що дозволю собі попросити Вас о пораду у справі, з якою Ви є обізнані.

Пригадую собі, як я десь читав, що Слуга Божий Андрей часто просив Господа Бога, щоб дозволив Йому вмерти мученичою смертю за віру, за Христа. Подібно також Монс. Августин Волошин, як мені написала Його племінниця Д-р Ольга Дуткова-Туркиняк із Праги, що кожний раз, як в Ужгороді о 12-ій годині задзвонили дзвони, Монс. Августин Волошин благав Господа, щоб дозволив Йому померти мученичою смертю за віру, за народ.

Бажання Монс. Августина Волошина сповнилося. Коли під кінець Другої світової війни до Праги наближалася Червона Армія, Монс. Августин Волошин не хотів послухати своїх приятелів, щоб виїхав з ними з Праги на Захід. Сказав своєму своякові і найближчому співробітникові Августинові Штефанові, що коли є така Божа воля, щоб Він помер мученичою смертю, то Він прийме це без нарікання. Залишився в Празі.

Агенти СМЕРШу арештували Монс. Августина Волошина в Празі 21 травня 1945 року і запроторили до найстрогішої військової тюрми Лефортово в Москві. Сам Сталін домагався, щоб підписав приготовлену заяву. Коли Монс. Августин Волошин почав читати ту заяву, зблід і сказав, що Він не має права підписати цю заяву. Сталін на це покликав сторожів, які стояли при дверях. Вони взяли Монс. Августина Волошина з собою. Присутніми при тому були ще три видатні особи із Закарпаття.

Одним з тих трьох осіб був Д-р Микола Долинай, родинний лікар Монс. Августина Волошина в Ужгороді на Закарпатті. Його як лікаря використовувала команда тюрми у Лефортові, щоб він перевіряв тіла в'язнів, які не витримали тортури, чи вони вже мертві, заки їх закопали в землю без священика. Дня 11 липня 1945 року Д-р Микола Долинай впізнав по материнському знаку тіло Монс. Августина Волошина, коли Він вже не дихав. Про спосіб, як Його мучили, можна догадатися з того, в якому стані побачив Д-р М.Долинай Його тіло, і повернувшись до Праги початком 1970-их років, розповів про це Д-р Ользі Дутковій, а Вона написала мені про це. Монс. Августин Волошин мав побите око, вирваний золотий зуб. Ноги були чорні і грубі як колоди.

51 день мучили Монс. Августина, хотіли зломити Його дух, але Він радше дав себе замучити, а не піддався їхній волі.

Монс. Августин Волошин бур відомий як глибоко релігійний священик, добродітель, який багато спричинився до релігійного, культурного, господарського і всестороннього піднесення вірних. Особливо опікувався Монс. Августин Волошин сиротами. За придане своєї

дружини побудував сиротинці в Ужгороді і в Хусті, які втримував власними коштами.

Українці, греко-католики Закарпаття, молимо Господа, щоб нагородив мученика Монс. Августина Волошина своєю ласкою. Я є в постійному листовному контакті з племінницею Монс. Августина Волошина, але ні разу Вона не згадувала мені, щоб хтось поцікавився справою Канонізації і зробив відповідні кроки. Племінниця Д-р Ольга Дуткова вже наближається до 90 років і треба би, щоб Вона подала свідчення заки ще живе. Вона мала четверо братів і сестер. Живе ще одна, молодша від Неї сестра, яка є законницею ЧСВВ у Пряшеві на Словаччині. Монс. Августин Волошин взяв на виховання Д-р Ольгу, бо не мав власних дітей. Дав їй можливість закінчити університет в Празі. Тому Д-р Ольга Дуткова знає найліпше і найбільше про Монс. Августина Волошина.

Преосвященний Владико, я був би Вам надзвичайно вдячний, якби Ви могли порадити нам, чи було би добре, якби Д-р Ольга Дуткова написала свідчення про праведне життя і мученичу смерть Августина Волошина і кому мала би передати це свідчення, щоб доручив до Апостольської Столиці. На випадок, якби треба було скомунікуватися з Нею, передаю тут її адресу.

Преосвященний Владико, дозвольте, щоб я додав вістку, яку моя дочка Людмила отримала від владики Романа Даниляка з Риму. За Його згодою під датою 27 грудня 2002 ми поширюємо між знайомими копію Його листа із 09.12.02, яку тут прикладаю.

З Божої ласки сталося так, що п'ять днів після того, як в Ужгороді на Закарпатті було посвячено пам'ятник Августину Волошині 22 серпня 2002 року, 27 серпня об'явилася Мати Божа на Закарпатті, про що довідається із приложеного листа владики Романа Даниляка.

Ми також маємо опис тої об'яви Матері Божої в українській мові на 12 сторінок, але я не висилаю Вам, Владико, бо не хочу обтяжувати більше довгим листом.

Ми не знаємо чи то Господь зіслав таку благодать на Закарпаття за земне вшанування пам'яті Августина Волошина вірними поставленням Йому пам'ятника в Ужгороді, де Він трудився для своїх вірних і для цілого народу Закарпаття понад сорок літ. Зате знаємо, що духовне вшанування Апостольською Столицею Августина Волошина було би куди важливішим, як вшанування Його поставленням пам'ятника.

Слава Ісусу Христу!

Юрій Шанта. Листи (продовження)

Торонто, 23 липня 2003 р.

Ваше Блаженство!

Користаючись з присутності Вашого Блаженства в Торонті, дозволю собі в Вашому Блаженстві копію опису арешту і мученичої смерті о. Монс. Августина Волошина, Батька, як Його прозвав народ, духовно-релігійного і національного відродження закарпатців.

Як подано під кінець цього опису, о. Монс. Августин Волошин поповнив довгий ряд українських духовних осіб – священників, єпископів, монахів, монахинь і мирян, яких знищив більшовизм. Смерть о. Августина Волошина замітна тим, що він не лише відмовив кільком землякам у їхніх намаганнях переконати його, щоб рятував своє життя, виїхав з ними з Праги на Захід. Як засвідчила його племінниця Др. Ольга Дуткова-Туркиняк, о. Августин Волошин з безмежної любови до рідного народу, задля його блага, часто молив Господа, щоб дозволив йому нести хрест мученика де самої могили.

Чи не заслужив собі о. Августин Волошин своїм праведним, християнським життям і мученицькою смертю, аби Українська Католицька Церква розпочала беатифікаційний процес на проголошення о. Августина Волошина блаженішим?

Закарпатці греко-католики ласкаво просять Ваше Блаженство допомогти новому Мукачівському владиці розпочати цей беатифікаційний процес. Похилого віку племінниця о. Августина Волошина вже радилася у тій справі з владикою Михаїлом Гринчишиним.

Українці Закарпаття надіються і вірять, що Апостольська Столиця взьме під увагу мучеництво о. Августина Волошина за Христа і народ на протязі 51 днів, прихильно ставиться до прохання вірників Української Греко-католицької Церкви на Закарпатті.

Слава Ісусу Христу!

Із матеріалів постуляційної справи А.Волошина

П-1-1-30 Інт. з о. Гафичем Степаном

С.7. Августина Волошина, може, пам'ятаєте, він в той час був в Ужгороді?

о.Г.: Ви маєте на увазі – до 39-го року? Я дуже мало знаю про нього, сам його особисто ніколи не бачив. То знаємо, що він духовно високо дуже стояв, чудовий священик був. Потім, знаємо, став головою, правда ***, а так я не мав нічого... Він був директором учительської семінарії тут, в Ужгороді, до тих пір, але я нічого конкретно більше не знаю, не цікавився тим просто.

Інт. з вл. Софроном Дмитерко

С.9-10 (продовження). З нашого побуту в Празі запам'ятався такий епізод, що в святого Климента церкву приїхав зі Львова ще за німців митрополит, ніби наслідник слуги Божого митрополита Андрея Шептицького отець Йосиф Сліпий, як тоді ще ректор, але знали ми, що він є з правом наслідства як архієпископ Львівський приїхав відвідати нас, нашу еміграцію і життя українців в Празі і взагалі в Чехах, який стан є нашої еміграції, мабуть на поручення митрополита Андрея Шептицького і відправляв Службу Божу в церкві святого Климента призначену для греко-католиків східного обряду, де я також мав честь дяконувати коло тодішнього митрополита з правом наслідства Йосифа Сліпого. (100) Пам'ятаю, що на тій Службі Божій був присутній президент Закарпатської України отець доктор Августин Волошин, сидів в першій лавці, а ми... і була наша еміграція, яка була в Чехах тоді, багато прийшли на... Хор співав нас. Там було багато переселенців з Закарпатської України – з Ужгорода, Мукачева, Хуста, і з Галичини, зі всіх усюд і з великої України. Було дуже багато наших втікачів з огляду на ту війну.

П-1-1-1148 Інт. з вл. Мардичичем Іваном

Була, існувала Карпатська Україна, незалежна держава з 1938 року по 1939 рік. По 16 березня 1939 року Карпатська Україна на чолі із президентом, священиком, отцем, доктором Августином Волошином, (С.7).

П-1-1-204 Інт. з о. Оргутасем Елемиром.

С.12. Ви можете щось розповісти про Августина Волошина або про Олександра Стойку в той час?

о.О.: Про Олександра Стойку можу. За Волошина..., я видів його раз, два раз, лиш тільки можу Вам сказати, що він тихий характер мав, но не був великим оратором. Добре, що се оратори, оратором, но знаєте... тут є одне слово, що не можу, не знаю, бо я по мадярськи ту маю, так, бачите, *** Значить, він так говорив, що ви до рана його слухали і...

В.З.: Захоплювались.

о.О.: Так захоплювали, знаєте, по нашому говорив, я два рази чув його говорити, два, два рази, так, знаєте, но моральний авторитет мав. Його муса як було, розумієте се що муса?

В.З.: Так, так.

о.О.: Все переважила. Муса його була уважати і шанувати, но він се не требовав, він не требовав, що би йому сказати, що пан директор і пан професор, іли таке...

В.З.: Він був ненав'язливий, так?

о.О.: А йно. Приміром, йому сказали. Бачі, знаєте, що то?

В.З.: Так, так.

о.О.: Ну, знаєте, я, но... і з очей його моральна чистота то, значить, світила. Се можу Вам сказа... всі... муса було його шанувати як людину. Александер Стойка, то мій єпископ був, котрий

П-1-1-230 Інт. з о. Шубою Діонізієм

За Волошина так само читав, бо мій брат, Шуба Василій, крестний отець його був Августин Волошин, мого брата, Шуба Василій, учителем був. А він до нас, Августин Волошин, часто приходив, коли, наприклад, у Мукачеві у монастирі були Успенські празники, то все, коли заходив, в тих роках, 1915-1920-их роках, то батько тут був капеланом, а був у гімназії катехитом, релігію... А Августин Волошин в педучилищі був там, тоди ще не був директором. Але позніше був директором. А мій брат... то Волошин йому був кресний батько. Так до нас часто приходив до Івановиць, особливо тоді, коли під монастири... там у монастири були Успенські празники, та все, коли там був, то прийшов до нас до Івановиць та дуже... мого нянька однорочник. Ні, мав... на єден рік молодший був Августин Волошин. Мій нянько родився 1873-го, а Волошин – 1874-го. (С.5-6).

П-30 о. Гафич

Кас.275. С.7.

В.З.: Отче Степане, я чому питаю за Олександра Стойку, бо ми знаємо, що він був похований тут, на єпископському кладовищі під замком. Ми не знаємо до кінця долі цього кладовища, цвинтаря, бо його знесли, а от яка доля останків єпископа Олександра Стойки? Якщо у Вас якісь є, можливо, дані, або хтось міг би знати?

о.Г.: Я не маю ніяких даних про те конкретно, тільки знаю то, що ця крипта була виgrabована і... невідомо, хто, як...

В.З.: Там була похована дружина Августина Волошина Ірина Волошина.

о.Г.: Так, але я про це нічого так добре не знаю. Не знаю цього, тому що я був на селі, потім арештований був, так що я не знаю цього.

В.З.: Августина Волошина, може, пам'ятаєте, він в той час був в Ужгороді?

о.Г.: Ви маєте на увазі – до 39-го року? Я дуже мало знаю про нього, сам його особисто ніколи не бачив. То знаємо, що він духовно високо дуже стояв, чудовий священик був. Потім, знаємо, став головою, правда ***, а так я не мав нічого... Він був директором учительської семінарії тут, в Ужгороді, до тих пір, але я нічого конкретно більше не знаю, не цікавився тим просто.

П-1208п. Шух Іван

Кас.1997, С.24.

А цей Рогач, що був секретарем президента Волошина, був дуже здібний і мудрий хлопець, такий учитаний, сильний патріот український, відважний такий.

П-205 о. Штиліха

Кас.239. С.10.

Вечоринки влаштовували, молодь. Рідко, але навіть таке, що й танці дозволили молоді. А в основному на великі свята, наприклад, Пасху, Великдень, Різдво гри такі пасхальні або різдвяні. Особливо на отця Миколая. Августин Волошин написав таку п'єску коротку, дуже цікаву, для одної вечоринки такої, для вечора. А там вже після того роздача: роздавали подарунки, отець Миколай був. Артист, котрий там зі студентів був, той роздавав подарки. Звичайно, один одному купували подарки, а батьки особливо несли дітям своїм або студентам. Так то було таке яхесь наповнення життя (300) чимось таким веселим. Це щось було веселого, надія на щось інше.

П-34 о. Чав'як

Кас.533, С.34.

Ч.І.: На Україні було відомо навіть вже те, що коли в 38-му році була Закарпатська Україна організована Волошиним – Президентом Закарпатським, а українці греко-католики власне високо стояли. Такий рівень знання греко-католицького... Вони мови не мають такої чистої, більш змадяризовані або до чеської подібні, а чисто наріччя такого українського не було, але віра була в них тверда греко-католицька і там не було перешкоди їм. В нас тут були більші перешкоди, у Польщі, бо тут були навіть такі місцевості, що поляків не було.

П-419 вл. Дмитерко Софрон

Кас.235, С.8-9.

З нашого побуту в Празі запам'ятався такий епізод, що в святого Климента церкву приїхав зі Львова ще за німців митрополит, ніби наслідник слуги Божого митрополита Андрея Шептицького отець Йосиф Сліпий, як тоді ще ректор, але знали ми, що він є з правом наслідства як архієпископ Львівський приїхав відвідати нас, нашу еміграцію і життя українців в Празі і взагалі в Чехах, який стан с нашої еміграції, мабуть на поручення митрополита Андрея Шептицького і відправляв Службу Божу в церкві святого Климента призначену для греко-католиків східного обряду, де я також мав честь дяконувати коло тодішнього митрополита з правом наслідства Йосифа Сліпого. (100) Пам'ятаю, що на тій Службі Божій був присутній президент Закарпатської України отець доктор Августин Волошин, сидів в першій лавці, а ми... і була наша еміграція, яка була в Чехах тоді, багато прийшли на... Хор співав нас. Там було багато переселенців з Закарпатської України – з Ужгорода. Мукачєва, Хуста, і з Галичини, зі всіх усюд і з великої України. Було дуже багато наших втікачів з огляду на тую війну.

П-1148 вл. Маргітїч Іван

Кас.1911, С.7.

Була, існувала Карпатська Україна, незалежна держава з 1938 року по 1939 рік. По 16 березня 1939 року Карпатська Україна на чолі із президентом, священиком, отцем доктором Августином Волошином. Мадярська окупація...

Кас.1912, С.27.

Значить, наш мирянин, наш земляк із *** району, із села Пересїл. Там де родився священик, значить, отець доктор Волошин, колишній президент Карпатської України.

П-1240 п. Горникевич М.

Кас.2073, С.10.

Г.М.: (550) Зато приїжджала влада Карпатської України, отець Августин Волошин секретарем... Я маю книжку, де вони всі підписані. Сфремов і т. д. Там вони всі. Знаю, як мадяри ввійшли на Закарпаття, то вони всі у Відні опинилися. То ми так постійно заступали посольство українське.

Д.Н.: Просто виїхали на еміграцію, Ви маєте на увазі?

Г.М.: Декотрі, так. Секретар виїхав до Канади, оскільки я знаю, а Августина судили.

Г.С.: То Ваша домівка була таким маленьким посольством справді?

Г.М.: Так. У нас вічно був якийсь рух.

П-1252 с. Перевузник

Кас.2091, С.5.

Приїхали вечером сестри з Ужгороду, що мадяри забрали Ужгород. Мукачево і Берегово. То був первий етап вторгнення у Закарпаття. Розірвали *** Собор. *** Договір. А потім, після того, може, через місяць вже прийшов Волошин, він був в Празі. А то був його дід фактично. Він то на сиротинець подарував той дід, де сестри жили. Він прийшов там до того дому і школу закрили, бо такий переворот був, що нігде було школу держати.

С.11.

П.П.: А в Хусті, навірно, 1937 року сиротинець організували. Так що сей сиротинець подарував Волошин аж тоді, коли той пропав. Я не пам'ятаю, котрого року подарував той Волошин. Лиш це пам'ятаю, що ми приготівляли, я в Ужгороді була, а приготівляли ми дітям, бо діти мали виступати з нагоди того, що подарували сиротинець. Там у театрі десь мали виступати.

П-1292 п. Стойко Степан

Кас.2161, С.7-8.

Якраз тоді був свідком зародження Карпатської України, свідком уряду Волошина... І моє призначення було вже від уряду Волошина на посаду вчителя... Я був свідком тих подій у Хусті, березневих подій, коли молоду Карпатську Україну стали підтримувати галичани... Я бачив галицьких хлопців, які прийшли допомагати і мали вже своє озброєні відділи... Я був свідком вже тоді також, як з діаспори вже надавали матеріальну допомогу Карпатській Україні... Це був підйом... Національний підйом Закарпаття... Національний підйом Закарпаття... На жаль я був потім і свідком, тоді коли 14 березня відбулася битва на «Красному полі», коли німці зрадили Карпатську Україну і, з одного боку, був там консулят, який підтримував, а з другого боку, дозволили мадярам окупувати Закарпаття і таким чином Закарпаття було окуповане у 1939 році угорськими військами...

П-204 о. Ортугай

Кас.237, С.5.

В.З.: А який підручник був місцевої мови, ну, русинсько-української мови був, хто був редактором? Там два підручники було, здається, один Марина, а один?..

о.О.: То був Марина. Дуже цікава книжка була. Я в тім не спеціаліст, бо я мадярський підручники мав, Волошин написав книжку, Августин Волошин. То був як фундамент, потом Марина Юлій, він був, потом – Горойда. Ци Ви чули те?

В.З.: Так, так. ***(218).

о.О.: Тепер Вас прошу, ***(219).

В.З.: Так, так.

о.О.: На яких, на се я Вам точно не можу відповідати, бо я із ними связь так не мав, бо я був в мадярській гімназії учень (222). Но знаю то, що Волошин, Марина Дюло і Юлій, два Марини були, і Горойдо. Се були підручники в школах.

В.З.: Ви можете щось розповісти про Августина Волошина або про Олександра Стойку в той час?

о.О.: Про Олександра Стойку можу. За Волошина... Я видів його раз, два рази, лиш тільки можу Вам сказати, що він тихий характер мав, не був великим оратором. Добре, що се оратори? Тут є одне слово, що не можу, не знаю, бо я по-мадярськи ту маю, перекласти (232). Значить, він так говорив, що Ви до рана його слухали і...

В.З.: Захоплювались.

о.О.: Так захоплювались... По-нашому говорив, я 2 рази чув його, 2 рази. Но моральний авторитет мав. Його муса було (розумієте, се що «муса»?) шанувати.

В.З.: Так, так.

о.О.: Муса його було уважати і шанувати, но він се не требовав, він не требовав, що би йому сказати, що «пан директор» і «пан професор», ілі таке...

В.З.: Він був ненав'язливий, так?

о.О.: Айно. Приміром, йому сказали. *** (240). Знаєте, що то?

В.З.: Так, так.

о.О.: З очей його – моральна чистота світила. Се можу Вам сказати. Муса було його шанувати як людину.

П-230 о. Шуба

Кас.277, С.5-6.

З.В.: А може, Ви б щось згадали про Теодора Ромжу того періоду або про Августина Волошина, може, знали їх ближче?

о.Ш.: За Волошина так само читав, бо мій брат, Шуба Василій, крестний отець його був Августин Волошин, мого брата. Шуба Василій, учителем був. А він до нас, Августин Волошин, часто приходив, коли, наприклад, у Мукачеві у монастирі були Успенські празники, то все, коли заходив, в тих роках, 1915-1920-их роках, то батько тут був капеланом, а був у гімназії катехитом. релігію... А Августин Волошин в педучилищі був

там, тоди ще не був директором. Але позніше був директором. А мій брат... то Волошин йому був кресний батько. Так до нас часто приходив до Івановиць, особливо тоді, коли під монастири... там у монастири були Успенські празники, та все, коли там був, то прийшов до нас до Івановиць та дуже... мого нянька однорочник. Ні, мав... на еден рік молодший був Августин Волошин. Мій нянько родився 1873-го, а Волошин – 1874-го.

С.13. Під час малярів руський язык разрішали. І мій батько, і перед тим о. Августин Волошин так само преподавав руський язык у школах. То неправда, що гонили нас, ні. Вони давали свободу на руський язык.

З.В.: Були підручники? Я пам'ятаю, Гарайди був підручник.

о.Ш.: Ага, то були підручники Августина Волошина, скорше було, а Гарайда пізніше вже, вже в 1936-1937 роках. Нянько вже на пенсії був, вже не був... А коли тут був капеланом, тут в Гімназії учив і релігію, і одночасно руський язык і латинський язык. Бо нянько мій кончив богословіє у Відню, а лиш п'ятий курс потом в Ужгороді, а чотири курси у Відню. Так він і латинський язык дуже знав, і німецький язык знав добре.

З.В.: То він ще в дев'ятнадцятому столітті, видно, в дев'яностих роках вчився?

о.Ш.: Учився, начав вчитися богословію в 1891 році... Волошин, бо Волошин лиш на еден рік був.

П-294 о. Бутковський

Кас.377, С.9.

Як у нас кінчилася польська влада, в нас повстала Закарпатська держава. Там Волошин був президентом. Отець доктор Волошин. Багато наших хлопців і між ними мій брат пішли в армію, тому що німці зайняли Чехію, окупували. Словакам тим ближче до нас, словакам дали Віржан. Він був президентом. Так само отець-доктор Тісо називався словак. І та Словацька держава вибула, аж доки не прийшли другий раз...

Л.К.: Як прізвище? Тісо?

І.Б.: А у нас був доктор Волошин.

Л.К.: Так, то відома особа.

І.Б.: І Малярщина запротестувала. Вона мала колись Закарпаття. За австрійських часів Закарпаття було під Австро-Угорщиною. (350) Під Угорщиною. Вона запротестувала. Гітлер сказав, обмив руки: «Займете собі силою, то беріть». І в нас рушила молодь туди боронити.

П-296 о. Скробач

Кас.381, С.10.

Тоді в нас вже як постала Україна в 1939-му Закарпатська, тоді багато студентів хотіли лишити і йти в Закарпаття до Волошина. А він каже: «Ні, ви тримайтеся тут, ви будете ще потрібні Україні. Я вам не дозволяю,

щоби хтось залишив семінарію і пішов». Навіть ми голодували, так хотіли йти туди.

Л.К.: Акція протесту?

о.С: Так. Не хотіли їсти, все відмовлялися їсти. Каже: «Видержіть хлопці». Викликали Хомишина, єпископа. Той вже успокоївся, каже: «Не час вам ще йти на Закарпаття».

Л.К.: Бо хлопці хотіли свою державу мати, а тут не мали надії ще?

їм.С: І захищати хотіли.

о.С: Хотіли захищати, так. То тоді багато, як Волошин організував Українську державу. Ревай, ті всі були, вже міністри були ті всі. І ті хотіли... А він сказав, каже: «Вам ще буде час піти тоді будувати. Щоби ви були духовно свідомі, а тоді національно будете свідомі».

П-365 о. Надрага О.

С.17.

Нашої молоді дуже много погинуло, як була Закарпатська Україна, бо многи не знають тут про неї, а в Росії взагалі не знають про Закарпатську Україну і про то, як був президентом отець Волошин, як був Юрійчук прем'єр-міністр, як вони просили Гітлера, як Гітлер приказав брати, як воювали з мадярами, як спочатку був Ужгород столиця, потім в Мукачеві столиця, потім Хуст столиця, а потім таки поляки... І поляки задавилися, забрали кусок там з розбору Чехословакії, а потім стратили Польщу.

П-369 о. Савчинський В.

Кас.568, С.52.

Бо мої діди-прадіди були священики, а ми, діти, з'їжджалися. Приміром, мій дідо був президентом України Закарпатської – Волошин.

К.Л.: Я перепрошую, то був хто?

їм.С: Дідо.

К.Л.: То був рідний дідо?

о.С: То не рідний дідо мій. То був моєї бабці рідний брат. Бо вона Волошин, а той був президентом. В той час він загинув. Ми таки думали, що він загинув на Закарпатті, що його там вбили. Знають, пані, то всю подію страшно Закарпаття?

К.Л.: Так.

їм.С: Ми думали, що він там, його утопили в тій Сулі, ріці, що його замордували ті мадяри. А пізніше, то вже в архівах, коли найшли... Той пан, який зацікавився тою книжкою, в архівах винайшли, то у Львові, що він був... Його перекинули були в чехи, і він там був, на чехах. А пізніше, коли вже прийшла комуністична влада, то його передали вже комуністам, і то

вже комуністи його тут розстріляли. То власне моєї рідної бабки рідний був брат. Бо бабка Волошин, і він був президентом України Закарпатської.

П-455 вл. Василик

Кас.1084, С.10.

вл. П.В.: Микола Желтвай, прізвище Желтвай, а ім'я Микола з Закарпатської України, бувший секретар президента Закарпатської України Волошина.

П-499 о. Мадяр

Кас.788, С.2.

Тридцять дев'ятого року вже зародилася Україна. Там великий підйом настав у нас, в країні... В Білках був з'їзд січовиків. Був Волошин, молодим, присутній на тому з'їзді. Взагалі, великий підйом був. Великий патріотизм зародився між нами. (50) І інтелігенція дуже захопилася.

П-927 о. Рисей Степан

Кас.1514, С.6.

А ще дальше беручи, то мої діди, прадіди – усі були священиками. Тепер от має пані історію. Волошин, то мій рідний вуйко був, значить, президент Закарпатської України.

П-929 о. Барабані

Кас.1521, С.88.

Або скажімо так: «Перший президент України Волошин». Ні. «Перший президент України отець Волошин, священик Української Греко-Католицької Церкви». Мало того, я чув за Волошина, але я не знав, що він священик, розумієте, ще в молодших літах. А чому не підкреслюють, що він священик, що то була духовна особа, що він взяв на себе той великий тягар створення тої держави, бо це був вкрай необхідний момент того часу.

П-978 п. Деркач

Кас.1619, С.2.

Д.М.: А це означає те, що ті хто кінчав в Мукачеві вчительську семінарію вони рахували себе русинами. А в Ужгороді вчительська семінарія була під керівництвом Волошина, вони вже тоді декотрі називали себе українцями. На Закарпатті ніхто себе тоді українцями не

називав. В нас в церкві служба йшла на старослов'янській мові. І вся, як кажуть, релігійна традиція, все-все правилося на старослов'янській мові.

№37

Августин Волошин. Сторінки біографії

О. д-р Волошин Августин народився 17 березня 1874 року в селі Келечині біля Волового на Підкарпатській Русі. Батько його був священиком. Виховання в національно-свідомій родині, де панували добрі народні звичаї і традиції, сформувало в талановитого хлопчика основи національної свідомості. А.Волошин закінчив ужгородську гімназію, потім богословську семінарію, фізико-математичний факультет Вищої педагогічної школи в Будапешті. Після її закінчення йому було присвоєно звання професора математики та фізики. На цій посаді працював спочатку професором учительської семінарії в Ужгороді, а потім її директором (1912-1938). За часів його директорства з ужгородської вчительської семінарії вийшли між народ багато свідомих вчителів, які сприяли формуванню українзації національної свідомості широких кіл Закарпаття. Про це згадує Тетяна Беднаржова в газетній статті «Празьке Дзеркало – Августин Волошин».

О. д-р А.Волошин, перш-за-все, був священиком, священиком у повному розумінні слова, священиком-праведником, людиною тихої, муравлиної праці над культурним піднесенням нашого народу на Закарпатті.

Монс. А.Волошин, автор понад 40 творів, довголітній директор Учительської Семінарії в Ужгороді, голова або член управи майже всіх крайових наукових, культурних і національних, навіть і фінансових установ на Закарпатті, – завжди знаходив час на молитву, й не раз, після різних зборів і засідань, до півночі клячав у каплиці Сиротинця, щоб відправити своє щоденне розважання та ієрейський часослов. Він знаходив час на молитву, бо розумів вагу й потребу молитви. В молитві він черпав силу до праці, молитвою він кріпився в труднощах і переслідуваннях.

Його переслідував мадярський уряд ще за Австро-Угорщини, коли він і ще кількох відважних патріотів станули до боротьби проти насильної мадяризації, проти заборони вживати руську, т.т. українську народну мову в руських школах Закарпаття.

Його переслідувала церковна ієрархія Угорщини, коли він підніс голосний протест проти церковної влади, яка під натиском мадярського уряду намагалася завести мадярську мову до наших церковних богослужень.

Його переслідувала чеська влада новоствореної Чехословаччини за його українство, коли вся Чехословаччина була засипана московськими емігрантами, які увесь український рух, очолюваний Волошином, називали

сепаратизмом, небезпечним для державної цілості Чехословаччини й через це тримала його під доглядом, і не раз цілі сторінки часопису «Свобода», видаваного Волошином, були конфісковані поліційною цензурою.

Його переслідувала в тому часі також і мадярська церковна влада в Ужгороді за те саме українство. Не раз я був свідком розмов ужгородських каноніків, які признавали, що Волошин, як священник – це беззакідний святець, але як українець, – він сатана. Мали велике поважання до нього за його високу освіту, беззакідний характер, неймовірну муравлину працьовитість, за його доброту і щедрість для бідних, але і при тому всьому, в очах мадяронських священників він був паршивою вівцею, зрадником, що запродав себе галицьким українським емігрантам.

Його оминали, підозрівали, очорнювали і свої і чужі; його опльовували й застрашували, колоди кидали під ноги, й тоді він заходив до монастиря оо.Василіян по слово підтримки й заохоти, заходив до монастирської церкви, щоб перед євхаристійним Спасителем виляти свої жалі й болі, щоб набрати сил, щоб не зломитися, а звідтам ішов до редакції, чи друкарні, а після того всього майже щовечора до півночі виклячував у каплиці Сиротинця, щоб відправити свої священничі молитви...

На політичну арену він виступив примушений обставинами. Австро-Угорщина програвала війну, а нашої ще так-сяко свідомої інтелігенції залишилася була лише маленька горстка. Показувалася нагода вирватися з ярма гнобителів-мадярів, а майже не було людини, що мала б відвагу вхопити провід у свої руки. І, оце тут виступив А.Волошин і ще до розвалу Австро-Угорщини створив Першу Руську Народну Раду в Ужгороді, яка намагалася здобути якнайбільше національно-політичних прав для Карпатської України в новій політичній ситуації.

У листопаді 1918 року Руська Народня Рада в Любовні на Пряшівщині висловилася за злуку Закарпаття з Українською Державою. Скоро після того за Україною завилася Народня Рада в Сваляві 8 грудня 1918 р. та Мармарошська Народна Рада в Сиготі 18-го грудня 1918 р. Після того скоро зібрався Всенародний Конгрес Русинів у Хусті, на якому обрано Центральну Українську Народну Раду і однодушно проголосовано прилучення Закарпаття до Української Держави. Але Українська Держава опинилася в скрутній ситуації. На неї напали москалі і поляки, в ній самій відбувалися перевороти за переворотами, її доля була непевна, а перед Ужгородом уже з'явилися були війська нової слов'янської Чехословаччини. Тоді об'єднані ужгородська, пряшівська та хустська Народні Ради, дня 8 травня 1919 р. проголосили злуку Закарпаття з Чехословаччиною на правах автономії. Але всі ті Народні Ради, як у Любовні, Сваляві та Хусті були в порозумінні з Українською Парляментарною Репрезентацією галицьких і буковинських послів

Австрійського Парляменту у Відні, з якими о. Августин Волошин утримував контакт через свого свояка професора Августина Штефана.

В новій Чехословаччині Монс. Волошин заложив «Християнську Народню Партію», з рамени якої в 1925 році був вибраний послом до Празького Парляменту.

В 20-их роках Чехословаччину й наше Закарпаття заливали московські емігранти й вони почали сильний москвофільський рух між нашим учительством і молодію інтелігенцією. Але з-під рук монс. Волошина, тоді директора Учительської Семінарії в Ужгороді, почали виходити кадри свідомої української інтелігенції. За його ініціативою поставали українські установи, як Т-во «Просвіта», Педагогічне Т-во, Учительська Громада, Етнографічне Т-во, часописи «Свобода», «Українське Слово». «Учительський Голос» і багато інших. З того розгорнулася завзята боротьба між українським і москвофільським мовним і культурно-політичним рухами, що завершилося блискучою перемогою українського національного руху на початку 1938-го року.

Потім прийшли претензії Німеччини до судетських країн Чехословаччини і Чехословаччина опинилася перед розвалом.

Тоді і доперва тоді, чехи погодилися дати Закарпаттю давно обіцяну й Сен-Жерменським договором після 1-ої світової війни гарантовану автономію. Так постала перша на Закарпатті автономна влада з москвофілом-мадярофілом Андрієм Бродієм як першим прем'єром. Але Бродій скоро виявив свої наміри; він зразу захотів прилучити Закарпаття до Мадярщини. Доперва тоді чехи побачили, до чого веде ними підтримуваний москвофільський рух. Прем'єр сфедерованої Чехословаччини генерал Ян Сировий закликав нашу автономну владу до Праги, де Бродія заарештовано за зраду, а новим Прем'єром Карпатської України назначив монс. А.Волошина.

Дальша доля монс. Волошина всім Вам відома. За його прем'єрства внаслідок арбітражу у Відні з дня 2 листопада 1938 року українські міста Ужгород, Мукачево, Берегово з околицями віддано Мадярщині.

Монс. Волошин переніс свою владу до Хусту, де всіма силами перетворював дотеперішню Україну незалежною державою з її державним гімном «Ще не вмерла Україна».

Ось як вітав він Карпатську Україну з Новим 1939-им Роком і з Різдвом Христовим:

«На порозі Нового Року вітаємо Тебе, Народе Карпатської України, радісною вісткою: Карпатська Україна вступає в другий етап свого державного життя.

За волею Всевишнього старий рік приніс нашій країні визволення з вікових кайданів, що проти всіх Божих і людських законів відібрали Народові його найприродніше право: жити на своїй землі своїм вільним життям.

Наш сильний, повний життєвої енергії й запалу нарід чином доказав, що «вольного духа не скути в кайдани». Він по-геройськи перетривав критичний час неволі й наприкінці минулого року завершив переможно свій тернистий шлях до волі. Сьогодні він сам, як виключно єдиний суверен, кермує своєю долею та як повноправний член засів у народів вольних колі. Новий, 1939-ий рік зустрічаємо з непохитною вірою: він скине з затроюваних продовж віків душ тавро неволі, розітне останні «старі серця трудні та ввілле в них чистої живої крові».

1939-ий рік застане нарід Карпатської України об'єднаним при праці для свого кращого завтра.

А Ти, Всевишній, що ласкою Своєю благословив наше визволення, благослови й надалі нашу працю для добра нашої малої держави та для слави нашого Народу.

У Новий, 1939-ий рік вступаємо з найкращими надіями.

В ім'я Боже!» (Хуст, дня 1, січня 1939).

Так монс. А.Волошин, людина наскрізь чистого характеру, світло, що могутньо засяяло над Карпатами, Мойсей, що з молитвою на устах та ярмом надлюдської праці та зусилля на своїх раменах – випровадив свій нарід із темряви, з неволі та пониження до світла і волі, до державности. Він справді гідний назви: Батько Карпатської України. Він не був рожденим політиком, він ані не любив політики задля самої політики. На політичну арену винесла його воля народу, коли не було нікого іншого на Закарпатті, хто був би так широко відомий і так сильно впливовий, як о. монс. Волошин. Він мав харизму провідника, Мойсея. Він єдиний був здібний надхнути тисячі молоді Закарпаття до боротьби проти наїздника, що наступав на Хуст із полудня. Українці в Галичині плакали й розбивали свої радіоприймачі, які подавали цю трагічну вістку, а ми в Хусті завмерли, оглухли й заніміли. На наших очах мадярська армія вступала до Хусту, майже на наших очах розстрілювали перше 6-ох, потім 18-ох, потім сотки Січовиків, синів Срібної Землі, Лемківщини, Галичини, Гуцульщини, синів українських матерів по обох боках Карпат, а ми, в Хусті, з тяжкого болю не могли заплакати. А.Волошин не виїздив, коли радянська армія наближалася до Праги, де він жив на еміграції, відповідаючи своїм приятелям, що його місце є вдома, в Карпатській Україні, щоб ділити з своїм народом долю й недолю. Все своє життя жив він чесно і змагав, щоб на Закарпатті «запанувала правда, право і справедливість». До цього додавав, що він не має чого боятися, бо він не провадив війни з Радянським Союзом. Крім того, після першого переслухання совети звільнили були його і дали йому потвердження, що він перевірений і ніхто не має його чіпати. Також і члени чеської влади запевняли його, що йому ніщо не станеться. Але советський СМЕРШ мав свої цілі супроти Президента Карпатської України – його знищення.

Протягом берзния-квітня 1945 року колишні члени уряду Карпатської України і щирі прихильники Волошина Августин Штефан та Юліян Ревай намагалися переконати його вихати на Захід, бо з приходом радянських військ до Праги він буде заарештований. На всі докази неминучості такого нещастя Волошин відповідав: «Але я не почуваю за собою жадної вини. Все, що я робив було в користь Карпатської України. Крім того, я ніколи не робив шкоди».

Та сталося це вже через два дні після вступу радянських військ до чеської столиці. Відомості про арешт, ув'язнення і смерті, Волошина скрупульозно зібрав і опублікував у статті «З останніх днів» Августин Штефан, яку в кінці листопада – на початку грудня 1969 року вмістила на своїх шпальтах українська газета «Вільне, слово» (Канада). Оскільки зараз документальних свідчень про ці сумні події практично використовувати ще не можливо, не зайвим буде подати тут фрагменти згаданої публікації.

«Президента Волошина перший раз арештовано 11 травня, в п'ятницю, і перевезено до Українського Вільного університету, де, в присутності професора І.Панькевича вислухали і збрали ключі та архів його ректорської канцелярії. Опісля дали йому «бумажку», що він вільний, та відвезли його додому: Под Ліпками, 11.

З професорів УВУ арештовано ще проф. інж. Василя Чаплю і засуджено на заслання, з якого вернувся щойно по десятиох роках.

21 травня приїхало чеське поліційне авто Под Ліпками, 11 і до дому увійшов офіцер СМЕРШу, попросив Волошина піти з ним. Волошин показав йому «бумажку» та сказав, що його вже переслухали і звільнили. Офіцер сказав, що тепер це тільки формальність, і незабаром привезуть його додому».

Далі автор цитує уривок з праці закарпатця Івана Мондича, який від 21 січня до 6 серпня 1945 року був перекладачем у контрозвідці Червоної Армії «СМЕРШ». Під псевдонімом Н(иколай) Синевирський він опублікував сенсаційну книгу «СМЕРШ» (год в стране врага)». Про другий арешт Волошина він розповідає таким чином:

«Приїхало авто капітана Шибалова під число 11 вул. Дело-стрелецької. – Здоров Микола! – Шибалов усміхнувся. Його товсте і рожеве обличчя виражало вдовolenня, що успішно виконав завдання. – Пізнаєш? Я подивився в бік кругленького монсеньйора, що виходив із авта. – Волошин. – Так. Це він. Ваш колишній президент. Старий Волошин якось непритомно подивився в мою сторону. Мабуть, він навіть не бачив мене. Його очі блудили десь далеко, в невідомих краях. – Куда смотришь, поп? На небо? Поздно! Нужно было раньше Богу молиться, а не политикой заниматься. Волошин поспішив. Він як би все ще не вірив, що його арештовано... Я подивився в сторону, куди Волошин віддалявся. Вояк ударив його прикладом в спину».

Добре знаючи популярність свого в'язня серед українського населення беріївські людолови вже у червні 1945 року розпустили чутки, що Волошин помер у Станиславові (тепер Івано-Франківськ). Насправді ж його туди не возили, а відправили під посиленою охороною до Лефортовської тюрми у Москві.

Допитували Августина Волошина два слідчі по п'ять годин. Робили це то вдень, то вночі. Прізвище одного з них – Валендорф. Методів, які застосовували до нього в тюремній «Особистій справі Волошина», що налічує 111 сторінок, із зрозумілих причин, не фіксувалося. То це неважко собі уявити, знаючи, що він перед арештом мав досить добре здоров'я, а після, точніше підчас четвертого допиту, був доведений до такого стану, що його винесли до в'язничної лікарні. Очевидно з тією метою, щоб там, а не в кабінеті слідчого, фіксувати смерть та й, на всякий випадок, придумати вигідне формулювання її причин. Помічники слідчих з документами про медичну освіту так і зроблять, вказавши на «параліч серця».

Отже, на 52-й день ув'язнення, 11 липня 1945 року, життя Августина Волошина обірвалося. У тій же Лефортовській тюрмі каралися й такі відомі його сподвижники, як Микола Долинай, Степан Клочурак і Юрій Перевузік. Після тривалого ув'язнення вони повернулися на попередні місця проживання.

Поет Василь Гренджа-Донський мав усі підстави для того, щоб заявити: «Дійсно, Боже Провидіння дало нам оцього нашого великана. Недаром дав йому наш народ почесне ім'я Батько нашого національного відродження».

28 липня 1941 року о. д-р А.Волошин так писав з Праги до митрополита Андрея Шептицького у Львові:

«Ваша Екселенціє,

Милостивий Отче Митрополите!

Передовсім сердечно вітаю Вашу Екселенцію з нагоди ювілею 40-літньої архиерейської служби, а особливо, що добрий Ісус допоміг Вам перейти найгіршу неволю наших часів і визволив Вас з більшовизму для дальшої праці душевного відродження нашого народу.

При цій нагоді дозвольте мені піддати одну скромненьку думку.

Для здійснення загального бажання релігійного об'єднання нашого народу, чи не могли б ВИ, Милостивий Отче Митрополите, з дозволом Св. Отця, звернутися до компетентних репрезентантів Української Автокефальної Церкви з пропозицією приступлення їх до Католицької Церкви, так щоб повстав наш український патріархат.

Українсько-католицький патріархат міг би заспокоїти всі серйозні домагання автокефалістів, а свята єдність з Католицькою Церквою додала б нашому народові таку моральну силу і підпору, яка принесла б нам

найкращі вигляди культурного розвитку і забезпечила б нашу самостійність.

Працю Церкви міг би значно підперти, крім інших інституцій, передовсім українсько-католицький університет, який мав би повстати у Львові, есентуально під веденням оо.Василіянів.

Молю Бога, щоб Вам дарував много сили і здоровля для здійснення Ваших ідей.

Цілую руку з глибокою пошаною поздоровляю Вас.

Ваш Син в Христі
Августин Волошин».

№38

А.Волошин. Мій заповіт (тестамент)

Переступивши 70 р. життя, вважаю потрібним заряди все, що треба, на випадок моєї смерті.

1. Душу мою вручаю Божому милосердю. Виражаю й ту мою глибоку вдячність Богові за те, що дарував мені добрих християнських родичів, і добру побожну жінку, що так щиро помагали мені і в духовному життю. Дуже вдячний я й за те, що покликав мене до священничої служби. Особливо вдячний за великі ласки, якими обдарував мене Бог після тяжких провин моєї молодости та необдуманости, і все захороняв мене для дальшої праці над спасенням душі.

Тіло моє, прошу по смерті поховати в гробі, приготованім при гробі покійної дружини Ірини в Ужгороді; коли б воєнні, або політичні обставини не дозволили, прошу тіло дочасно поховати там, де постигне мене смерть.

Похорон має бути скромний, без світських парад. На похороні прошу роздавати людям образочки, на котрих на одній стороні має бути образ Розп'яття з підписом: «Мій Ісусе милосердя» (100 дн. відп.); на другій стороні образ малий мій з проханням: «Помолімся за о. Августина Волошина, б. президента Карп. України, народженого 17.III.1874 в Келечині, помершого дн. ____ в ____».

І ці короткі молитви:

«Слава Отцю і Сину і св.Духу, нині і присно і во віки віков. Амінь» (100 дн. відп.).

«Ісусе помилуй мя!» (100 дн. відп.).

«Серце Ісусово на тебе ся здаю» (300 дн. відп.).

«Маги любови, болів і милосердя, молися за нас!» (300 дн. відп.).

«Ісусе, Маріє, Йосифе! Вам віддаю серце, душу й тіло моє» (100 дн. відп.).

«Св. Августине молися за мене!».

Отче наш... Богородице Діво... Милосердя двері...

По смерті прошу сейчас найняти 40 (сорок) Служб Божих за спасіння душі моєї.

2. Мій маєток в селі Селешка (окр. Крал. Клумец) віддаю Чину с.с. Василянок в Ужгороді для піддержування сиротинців, заложенних пок. жінкою мою і мною в Ужгороді і в Хусті, і для новіціату Чина.

На виплачення довгів маєтку в Подк. Банку в Ужгороді, лишаю вклад фонду імени мого в Хусті, в сумі 315 006. 85 (вал. 2.III.1939) числ. вкладної книжки 24047 з пождами. Після угоди з Подкарпатським банком з дн. 29.IV.1938 ч.12022 на цілковите вирівнання всіх інтабулованих на маєтку й вексялями покритих довгів маю заплатити 325 000 К. Я ще р. 1939 предложив банкови цей вклад на вирівнання довгу, тому й вимагаю від банку, щоб за довг за рр. від 1939 не рахував вищого пожду, як кілька платив банк за вклад. На покриття діференції нехай ужие банк вартість моїх акцій Подк. Банку, яких маю 100 і акції Ассекурац. Товариства Бескид, яких маю 134 в Подк. Банку.

Чину с.с. Василянок віддаю вповні і право моє на відшкодовання за те, що я від 1939 р. був насильно і несправедливо позбавлений уживання маєтку. Мад. Комісаріят Земельних Діл (скоро потім зрушений) р. 1939 сконфіскував мій маєток, уважаючи його приділеним із земельної реформи; я доказав заявою самого празького Поземк. Уряду, що я маєток свій купив з вільної руки від самого бувшого маїтеля гр. Юлія Андрашія, з одобренням Поз. Уряду і фідеї-комісового суду, але той комісарят, хоч після своїх статутів супроти мого маєтку не мав компетенції, моє відкликання відкинув; на скаргу мою Найвисший Адм. Суд в Будапешті справу віддав Міністерству Земледільства, але діло ще й до нині не б полагаджене. Відшкодовання має бути урядово установлене, і воно має бути значне, бо напр. лиш у винницях вродилося р. 1943 360 Гл. вина, яке мало ціну 7-8 пенге за літр.

Із відшкодовання нехай заплатить Чин всі інші долги маєтку, довг Сиротинця в Ужгороді 80 000 К. (земському Банку в Празі), а також довг Сиротинця в Хусті 110 000 К., з пождами (Єпархіяльній касі в Ужгороді).

Чин с.с. Василянок нехай постарасться про те, щоб в каплицях Чина і Сиротинців була відправлена поодна заупокійна Служба Божа щороку за Ірину і Отця Августина.

3. Права видавання моїх книг, учебників, педагогічних підручників, молитовників, перекладів і т. д. віддаю як конфратер Чина св. Василя Вел. ужгородській друкарні цього Чина.

4. Мою віллю в Празі (XVI ч.1784 Под ліпками 12) з цілим зарядженням, гроші у вкладках і в готовості і життєві ассекурації віддаю сестрі Гелені Волошин, нар. 1873 в Келечині, яка має постаратися й про те, щоб сей мій заповіт був точно додержаний.

Із готових грошей має вона зложити в Єпархіальні касі в Ужгороді:

- а) 50 000 К. як фундацію для гр. кат уч. Семінарії в Ужгороді, щоб з доходків того капіталу щороку доповнювалися кабінети й бібліотека;
- б) 50 000 К. як фундацію для Сиротинця дівчат духовників;
- в) 50 000 К. як фундацію Сиротинця синів духовників (Конвікт);
- г) 50 000 К. як фундацію для сиротинця дівчат дякоучителів в Ужгороді, щоб з пождів цих фундації щороку купувалися черевики, або одяги для найбідніших сиріт.

Житеві асекурації маю такі:

- а) в Товаристві «Адрія» на 5 000 К. (ч.156096),
- б) в Товаристві «Адрія» на 15 000 К. (ч.396214),
- в) в Товаристві «Асекураціоні Генералі Трієст» на 10 00 К. (ч.123145).

Коли б моя сестра Гелена скорше померла, тоді все постановлене для неї переходить на другу сестру мою Ольгу Волошин пенсіоновану вчительку в Ужгороді, а коли б і ця померла, тоді все переходить на третю сестру Лавру, або її чоловіка о. Михайла Дутки, респе на їх дітей після віку.

5. Мій політичний заповіт. Передовсім відказую лобому українському народу гаряче побажання мое, щоб більшість народу чимскорше обновила церковну єдність під головою наслідника св. ап. Петра. Твердо вірую, що обновлення церковної єдності принесе за робою й політичну свободу нашого народу, яку має забезпечити дорозумінням (федерацією) з сусідними народами. Коли нарід наш одержить свою політичну свободу, конституцію свою має приспособляти до абсолютної етики універсалізму; особливо має забезпечити повну свободу діяльності для всіх історичних чинників освіти, між ними й для католицької Церкви. Лиш загально християнська етика, що стоїть над народами й державами, може забезпечити й нашому народові почесне місце в родині цивілізованих націй. Християнський світогляд подає нам можности найширшої й найсправедливішої соціалізації громадянського життя без утілітаризму й без жорстокости безбожного соціального плану. Без додержування цієї головної основи здорового розвитку культури, нарід наш знову може втратити свого тяжко здобуту свободу.

З'окрема милому народові моєї рідної Карпатської України пригадую страші переслідування й терпіння, які пережив я в першій і другій світовій війні; пригадую йому, що перед першою світовою війною р. 1912 знову прослезилася Марія Повчанська Преч. Діва; передбачила Вона ті тяжкі часи й тоту братовбійчу боротьбу, яку вже тоді зачав провадити наш народ підбурений злобними агітаторами проти своєї Церкви й проти народньої єдності. Цю нерозумну боротьбу проти церковної і народньої єдності, уважаю я головними причинами тих тяжких допустів Божих, які пережив наш нарід в послідних 30 років. Із гарячої лобови до тебе, народе

мій, бажаю, щоб ти чим скорше обновиш свою церковну й народну єдність і щоб в дучности не дав себе розбивати чужими інтересами.

«Мир Божий, що вище всякого розуму, нехай хором серця ваші й мисли ваші в Христі Ісусі» (Филип. 4, 7).

Дано в Празі дня 19 серпня 1944.

Августин Волошин

Цей свій заповіт п. о. Августин Волошин в повнім здоровлю душі й тіла власноручно підписав перед нами, як свідками:

Степан Клочурак
Др. Микола Долинай

№39

ЮВІЛЕЙ О. АВГУСТИНА ВОЛОШИНА

«А чоловіком, що обслуговував ту останню, ще одну твердиню руськості на Підкарпатській Русі – народну школу – і подавав їй поживу – свої книжки, чоловіком, що в ті тяжкі часи обслуговував і самотній руський часопис на Підкарпатській Русі – був Августин Волошин. І в тому його заслуга, що доливав оливи до останньої руської лампи, що ще горіла під мадярським гнетом, коли вже всі інші погашено. Ту останню лампу і беріг Августин Волошин як святу, надіючися на кращу будучність з глибокою вірою, що та краща будучність таки прийде, з гарячим бажанням хоч ту одну Іскру перетримати при житті, заки зійде нове, ясне сонце».

Оці слова написав Др. В. Бірчак в книжочці виданій з нагоди п'ятидесятої річниці уродин Августина Волошина. Нині, коли святкуємо вже шістьдесяті річницю, ті слова тільки, що не втратили свого значіння, навпаки їх зміст тим яркіше, тим виразніше виступає. Любов рідного слова, що казала Нашому Ювілятові ще перед переверотом працювати на полі письменства, здобуває нині чим раз більше прихильників, тим самим постає А. Волошин набирає нині тим яснішого, тим світлішого значіння. Коли перед десяти літами ювілей А. Волошина мав більш партійне значіння нині є він загально національним святом всіх українців без огляду на їх партійну приналежність.

Бажаємо Високостойному Ювілятові, щоби дожив в здоровлю, в праці й труді за десять літ нового ювілею, щоб побачив як рідне слово, якому Він весь час служив, здобуло собі самоволодіюче місце в нас.

Пережиття цієї перемоги буде найкращою нагородою за весь труд, за всю службу тому ж рідному слову.

БІОГРАФІЯ ЮВІЛЯТА

Перед шістьдесяти роками, дня 17. березня 1874. року в селі Келечині, біля Волового, уродився зі священничого роду Августин Волошин. Рід Волошинів походив з Великих Лучок і належав до так званих лібертинів, то є вільних селян, що не робили панщини. З цих лібертинів і вийшов з початком 19-ого віку Іван Волошин, дід нашого Ювілята. Цей Іван Волошин був священником, його син, а батько Августина, став знов священником – в селі Келечині.

Батько Августина Волошина належав до свідомих Русинів. Дома говорено по українськи, хоч мадяризація по 1867. році вже стала ширитися. В Келечині ще остали давні традиції, навіть як син пішов до Ужгорода до школи, батько не писав до него інакше письма як мовою, якою говорено дома.

Першу науку побирає дома, кінчить народню школу в Келечині, по сім переходить до гімназії в Ужгороді, але з дому та з народної школи виносить замале знання мадярської мови, отже перепадає при вступному іспиті до гімназії з мадярської мови. Батько записує сина до четвертої класи нормальної школи в Ужгороді.

Від 1883/4 – 91/2 учиться Августин в гімназії в Ужгороді. Наука не тільки в ужгородській але й у всіх гімназіях того часу мала одну ціль: виховати добрих Мадярів. До осягнення чого служили всі предмети, в головну історія, землепис, а найбільше історія мадярської літератури й сама мадярська література.

По українськи учено тоді тільки релігію й «руське». Релігію могли по українськи відповідати тільки ці ученики греко-католики, що хотіли; ті, що не хотіли, могли відповідати по мадярськи.

Наука «руського» полягала в тому, що учитель диктував граматику церковно-славянсько-руської мови. Читано теж Апостола та Евангеліє.

Оця наука мало цікавила учеників, тим більш, що вони бачили як високо стоїть наука мадярської мови, які високі домагання ставлено. Ученики легковажили собі науку руської мови, а учитель, боячися, щоб цілком не перестали ходити на науку того предмету – ще менше вимагав. Коли до того додати, що в Гімназії не було жадної бібліотеки, що дома теж не було жадної нашої книжки то чи мож дивуватися, що мадяризація поступала скорими кроками вперед? Коротко по сім, як А.Волошин вийшов з гімназії, не було вже кого учити руської мови, ані не було кому відповідати релігію по руськи. Тим більше диво, що серед тих відносин А.Волошин не стратив своєї народности, що перейшовши таку школу однаково остав Русином, однаково заховав в серці горячу любов до свого народу, його мови й культури.

Теологічні студії зачав А.Волошин в Будапешті, але вже на першому році вернув назад до Ужгорода, захорувавши. Але вже той короткий час

побуту в Будапешті скріпив у молодого теолога національне почування. В Будапешті студіювали теологію румуни, хорвати (греко-католики). Серед тих народів вже було розвинено національне почуття їх теологи дорікали теологам з Підкарпатської Русі, що ті говорять між собою по мадярськи. Часто приходило до острих сварок, румуни й хорвати доказували, що й русини є народом, що й вони повинні говорити по своєму, не по мадярськи, що й вони мають любити свій нарід. І диво: теологи, яких змадярщено в гімназіях Підкарпатської Русі – ставали національно свідомими в серці Мадярщини в Будапешті.

Скінчивши теологію в 1896 р. висвячуєся з початком 1897. р. (22.5) на священника і стає спершу капеляном церкви на «цегольні» в Ужгороді, в по пів році зачинає свою педагогічну діяльність, якої не кинув до нині. В тім самім році здобув диплом на учителя народних шкіл. Диплом на учителя горожанських шкіл здобув з математики й фізики в Будапешті в 1899. і 1900. році.

В 1912. р. обняв Августин Волошин директуру мужеської учительської преларандії в Ужгороді й на тому місці остає по нинішній день. З під його руки вийшли цілі ряди нашого учительства. Народний дух, народна думка вскеплювана ним в молоді серця давала пізніше стократні плоди. Праця, яку А.Волошин вкладав в народне життя, та його характер були завжди найліпшим приміром, що притягав до себе й виховував молодіж. Августин Волошин був педагогом не тільки для одної молодіжи, що училися в йому повіреній учительській семінарії – але був педагогом всеї тої часті українського народу, що жиє по цему боці Карпат. Був педагогом всеї молоді, видаючи раз-по-раз для неї шкільні книжки, був педагогом цілого народу, видаючи для него від 1903 р. «Науку», був педагогом своєю громадянською працею, своїм характером і тим, що випередив свою суспільність своїми модерними поглядами на мову о кількадесять літ.

Свобода. – Ужгород, річник XXXV. – Ч. 9-10, 10 березня 1934

№40

о. Василь Лар. Священик по серцю Божому

Підк. Русь під взглядом релігійним має добру славу. А се мабуть тому, що вона так красна, так маєстатична немов одна церква. Наші верховинські гори немов ті вежі, що стремлять до неба. А там долі в тих глубинах, цвітами прибраних долинах всюди мертва, церковна тишина. В одній з них найдемо невеличке село Келечін, де 60 років тому взад побачив світ великий син Підкарпаття о. А.Волошин. Чудове міліе Верховини

глибоко вразило його чутливу душу. Нічого дивного, если вже в дитинячій віці ясно рисується його роля і доля «Мойсея» Підкарпаття.

Старші люди в Келечині дуже мило згадують про дитинячий пік Ювілята. Вічно службу служив, до чого чашою служила квітяна ваза, а ризами лішкові покрівці. Так само вже тоді можно було збагнути в нім будучого великого місіонера Підк. Руси. Місіонерську працю випробував на жидівських дітях, яких конче бажав хрестити. Зовсім природно вибрав собі пізнійше священничий стан, аби міг добитись до престола і піднестись до неба. Як колись той Мойсей, так і Він при престолі бажав говорити з Богом. Там глядав сили, натхнення, аби міг працювати за свій нарід. Там шукав помочі, аби міг поборювати хитрости «Фараонів» і вивів свій люд з «египетської неволі». Там здобував скріплення часом в дуже гіркій недолі, коли нечесні і невдячні люде ранили йому серце.

Престіл став для него «Синайською горою», який від блеску Лиця Божого в надземськім світлі палає. Хто видів о. Волошина при престолі, міг пересвідчитися як впиваєся його велика душа надземським світом; міг бачити, як набирає його лице блеску боговидців. Той блеск не опустив його й тоді, коли вже покинувши «Святу гору» спустився в глубини до щоденних турбот. Вигляд його лица приневолює кожного чоловіка до найбільшої почеси, пошани.

Як дорогий йому престіл ясно з того, що не лише в неділю й свято але щоденно кінчить ту службу. А найбільше боліє і свої болі й окруженцю своему виявляє тоді, коли почує, що десь там сей, чи той священник не ступає кождий день до святого престола.

Радби навіть всі душі світа зібрати до престола, аби там і вони знайшли Бога та з ним розмовляли. І коли купив собі маєток в Севлюшці, першим кроком його було зарядити капличку, яка стала жерелом життєвої води запустілого села.

о. А.Волошин є взором правдивого греко-католицького священника

Наш Ювілят добре знає, що кождий нарід може сподіватися па кращу будуччину тоді, коли буде мати провідників високоморальних, якими буде міг виказатися перед вищим світом. Маючи перед собою історію видів добре, що кождий нарід дістане таку ролку в драмі людства, до якої покажеся спосібним. Виходячи з тих думок дивився на Захід, передовсім на церков католицьку, яка, немов той маяк над морськими філями, кидає світло на всі народи світа. І виробив собі культурно-релігійний план. В руках з мандатами ріжних єпископів Еп. Мукачівської прямо необчислену працю виконав в організації і адміністрації грекокатолицького церковного шкільництва Підкарп. Руси, як також в зложенню ширим католицьким духом навяних релігійних – інших наукових підручників. І що в переворотових часах, коли всі темні сили злучилися для відірвання нашого

народу від «жерела життя», від церкви католицької, від Заходу, нарід великою більшістю героїчно поставився за вірою Св.Володимира, Св.Йосафата, за віру католицьку, в тім немала заслуга якраз о. А.Волошина.

о. А.Волошин буде в нас завжди учителем великодушності

«Віра без добрих учинків є мертва». Мало хто на Підкарпаттю пережив тоті слова так глибоко, як наш Ювілят. Місто слів най говорять самі факти. Та однак не будемо тут покликуватися на цілі сотки учителів, які вийшли з учительської семінарії наповнені його благородним священним духом, та з яких многі навіть йому завдячують екзистенцію свою. Не будемо вичисляти вже сотки, але цілі тисячі людей різного типу, звання, стапу, знаних і незнаних, часом прямих ворогів, які менші-більші услуги просили і до нині просять і дістали від нього і тепер дістають, навіть екзистенцію свою при нім знайшли і до нині знаходять. Лише оден факт бажаємо піднести, який лишитья найкращим наглядним виховним чинником на віки для будучих поколінь Підк. Руси. Є то дар поверхового дому в Ужгороді в користь «Сиротинця Св. Родини». Тим спас від гіркої будуччини тих круглих сиріт, які по страченню фундації бл. п.Поганьової спинились па улиці.

Витай нам наш дорогий Батьку! Чи побачиш Ти з нами Каноан?!... Чи може й Тобі того не судилось?!... Та одно певне! Твоя праця, Твоя слава ніколи по згине!

№41

Др. Михайло Брашайко. Волошин як політик

Перед війною не було в нас національно-політичного життя. Були з наших рядів послы, – деколи навіть добрі патріоти, як священник Артим і інші, – але їх вибірали випадково, належали вони до котроїсь із мадярських партій і виступали хибай в обороні господарських інтересів населення. Мали ми і впливових людей, як напр. єпископа Юлія Фірцака, високо освічену й талановиту людину, котрий як єпископ, член палати вельможів, дійсний тайний радник через свої звязки та впливи виборов чимало менших-більших господарських вигод для нас а між іншим його заслугою була так звана верховинська або Еганова акція, яка мала дуже корисний вплив на господарське життя підкарпатських українців.

Та все це були спорадичні випадки, які не були планово й органічно звязані з національним життям нашого народу.

В такій політичній ситуації, – розуміється – не могли виробитися у нас політики і коли прийшла велика переміна в 1918. році, не мали ми нікого з

одповідною політичною школою і минувшістю. Життя само мусіло видвигати людей на політичних провідників і воно видвигло в першій мірі о. Августина Волошина.

Вільсонові ідеї про самовизначення народів заставили думати свідомих українців Підкарпаття над долею і майбутністю свого народу. Природна річ, що в першій мірі виринула думка зєдинення всіх українських земель в одну незалежну державу. Ми тут на Підкарпаттю в 1918. році не були поінформовані про світову політичну ситуацію і тому о. Волошин вже місяця вересня 1918. року висилає довірно Августина Штефана до Відня по інформації до української парламентарної репрезентації. Міжнародне положення в той час було ще неясне й українські послы не могли дати певних і вичерпуючих директив та інформацій. Були різні комбінації, як напр. розділ Австро-Угорщини, перетворення Австро-Угорщини на національні краї, уділення автономії національностям Мадярщини в її історичних границях і тд. – але ясного образу недалекого майбутнього ніхто не міг збагнути.

По повороті Штефана вже 5. жовтня 1918. організує Волошин «Раду угро-руського народу», щоби на всяку евентуальність мав наш наряд репрезентанта, оправненого до переговорів і заключення договорів. Ця Рада домагається для українців «всіх тих прав, які нова демократична Угорщина уділить немадярським народам». В той час про рішення американських русинів ніхто тут нічого не знав. Рада зачинає переговори з мадярським правительством ще перед переворотом і мадярське правительтво зараз робить уступки, дозволяє в школах українську мову, назначає українців за жупанів і тд. По перевороті мадяри дають українського міністра а потім дня 24.XII.1918. року X-ий закон про утворення «Руської Країни». Волошин тим не заспокоюється, домагається міжнародньої гаранції відносно додержання того закона і коли мадяри відпираються дати таку гаранцію, Волошин вже 1. січня 1919. р. зачинає пертрактації з Міланом Годжою в цілі прилучення Підкарпаття до Чехословацькою републики, отже ще перед тим, як ми довідалися про рішення «Ради америцьких русинів», бо ми довідалися аж кінцем січня 1919. року. Пертрактації вів о. Волошин дальше з іншими чинниками перевів злуку всіх трьох народніх рад, – ужгородської, хустської і прятівської, – і дня 8. травня 1919 року проголошує святочно в ужгородськїм замку прилучення підкарпатських українських земель до Чехословацької републики.

Було це великим, історичним ділом і довело до того, що ця горстка нашого народу, яка належала перед тим до Мадярщини, не опинилася розбитою між румунами, мадярами й чехами, як то напр. румуни форсували, але належить до одної славянської держави і має забезпечені свої автономні права. Це дає нам змогу на національний, культурний й господарський розвиток, а в цьому є безперечно найбільша політична

заслуга А.Волошина. По прилученню при нових умовах почалася у нас інтензивна політична праця. В тій праці Волошин відіграє велику роллю. Як член директорії Підк. Руси, як секретар а пізніше предсідатель «Народної Ради» скликає збори, наради, виробляє меморандуми, плани автономії, дає різні проекти владі й губернаторові, редагує політичну газету, пише статі до різних газет, організує враз з іншими діячами «Руську хліборобську партію» й бореться за наші народні права. Своєю працею і своїми заслугами здобуває рішачий вплив в різних наших політичних, культурних і господарських справах, з ним радяться міністри, губернатор і ні одна важніша подія на Підк. Руси не відбувається без його участі. Головну вагу кладе на зорганізування і знаціоналізування нашого шкільництва й старається обсадити своїми людьми бодай деякі місця. На жаль не мали ми достатком відповідних людей, як частинно не маємо їх ще й до нині. Починаючи від 1924-ого року, коли настала зміна режіму і до слова прийшли аграрники з москвофілами, його вплив зменшився на шкоду нашого народнього розвитку.

В 1925. році став Волошин послом до парламенту Чсл. републики. На час його посольської діяльності припадає боротьба за Ужгород, як головне місто Підк. Руси. Відома річ, що в проекті адміністративного закону за головне місто Підк. Руси намість Ужгороду було призначено Мукачево. Переведення того проекту принесло би було недоцінені шкоди не лише для Ужгороду, але і в національному отношенню для цілого нашого українського населення. Культурний центр посунувся би був на схід, Ужгород і околиця підпалиби немилосердній словакізації а для Пряшівщини було б це також великим катастрофальним ослабленням.

До цього не можна було допустити. Не відбираємо заслуг і іншим політичним чинникам, які проти цього наміру боролися, але головну заслугу в проваденню цього проекту має безумовно Волошин. Негайно скликав він обі Центральні Нар. Ради (українську й москвофільську, на які поділилася вже давніше Перша Центр. Нар. Рада), як найенергичніше запротестував проти посягання на наші набуті права, видав маніфест, в яким візвав цілий нарід до боротьби за полишення Ужгороду столицею краю. Ради вислали з протестами делегацію до Праги, зачалися протестні збори – віча по цілому краю. Крім того в клубі «лідової партії» до якої належав, виголосив Волошин гостру промову, на кінці котрої зложив свій посольський мандат, мотивуючи це тим, що не може нести відповідальности перед своїм народом за таку політику владі. Тоді міністр Шрадек, міністр Мічуря та інші члени клубу упросили Волошина, щоб не настоював на своїй заяві а партія зробить все можливе, щоб проект упав. І дійсно наслідком праці Волошина в краю і його гострого виступу на парламентарній арені – вдалося оборонити Ужгород, як головне місто Підк. Руси.

До нового парламенту 1929-го року Волошин не зайшов, бо партія його при виборах виказала слабкий успіх. Причиною того був головним чином великий розмах у нас на Підкарпаттю аграрної партії, в якій руках опинився цілий урядовий адміністративний апарат. Під новим режимом, підняло голову москвофільство, – бо аграрна партія здавна сприяла і сприяє москвофільству, – почався окрім релігійного і язиковий спір незорієнтоване й мало ще свідоме населення розбилося на різні партії й партійки, в серед таких обставин нетяжко було вийти переможцями тим людям, які мали за собою підмогу могутчої партії й урядовий апарат. Частинно спричинилося до неспіху й те, що провідники партії, Волошина присвячувалися більше культурній і господарській праці, а дуже мало політичній агітації, навіть і при самих виборах.

В останніх часах Волошин багато труду присвячує розвитку рідного шкільництва, вихованню молоді, але не покидає при тому й політичної діяльності.

Чекає його неспірно ще поважна політична роля, як чоловіка заслуженого, досвідченого, людину великого розмаху й небуденного талану.

Те, що зробив він як політик ввійде в історію нашого народу і там найде належну оцінку.

№42

Андрій Алиськевич. Товариство Педагогічне Підкарпатської Русі директорові Августину Волошину, своєму основателю та председателю

З діяльністю директора Августина Волошина в посліднім десятилітті, т.е. від ювілею 50-уродин в р. 1924 до нинішнього ювілею 60-уродин вяжеться як найтісніше основання, розвиток і десятилітний ювілей Товар. Педагогічного Подк. Русі. Дир. Волошин найшов при своїх численних заняттях як директор учительської семінарії, посол до парламенту, голова численних культурних і економічних товариств, ще часу і сили для праці у виділі товар. Педагогічного. З его ініціативи і при его помочі зладжено в р. 1924. статути нового Товариства; на перших загальних зборах проводив він як председатель, вибраний одногосно в доказ великого довіря і узнання своєї праці на поли шкільництва, педагогічної і дидактичної літератури перед війною, в часі воєнної заверухи і в перших часах свобідної ери. Загальні збори вибрали дир. Волошина головою Товариства, не могучи собі навіть подумати достойнішого і найбільш покликаного провідника у виділі. Той важкий і відповідальний уряд передавали дир. Волошинови і дальші слідуочі загальні збори аж до послідного в грудні 1933. – Товариство Педагогічне

мас дир. Волошинови дуже много завдячувати. Ціла видавнича діяльність, велике число виданих книг з області виховання (педагогії), навчання (дидактики) книг для молоді, учебників для шкіл всіляких категорій, словарів (мадярсько-руського, латинсько-руського), часопис «Підкарпатська Русь», посвячений пізнанню рідного краю, педагогічним і літературним справам – то все перевелося в тім десятилітті поступенно під покровом і при видатній, активній помочи дир. Волошина, котрий не жалів часу і труду для виведення субвенцій громадних замовлень виданих книг і часопису, котрий в останнім році сам зладив більше число літографованих підручників з області педагогіки, дидактики, логіки, педаг. психології, методики для учительських семінарій і учительських іспитів, не жадаючи за то жадного гонорару.

Але тим не вичерпується іще праця дир. Волошина в Товар. Педагогічнім. На те десятиліття припали в нашій Республіці – подібно як і в інших краях – реформи шкільництва, головню реформи учебних основ і всіляких іспитів (принимательних до I. кл., іспитів зрілости, іспитів при переході з горожанських шкіл до гімназій); відбувалися в Празі і Ужгороді ріжні наради і анкети а у всіх тих нарадах і анкетах брав як найживішпу і часто рішаючу участь дир. Волошин, котрого авторитет сягав далеко поза Підкарпатську Русь, до Праги і до інших славянських близших і дальших народів. Єго промови на головній анкеті в Празі, котра відбулася в квітню р. 1929, єго оборона наших домагань на поли народного і середного шкільництва, найшли у всіх учасників анкети порозуміння і узнання. Введення німецького язика як релятивно обовязкового від I. кл. в р. 1929. а тим самим сповнення бажання широкого нашого громадянства сталось головню на численні інтервенції дир. Волошина, з котрого голосом числилися рішаючі чинники в міністерстві і взагалі в правительстві.

На анкеті, уладженій Товариством Педагогічнім в березні 1932. в ділі нових основ в середних школах, проводив дир. Волошин і виголосив глибоко подуманий реферат в ділі тих реформ, в ділі педагогічних академій, курсів приготовних до учительських іспитів, основання руського університету. На нарадах, уладжених іспитовою учительською комісією в р. 1932-33 в ділі реформи тих іспитів і видання нового статуту по мислі проектів міністерских забирав дир. Волошин важний голос, зазначаючи всегда інтереси нашого шкільництва і учительства. – На учительських приготовних курсах, уладжених Товар. Педаг. в р. 1933 мав дир. Волошин виклади з історії педагогіки, одиноко до того покликаний таким всестороннім і глибоким знаннем тої дісципліни, яким мало котрий може похвалитися в цілій республіці і в славянським світі. Наш нарід може лише гордитися таким фаховцем в об ласти педагогії і дидактики а Товариство Педагогічне обходячи в тім році десятилітний ювілей свого розвитку мусить в першій мірі віддати свому основателеві і першому довголітному голові як найглубшу почесть і подяку. Нині же в день 60-их уродин

висловлює Товариство Педагогічне, его вдячна дитина, попри найширші желання головно те бажання, щоби дир. Волошин міг ще многі а многі літа трудитися в Товаристві на ниві нашої педагогічної і дидактично-методичної літератури, при переведенню здорових реформ і вибудованню нашого рідного шкільництва.

№43

о. Дмитрій Попович. Августин Волошин – чоловік

Великі люди як монументальні будівлі. Хто близько стоїть, величі їх не бачить. Треба відійти, щоб обкинути їх оком від гори аж до долу (Богдан Лепкий)

Волошин – священик, Волошин педагог, Волошин – професор, Волошин – письменник, Волошин – політик, Волошин – громадянин. Кожда із цих капітол є зокрема сама в собі велика, яка є одною складнею життя Августина Волошина. Можна ними зайнятись зокрема і вийде з них гарна студія, яка стане чудово цікавим листком в тому вінці, який сплете населення нашої рідної землі Августина Волошинові з нагоди його шістьдесятиліття.

Всі ці капітоли, яко цікаво цінні частини життя Августина Волошина лишаю описати від мене на це покликанішим особам, сам тільки спімну Августина Волошина яко – чоловіка.

Чоловік! Так коротке слово, але вельми багатий зміст знаходиться в цім. Кілько і кілько людей родиться і вмирає і всежтаки як не много с тих, на яких спокійно можна сказати, що є чоловіком в тісному розумінню слова. – Бо як в цілм світі тільки на ту частину або ділянку скажемо, що є на висоті свого звання, яка цілковито виконає свої завдання – таксамо і зі широкого моря людства тільки ті суть справжними – «чоловіками», які знають – переживають та і виконують всі ті завдання, які ставить для них Бог і чоловік, небо і земля – царство небесне і земне, Слава Божа і добро людства.

Августин Волошин є з тих немногих, які вповні пізнали ціль людини на цім світі і змагались до неї среміти всіми силами і її здійснити. Щоб згрупувати велику людську діяльність о. Волошина, то мусимо сказати, що вся вона виходить і вяжеса до того і з тим, без кого нема величавої і на довгі віки випливаючої праці – до Бога. – Так хто знає Августина Волошина і тільки мало мав нагоди заглянути до його життя, сам – сразу забачить той найсильніший чинник його життя – Бога. – Любов до Бога, до Сотворителя і вседержителя землі та цілого людства на ні дало так сили Волошину до того, щоб і для свого народу став тим, ким став – його вчителем та будетелем, його добротливим товаришем любимцем.

Директорський, чи там професорський стан Августина Волошина є тільки одною з тих многих етап, на яких працює. Для него вузькі були стіни кляси – школи – і не задовольняли його з під його рук виходячих вчителів. Він вилетів зі стін школи, і спинився і в найменшій хатині Підкарпаття і думаю – не говорю в гіперболі – коли кажу, що Августин Волошин кожного пригорнув до свого серця.

Так – пригорнув! Пригорнув всіх, ще і тих, які ворожо ставились до него, бо що він не був ніколи нічим ворогом, в тім злишно говорити. Бог і нарід! Церква і наша рідні земля. Ці були головною цілею Августина Волошина.

Політика, егоїзм чоловіка, любов до здобувань висот в житті суттєвими великими складниками в житті многих людей. Августин Волошин далеко відкинув ці від себе і готовий був перетерпіти за своє плодове життя все, але від своїх святих ідей не відступив і мученичим духом видержає філії всіх нападів. Кілька разів доводилось говорити з ним на цю тему, тільки разів все солодкою лагідливістю усміхнувся і хіба тільки сказав: ще не хочуть роздумувати о ділах з любовю, але помалу дійдуть й вони до того.

Любов до Бога дала йому сили любити ближнього та й любити свій нарід. Задармо всякі порожні напади на його особу. Чоловік будь якого переконання має бути об'єктивним. Має ставитися до діла критично, але справедливо. Як сякий мусить забачити, що наш нарід о. Волошинові премного дякує. І то дякує те, що в житті, народу так важне, дякує щире свідомість і оцінення самого себе. Ні в однім збудив Волошин полеміки не тільки до Бога та церкви, але й до рідної землі, рідного слова, рідного народу. І то не тільки словом на катедрі або на казательниці, але і пером – новинками – книгами. Не вірить дехто? Хай вичеркне життя та працю Волошина зі суспільного та культурного життя Підкарпаття – та забачить, що зістане з послідних десятків літ.

Многі – і то люде злої волі і зависти закидували Августина Волошинові його богацтво и хотіли закрасти яд до серця народу – якби він позад – Бог знає яких діл – зібрав його. Пусте – порожне слово і Людина так щирої – муравельної праці та скромного життя і не могла зістати «бідною», але якраз і це «багацтво» (аж таке е!) доказує шляхотне серце Волошина. Що з ним зробив? Промарнив там десь на Рів'єрі або Ніззі, або хто знає де? І недавно читали ми, що Єго Експ. Преосв. Александер святочно посвятив в Ужгороді сто і сто тисяч коштуючу каменицю, даровану о. Волошином на сиротинець для бідних залишених руських сиріт. І хто би знав зчислити всі ті добродійства, які зробив о. Волошин за свого життя.

Повним правом можемо сказати, що о. Волошин був тим, який:

«Все, що мав у житті, він віддав

Для одної ідеї,

І горів, і яснів і страждав

І трудився для неї».

Глибока побожність та горяча любов до народу і зробили його скромним та щирим приятелем народу. Ніколи не боровся за якісь там признання. Він добру програму поета взяв за свою :

«Я для геніїв грядучих
Поле дикее орав,
Шлях серед хашців найпуцих
Просікав і протинав» (І.Франко).

Його серце забачило нашу бідноту, як міг, помагав, де прямо (і кілька разів) плакав над словами нашого народу, який стало повторяє:

«Ні нема! І стало те «нема»,
Мов жах смерти холодний;»
Тому і робив, щоб
«...щезло те, без чого
Жить ніхто з них не годний».

Певна річ, що Августин Волошин яко чоловік є перворядний. З цього впливає пак вся його інша праця. Ціле його життя як відкрита книга лежить перед нами... І при нагоді його 60-ліття, якого – хвала Богу дожився вповній свіжості душевно та й тілесно, – спокійно і сміло позираючи в очі всіх нас може сказати цілому народу:

«Як би ти знав, як я люблю тебе,
як люблю невимовно!
Ти мій рід, ти дитина моя,
Ти вся честь моя і слава,
В тобі дух мій, будуче мое
І краса...
Аж весь вік свій, весь труд тобі дав
І в незломнім завзяттю,
Підеш ти у мандрівку століть
З мого духа печаттю!
(І.Франко).

№44

Анастасія Халахан. Сиротинець Волошиних очима Вихованки. Спогад (2004 рік)

Розповіді про постать о. д-ра Августина Волошина хочу враженням 8-літньої дитини, бо саме стільки було мені, коли я востаннє бачила його в Хусті в ніч з 15 на 16 березня 1939 року. А знала я його з кінця 1933-го, тобто з 2,5 року (мати моя померла раптово, батько був інвалідом першої світової війни). Я і моя старша, 4-літня, сестра попали під опіку подружжя Волошинів.

Писати про о. А. Волошина як політика, як Президента Карпатської України не можу – я була дитиною. Але, як про Людину, педагога, тобто про те, що я відчувала на собі щоденно, сказати повинна. Так от, для мене, як і для інших 22-х дівчат-сиріт, що виховувалися у приватному сиротинцю Волошиних, «мама» і «тато», так ми їх називали за їх бажанням, - це були святі люди. Вони оточили нас такою опікою, якої ми не знали навіть від рідних батьків: віддали під сиротинець власний будинок, забезпечили щонайменше триразове щоденне харчування, одягом (від шкарпеток, білизни, до верхнього сезонного одягу), навчання, виховання, розвиток творчих здібностей кожної дитини, тобто всебічним вихованням. Я, наприклад, у 6-7 років із старшою партнеркою грала на скрипці, сестра й інші – на піаніно, були серед нас гітаристки, домристкі, поетеса і ін. – свого роду оркестр. Мали свій хор, яким керував відомий митець Микола Аркас, танцювальну групу. Крім цього, ми вивчали німецьку мову, вишивали тощо. Все це коштувало немалі гроші. В сиротинцю ми були здебільшого до 15-ти років. Але, якщо хтось мав здібності до навчання, то вчився в семінарії, торговельній школі. Кому важче давалось навчання, набували професії швачок, кухарів тощо. Нікого не випустили «у світ» без вміння заробити собі власними силами «шматок хліба».

Подружжя і вихователі були працелюбні. Татко наш, наприклад, вставав вдосвіта щоденно – о 5 год. ранку, відправлявся у каплицю або «Резиденцію» (Кафедральний собор), відправляв Службу Божу, молився (був священиком), потім приходив поспідати і йшов на роботу в семінарію. Більше уваги приділяли нам «мама» (пані Ірина) і пані Ольга (сестра татка). Вони вчили нас музиці, німецької мови. Подружжя мало свій маєток – виноградник і невеликий ліс у с. Селишка (присілок с. Бодрог-Сердогель, Словаччина). Доходи від маєтку повністю йшли на утримання сиротинця. Тут ми щорічно відпочивали під час літніх ваканцій. Спали у сільській початковій школі, снідали, обідали і вечеряли у столовій маєтку. Щоденно до обіду ходили в ліс, купалися в річці Бодрог. А за цей час у нашому будинку в Ужгороді проходив ремонт, генеральне прибирання.

Так було. Але, крім цього, кожна з нас була чимось особисто зобовязана нашим опікунам. Я, наприклад, в 4-5 років перенесла операцію на голові. За вухом у мене росла кістка – «мертва кістка», як тоді казали. Без операції я залишилась би калікою з деформованою головою. Тато і мама зробили все можливе, щоб операція пройшла успішно. І зараз я навіть не знаю, з якого боку голови це було, бо й сліду не залишилось. А могло бути гірше. Я могла стати глухою, сліпою чи несповна розуму. Ось чим зобовязана я їм, окрім всього іншого! Одна з нас, нині вже покійна О.Костик, ще під час угорської окупації, закінчивши в Хусті горожанську школу на відмінно, дуже хотіла вчитися далі в Ужгородській дівочій учительській семінарії. Вступні іспити здала успішно, але її не прийняли,

бо навчання було платне, а за неї не було кому платити. І хоча тато був далеко (у Празі), вона все-таки ризикнула звернутися до нього по допомогу. Написала листа. Тато, перевіривши по телефону факти (його в семінарії всі знали), попросив зарахувати її на навчання і вислати йому рахунок за всі чотири роки навчання. Так вона і закінчила семінарію. Таких і подібних прикладів було багато. Як після цього не вважати їх, наших татка і мамку, свяtimi!

У 1936 році нас спіткало велике горе – важко захворіла і померла мама (пані Ірина). Ми наче вдруге осиротіли. Щоб легше перенести втрату, тато (о. Августин) намагався замінити її нам, тобто, крім основної роботи, став більше уваги приділяти нам.

Коли у жовтні 1938 року татка призначили премер-міністром Підкарпатської Русі, багато його прихильників і ми, його діти, одягнені в народні костюми, вітали його в аеропорту з квітами. Раділи, не думаючи тоді, що з новим призначенням він знайшов собі не тільки прихильників, але й багато ворогів – у першу чергу однодумців Бродія, мадярських націоналістів. Ці молодчики так розійшлися, що вже на другу ніч зібралися біля нашого будинку і викрикуючи погрози, кидали каміння у наші вікна, думаючи, що там живе новий премер. Але помилилися, бо там жили ми, його діти. А сам він з сестрами жив у скромному будиночку у дворі, де з вулиці доступу не було. Зате легко можна було потрапити туди зі сторони річки, через городи. Але Всевишній так подбав, що вороги до цього не додумались.. І все ж, о. В.Лар, що жив по сусідству, забрав вночі тата до себе: так було безпечніше. А мадярські молодчики, побачивши у вікнах перелякані і заплакані очі дітей, ще трохи помітингували і забралися, залишивши нам на згадку розбиті вікна.

Коли мадярам вдалося забрати Ужгород, Мукачєво та Берегово, тато переїхав у Хуст, а невдовзі забрав і нас туди. Я уявляю, яким ми йому були тягарем, але... з нами, мабуть, йому легше було переносити незгоди, можливо, що ми були його розрадою. 11 листопада 1938 року ми перейшли т.зв. «кордон» у с. Оноківці. І тут мадяри ще добре познущалися над нами – «дітьми Волошина». Памятаю, був морозний ранок, все навколо біліло від інею, а нас продержали на вулиці понад дві години. Потім кожну з нас викликали по списку, і ми переходили «кордон», тобто шлагбаум. Далі йшли вози з провізією та нашими щоденними речами. Найменших посадили на вози, а старші йшли пішки до с. Невицького. Тут, під патронатом о. Дутки – пароха с. Невицьке, зятя сестри о. Волошина, ми пробули більше місяця, доки в Хусті будувалося для нас приміщення у дворі, де жив тато (нині ПАДЦЮН та дитяча бібліотека). Поступово старших забрали в Хуст помагати в прибиранні приміщення, а нас, найменших, вивезли в столицю Карпатської України уже в кінці грудня. Хоча приміщення й опалювалося цілодобово, все ж відчувалася сирість. Але ми цього не помічали, були раді, що всі ми вже разом з нашим «милим

татком». Коли виявилось, що в Хуст приїхали не всі, бо мадяри не дозволили виїхати тим, хто родився на окупованій ними території, - в селах Ужгородщини, Мукачівщини і Берегівщини – їх вважали «громадянами Угорщини», тата це турбувало, бо доля їх була невідома і не вирішена. І він зробив усе можливе, аби забрати і цих дітей. Різдвяні свята 1939 року ми вже святкували всі вкупі, весело.

Оскільки в школу в той навчальний (1938-39) рік ми вже не пішли, щоб марно не пропав час, тато вирішив сам зайнятися нашим навчанням. Щоденно, під час своєї обідньої перерви, протягом двох годин, ми разом ходили по двору (а двір був довгий, майже 100 м), а зима видалася теплою і безсніжною, «звітувалися» перед ним за проведену нами до обіду роботу: що читали, вивчили. У нас була своя бібліотечка, підручники. Ми розповідали йому історію, географію, природу Закарпаття, а старші – Європи і світу, читали вірші, розказували про визначних людей краю, таблиці множення, ділення, демонстрували знання мови. Найбільш весело було, коли ми задавали йому загадки, які винаходили, самі того не знаючи, в його же книжках, а він «страшно мучився», бо не міг скоро відгадати. Це і нас, і його дуже тішило. Добре пам'ятаю, як я вчила заданий ним урок про кухонну сіль із читанки для 2-го кл., виданої ним же. Пам'ятаю, тоді слово «сіль» писалося через «о» з дашечком, я так старалася, щоб гарно розповісти, що до дірок зачитала сторінку читанки. І, звичайно, дістала усну похвалу.

17 березня 1939 року о. А. Волошину виповнювалося 65 років. Ювілей. І ми готувалися по-своєму гідно зустріти цю подію. Готували вечір з солодким столом, побажаннями, концертом. Але не судилося... Вечір вийшов дуже сумний. В ніч з 15 на 16 березня нас раптом розбудили, щоб попрощатися з татком. Чому? Що трапилося? Адже татко часто виїжджав і раніше. Кажуть, мадяри і звідси нас виганяють. А все було так добре. Татко в цей час молився в одній з кімнат, відведених під каплицю, відправляв Службу Божу. З каплиці були два виходи – парадний, де ми чекали, і боковий. Коли закінчив молитву і йому сказали, що діти чекають, аби попрощатися, він обурився. Обурився з двох причин: що потривожили сон дітей, і тому, що йому важко було перенести церемонію прощання. Що він скаже дітям? Що покидає нас, не відомо доки і на кого? І сам не знає, де опиниться... Адже все сталося так раптово... А біля будинку вже чекало авто. І часу не було. Звичайно, він залишав для нас гроші (чеські крони), все господарство (корови, свині, кури), обслугу, тобто все лишалося на місці, лише без нього. А в той час авто загуділо і від'їхало. Нам вихователі сказали, що татко поспішав і за браком часу не зміг попрощатися, можемо йти спати. Ми так і зробили, спокійно полягали і заснули.

Аж на ранок ми почули недобре. Зі сторони Червоної Скали з Рокосова чулася стрільба, гуркіт. А в нашому дворі багато людей і дві вантажівки, з яких роздавали зброю, сухий пайок... Ми, як і всі діти,

захоплено дивилися на це дійство. Після роздачі колона людей рушила в бік пострілів, до Рокосова. З кожною годиною ставало все неспокійніше. І природа наче підкреслювала цей тривожний стан. День видався похмурий, холодний. Все ближче і ближче було чути стрільбу. В обід бої вже йшли на околиці і вулицях Хуста. Ми з вихователями зібралися в каплиці і молилися. Молилися щиро за татка, щоб йому вдалося спастися, за нашу Карпатську Україну. Десь біля четвертої години в наш двір вдерлися мадярські вояки з «піркашем» (поліцаєм) на чолі. Робили обшук, облогу. Шукали о. Волошина і викрикували: «Мотуз йому на шию», «Повісити Волошина». Чому? За що? Адже вішають розбійників, а він – сама доброта... Перевірили всі кімнати, горища, підвали, стайню, стодолу, вдерлися і в каплицю, відсували престол, злилися. А ми плакали і молилися. Очевидно, Всевишній вислухав нашу молитву, молитву дітей, бо, як ми згодом довідалися, татко перебрався через Румунію і Югославію до Праги, де вже чекали його рідні сестри. Звичайно, він планував забрати і всіх нас до себе, але не вдалося. Мадяри знову ж таки відпустили лише тих, хто родився на території тодішньої Чехословаччини. І майже половина дітей згодом і виїхала туди. Декого відпустили по віку до рідних, а восьмеро нас залишилися в Хусті. На базі сиротинця згодом був платний жіночий інтернат гімназисток, і ми залишилися при ньому як обслуга. Працювали і вчилися.

Деякий час ми спілкувалися з татком через листування. Ініціатива була з його боку. Він перший написав нам листа і просив відповісти, що ми й робили з великою охотою. Писали йому кожна окремо про себе, про навчання, про все, що нас непокоїло. А він відповідав нам одним листом, але в ньому обов'язково згадував кожну по імені, відповідав на наші листи. Так тривало кілька місяців. Уявляю, як сприймали працівники пошти факт, коли в один час 5-6 дитячих листів відправлялися на одну адресу, та ще й за кордон. І саме в цьому була наша помилка. Бо скоро все це припинилося: одного разу, очевидно, листи наші не дійшли до адресата. Бо відповіді на листи ми не одержали. Спробували написати ще раз, і знову те ж саме – відповіді не було. А час проходив і потроху все забулося.

Одного разу, на початку 1946 року, приїхала в Ужгород пані Ольга Волошина (сестра татка). Зупинилася в своєму будиночку. Оскільки було Різдво, ми рішили провідати її, поколядувати і розвіяти її самотність. Вона прийняла нас радо. Але, коли ми спитали про тата, вона зрозуміла, що ми нічого не знаємо про те, що його вже нема серед живих. І теж нам нічого не сказала, а тільки розплакалася. Коли ми спитали її, чому плаче, відповіла, що приїхала, аби продати будинок, та з нею (сестрою «ворога народу») ніхто не схотів і говорити. Через кілька днів вона раптово виїхала, бо вже ходили чутки про закриття кордону.

Про арешт і смерть тата я довідалася тільки в кінці 1951-го. Під великим секретом, заручившись моїм словом, що ніхто не знатиме, сказав

мені про це покійний Євген Шерегій. Ми з ним працювали разом в ОБНТ, і він впізнав мене, бо часто навіщав А.Волошина (був його далекий родич).

Про існування Тестаменту (Заповіту) тата ми нічого не знали. Але одного разу, десь в середині 70-х років, мені приснився сон. Начебто тато сидів з нами за столом (як це колись було), нічого не їв, але чомусь плакав... Я виразно бачила його сльози. Про сон я розповіла своїй старшій сестрі, і та порадила мені дати за нього на Службу Боду. Але як, кому? Вона сказала, що може попросити о. А.Грабаря, котрого добре знала. Він погодився. Від того часу щорічно, 17 березня, за тата і маму відправляли Службу Божу – аж до 1983 року, до смерті о. А.Грабаря. Потім це робив о. С.Федор, а вже в роки незалежності України – о. Й.Штилиха та о. Ю.Федака. Нині – оо. василіянки з Малоберезнянського монастиря. Думаю, що «Заповіт» Батька потроху виконується.

З початку 90-х років ми по можливості привели в порядок могилу мами – п. Ірини Волошин, що знаходиться на території обласного музею етнографії і побуту. За роки комуністичної імперії могила була зрівняна з землею, заросла чагарником. Ми її обкопали, наносили землі, посадили квіти, поставили хрест. Тепер щорічно приводимо її до ладу. 1 листопада тут є свіжі квіти, новий вінок, горять свічки. Могила колись була подвійна. Тато залишив поруч місце для себе, про що він просив у своєму Тестаменті.

Звичайно, це мізер вдячності за доброту незабутнього подружжя Волошиних, але більшого зробити не маємо можливості.